

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਵੈਸਾਖ-ਜੇਠ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੪੨

ਮਈ 2010

ਜਿਲਦ ੫੪

ਅੰਕ ੨

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਐਮ.ਸੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ
ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਐੱਫ.

ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	੨੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ (ਦੇਸ਼)	੨੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	੨ ਰੁਪਏ

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ
(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Secretary
Dharam Parchar Committee
(S.G.P.C.)
Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919
website : www.sgpc.net e-mail : gurmat_parkash@yahoo.co.in
ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੩
ਸੰਦੇਸ਼		੪
ਸੰਪਾਦਕੀ		੫
ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ	-ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ	੮
ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਹੁਕਮਰਾਨ - ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ	-ਪ੍ਰੋ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ	੧੫
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਪਰ ਵਿਚਾਰ	-ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ	੨੬
...ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਤੇ ਸੂਬਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਮੌਤ	-ਗਿ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ	੩੯
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ: ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰਵੇਖਣ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੫੦
ਕਿਰਸਾਨੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ	-ਡਾ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ	੬੬
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ	-ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ	੭੨
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ	-ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਜੋੜਾਸਿੰਘ'	੮੦
ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ	-ਸ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ	੮੪
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ	-ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	੯੦
ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ	-ਬੀਬੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	੯੯
ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ	-ਪ੍ਰੋ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ	੧੦੩
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ	-ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ	੧੧੬
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਮਲ ਨੀਤੀ	-ਕਵਿਤਾ ਰਾਣੀ	੧੨੩
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਲਾਸਾਨੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ	-ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨਜੋਤ ਕੌਰ	੧੨੭
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ	-ਸ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ	੧੩੪
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ	-ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੧੪੬
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਾਰ	-ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ	੧੫੫
ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਜੇਤੂ ਨਾਇਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ	-ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦੀ	੧੬੨
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ	-ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੧੬੫
ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ	-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ	੧੬੯
ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਤੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੋ	-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੧੭੬
ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ	-ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	੧੮੧
ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ	-ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ	੧੮੩
ਕਵਿਤਾਵਾਂ		੧੮੬
ਖਬਰਨਾਮਾ		੧੯੦
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੧੯੨

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ :

ਮਾਹੁ ਜੇਨੁ ਭਲਾ...

ਮਾਹੁ ਜੇਨੁ ਭਲਾ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਕਿਉ ਬਿਸਰੈ॥

ਥਲ ਤਾਪਹਿ ਸਰ ਭਾਰ ਸਾ ਧਨ ਬਿਨਉ ਕਰੈ॥

ਧਨ ਬਿਨਉ ਕਰੇਦੀ ਗੁਣ ਸਾਰੇਦੀ ਗੁਣ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਭ ਭਾਵਾ॥

ਸਾਚੈ ਮਹਲਿ ਰਹੈ ਬੈਰਾਗੀ ਆਵਣ ਦੇਹਿ ਤ ਆਵਾ॥

ਨਿਮਾਣੀ ਨਿਤਾਣੀ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਕਿਉ ਪਾਵੈ ਸੁਖ ਮਹਲੀ॥

ਨਾਨਕ ਜੇਨਿ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਜੈਸੀ ਕਰਮਿ ਮਿਲੈ ਗੁਣ ਗਹਿਲੀ॥੨॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੦੮)

ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ ਦੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪਉੜੀ ਰਾਹੀਂ ਜੇਠ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਭਰ-ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਮ ਦਾ ਜਪਣ ਅਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵ ਰੂਪੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਭਾਵ ਜੇਕਰ ਇਹ ਭਰ-ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਸਖਤ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀਤਲਤਾ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਵਿਚ ਨਿਮਾਣੀ-ਨਿਤਾਣੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਰੁੱਤ ਦੀ ਕਠੋਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮਹੀਨੇ ਧਰਤੀ ਭੱਠ ਵਾਂਗ ਤਪਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਰਮਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਤਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਸਿਰ ਦੇ ਭਾਰ ਤਪਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤਮ! ਮੈਨੂੰ ਗੁਣ ਬਖਸ਼ੋ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਣਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕਰਾਂ। ਆਪ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਮਨ-ਆਤਮਾ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਸਕਣ ਦਾ ਗੁਣ ਬਖਸ਼ੋ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਸਦਕਾ ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਰੂਹਾਨੀ ਮਹਿਲ 'ਚ ਵਾਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੁਖ ਕਿਉਂ ਮਿਲੇਗਾ ਭਾਵ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਮਹਿਲ 'ਚ ਕੋਈ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀ ਜੇਠ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਖਤ ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਸੰਕੋਤ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਸਮਝ ਅਤੇ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੈ।

ਸੰਦੇਸ਼

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਭਰੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਅਤੀ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਕਾਂਡ ਹੈ। ਜ਼ਾਲਮ ਜਾਬਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਅਤਿਅੰਤ ਨੀਚ ਕਿਰਦਾਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਸਗੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਘੇਰ ਘਿਰਣਾ, ਨਫਰਤ ਤੇ ਰੋਹ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਇਸ ਨਵਾਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਵਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਤੇ ਅਕਹਿ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਜ਼ਖਮ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅੱਜ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ੧੭੧੦ ਈ: ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਦੀ ਬਣਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲੱਖ-ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਵੀ ਮਨਾਇਆ : ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੈ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚ ਰਹੀ ॥ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਇਸ ਸੱਚ ਦੀ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਅਥਵਾ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਕੂੜ-ਤਾਕਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਤਦ ਤਕ ਜੂਝਦਾ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਗ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਅਵਸਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਪੰਥ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਤੇ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਲੇਖਕਾਂ, ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਮੂਹ ਅਮਲਾ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ, ਲਗਨ, ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਹਿਤ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮੈਂ ਸਮੂਹ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਹਾਰਦਿਕ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀਆਂ ਹਾਰਦਿਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਆਉ! ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਪੈੜਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਸਮੂਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਤੇ ਬੁਲੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰੀਏ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ

ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਪ੍ਰਧਾਨ,

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਖਾਲਸਈ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਤੇ ਗੌਰਵ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤਕ ਸਰਹਿੰਦ ਫ਼ਤਹਿ ਦਿਵਸ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ

‘ਅੱਤ ਖੁਦਾ ਦਾ ਵੈਰ’ ਕਹਾਵਤ ਬੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਅੱਤ ਹੋਣ ’ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਹਾਨ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਅਤੇ ਅਧਰਮ, ਸੱਚ ਅਤੇ ਕੂੜ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਧਰਮ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਇੱਤਹਾ ਹੋਣ ’ਤੇ ਹੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਜਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਜ਼ੁਲਮ-ਜਬਰ ਸਹਿੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੇ ਸੂਰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਣਖ ਤੇ ਸਵੈਮਾਨ ਨਾਲ ਜੀਣ ਦਾ ਸੱਚ-ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਬਰ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਸਤਰਬੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਹਾਨ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਇਹ ਉੱਤਰ-ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੁਲਮ-ਜਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਖਾਲਸਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦਾ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਜਾਬਰ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਮਿਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਾਰੇ ਕਰੂਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਦੱਖਣ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੌਂਪ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਕੇ ਘੱਲਿਆ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਕਮਾਲ ਤੀਖਣ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨੂੰ ਵੀ ਜੱਗ-ਜਾਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਆਗੂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆਪ ਖੁਦ ਜਾ ਕਰਕੇ ਮਿਲਣਾ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਇਆ-ਕਲਪ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਜ਼ੁਲਮ-ਜਬਰ ਨਾਲ ਉਛਲ-ਉਛਲ ਪੈਂਦੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਮਿਸਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਰੀਰਿਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਮਰਦ ਅਗੰਮੜੇ, ਨੀਲੇ ਦੇ ਸਵਾਰ ਤੇ ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਸਿਖਰ ਸੀ।

ਉਂਵ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਤਤਕਾਲੀ ਨਿਜ਼ਾਮ ਹੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੀ ਘੋਰ ਰਸਾਤਲ ਵਿਚ ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਲੀਨ ਤੇ ਕਰੂਰ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ। ਲੋਕਾਈ ’ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ-ਜਬਰ ਢਾਹੁਣ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਅੱਤ ਕਰ ਛੱਡੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ

ਦੇ ਸਾਜੇ-ਨਿਵਾਜੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨਾਲ ਘੋਰ ਨਫ਼ਰਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਤੀ ਲਈ ਭਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਣਚਾਹੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਿਉਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਮਿਲੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛੁਡਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ‘ਕਾਤਲ’ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਉਣ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਉਪਯੋਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ‘ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਹਲ ਨਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਰ ਚੋਣਵੇਂ ਗੜ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅਪਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦੂਰਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ। ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕਾਂ, ਵਿਚਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮਤ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਣਨੀਤੀ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੇ ਪੰਜ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸਾਰੂ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਕਈ ਵੱਡੇ ਗੜ੍ਹ ਜਿੱਤੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਅੰਦਰੋਂ ਯਰਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਡਰ, ਖੌਫ ਤੇ ਸਹਿਮ ਦੀ ਹਾਲਤ ‘ਚ ਉਸ ਨੇ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸੈਨਾ ਦਾ ਤਾਂ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਪਰ ਕਈ ਮੂਲ ਉਕਾਈਆਂ ਵੀ ਖਾ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਅਤਿ ਸੂਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਜਿਹੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕੋ ਦਿਨ ਦੀ, ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ‘ਚ ਹੋਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਦਿਹਾੜਾ ੧੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈਸਵੀ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੰਥ ‘ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ’ ਆਖਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਧਰਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਹੈ ਪਰ ਕੁਝ ਨਾਪਾਕ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਮੈਲੀਆਂ ਬਦਨੀਤਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਰੂਰ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਖੰਡ ਨੂੰ ਵੀ ਘ੍ਰਿਣਤ ਬਣਾ ਛੱਡਦੇ ਹਨ। ‘ਸਰਹਿੰਦ’ ਇਕ ਐਸਾ ਹੀ ਨਾਂ ਸੀ। ੧੪ ਮਈ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਗੁਰੂ-ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ ਨਾਲ ਉਵੇਂ ਸਿੱਝਿਆ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਝਣ ਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਇਰਾਦਾ ਇਸ ਨੇ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਕੂਮਤੀ ਜਬਰ ਦੇ ਅੱਡੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ-ਮੁਨਾਰੇ ਢਾਹੁੰਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਵਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਾਪੀ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਘੋਰ

ਕੁਕਰਮ ਦੀ ਯੋਗ ਸਜਾ ਦੇ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੱਕ, ਸੱਚ ਤੇ ਨਿਆਂ ਮੁੜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੀ ਹੀ ਖਾਸ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਸੂਰਤ-ਏ-ਹਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾ ਛੇੜਿਆ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਬੈਠੇ ਘੋਰ-ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ-ਧੂਹ ਕੇ ਪਛਾਣਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜ਼ਾਲਮ ਜਾਬਰ ਹਕੂਮਤ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਠਠਬਰ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ 'ਤੇ ਖਾਲਸਈ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚ ਦਾ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਚਲਾਇਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਖਾਲਸਈ ਰਾਜ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁੱਲਿਆ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ 'ਤੇ ਖਾਲਸਈ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ -ਸਮਰਪਣ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਮਾਣੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੁਹਿਰਦ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਂਵ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਨ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚਾ ਪੰਥ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਪੰਥਕ ਜਾਹੋ-ਜਲਾਲ ਤੇ ਖਾਲਸਈ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਰ 'ਤੇ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ 'ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ' ਪੰਥਕ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀ-ਜਨਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਵੀ-ਜਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇੰਨਾ ਭਰਵਾਂ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕਰਨੀ ਪਈ ਹੈ। ਮਈ ੨੦੧੦ ਦਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਜਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਾਉਣ ਅਤੇ ਨਿੱਗਰ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ 'ਚ ਉਸਾਰੂ ਹਿੱਸਾ ਪਾਏਗਾ। ਉਥੇ ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਬ ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਏ ਗਏ ਕਈ ਅਣਚਾਹੇ ਭਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸਨਮਾਨ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਇਕ ਆਧਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗਾ। ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ। ਮਈ ਅਤੇ ਜੂਨ ੨੦੧੦ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਅੰਕਾਂ 'ਚ ਸਥਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਕਵੀ-ਜਨ ਸੁਭਾਗੇ ਹਨ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਖਾਲਸਈ ਵਿਰਸਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣਮੱਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ

—ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ*

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ

ਸਾਕਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਮੁੱਢ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬੱਧੀ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਕੋਈ ਵਾਹ ਨਾ ਚੱਲਦੀ ਦੇਖ ਆਪਣੀ ਸਾਖ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਗਊ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਸਹੁਆਂ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਹਫ਼ਤਾ-ਦਫ਼ਤੀ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਵਹੀਰ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਰਸੋਈਆ ਗੰਗੂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸਹੇੜੀ (ਨੇੜੇ ਮੋਰਿੰਡਾ) ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋਲ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਗੰਗੂ ਦੀ ਨੀਤ ਫਿੱਟ ਗਈ। ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚੁਰਾ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ, ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਹ ਮੋਰਿੰਡੇ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ, ਨੂੰ ਸੌਂਦ ਲਿਆਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਦੀ-ਮਾਂ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤਕ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕਰਦਿਆਂ, ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਿਪਾਹੀ ਠੰਢੇ ਬੁਰਜ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਬੜੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ, ਸਿਦਕ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਂਦਿਆਂ, ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਨਕਦੀ ਨਾਲ ਵੇਚਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ "ਹਮਰੇ ਬੰਸ ਰੀਤਿ ਇਮ ਆਈ। ਸੀਸ ਦੇਤਿ ਪਰ ਧਰਮ ਨ

* ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਜਾਈ।"

ਕੋਈ ਵਾਹ ਨਾ ਚੱਲਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਤੇ ਧਮਕਾਉਣ 'ਤੇ ਉਤਰ ਆਇਆ। ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ।

ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ, ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਪ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦਾ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ (ਜੋ ਇਕ ਮੱਕਾਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਹਿਲਕਾਰ ਸੀ) ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਨਵਾਬ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੱਥੋਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਸਕੇ। ਪਰ ਨਵਾਬ ਨੇ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ:

ਬਦਲਾ ਹੀ ਲੈਨਾ ਹੋਗਾ ਤੋ ਹਮ ਲੇਗੇ ਬਾਪ ਸੇ।

ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖੇ ਹਮ ਕੋ ਖੁਦਾ ਐਸੇ ਪਾਪ ਸੇ।

-ਅੱਲ੍ਹਾ ਯਾਰ ਖਾਂ ਜੋਗੀ

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਰਤ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਤੁਰੰਤ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸੋ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮੰਦਭਾਗੀ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਮਾਸੂਮ ਜ਼ਿੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾਇਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਕੰਧ ਛਾਤੀ ਤਕ ਅੱਪੜ ਆਈ ਤਾਂ ਆਰਜ਼ੀ ਢਾਂਚਾ ਧੜਮ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਤ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ 'ਹਾਰ ਕਬੂਲ ਕਰਦਿਆਂ' ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਮੰਦਭਾਗੀ ਫੈਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਜੱਲਾਦ ਸਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਨੇ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਧੜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। (ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਦੋ ਮਾਰੂ ਟੱਕ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ)। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ:

ਹੁਤੋ ਉਹਾਂ ਥੋ ਛੁਰਾ ਇਕ ਵਾਰੋ, ਦੈ ਗੋਡੇ ਹੇਠ ਕਰ ਜ਼ਿਬਹ ਡਾਰੋ।

ਤਤਫ ਤਤਫ ਗਈ ਜਿੰਦ ਉਡਾਇ, ਇਮ ਸ਼ੀਰ ਖੋਰ ਦੁਇ ਦਏ ਕਤਲਾਇ॥੩੧॥

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਹ ਕਥਨ ਹਨ:

"ਅਧਮ ਤਬੈ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਈ। ਸਿਰ ਜ਼ੋਰਾਬਰ ਦਯੋ ਗਿਰਾਈ।

ਬਹੁਰ ਦੂਸਰੇ ਵਾਰ ਪ੍ਰਭਾਰਾ। ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੀਸ ਉਤਾਰਾ॥੧੧॥

ਦੀਵਾਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਇਹ ਸੋਗਮਈ ਖ਼ਬਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਈ (ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਦ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ)। ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਜੀ ਜੋ ਇਤਨੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਅਤਿ ਦੀ ਠੰਡ ਵਿਚ ਠੰਡੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਅਸਹਿ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਖੇਰੂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਏ।

ਦੀਵਾਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ, ਇਕ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਸਕਾਰ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਕੇ ਖਰੀਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਰਤੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰੁਖ਼ ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਵਿਛਾ ਕੇ ਮੁੱਲ ਤਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਸੇਠ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ :

ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਕਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ ਜਿਥੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਣਖੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਇਥੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਂਦੇੜ ਪਹੁੰਚੇ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਥਾਪੜੇ ਸਦਕਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਲਾਸਾਨੀ ਯੋਧੇ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੬੭੦ ਈ: ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜੌਰੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪਿਤਾ ਰਾਮਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਰੱਖਿਆ। ਜੱਦੀ ਕਿੱਤੇ ਵਾਹੀ-ਜੋਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੜਪ-ਤੜਪ ਕੇ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਜਾਨਕੀ ਦਾਸ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦੇ ਹੋਏ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਰੱਖ ਲਿਆ।

ਮਾਧੋਦਾਸ ਅਨੰਤ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਦਰ-ਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਪੰਚਵਟੀ

(ਨਾਸਿਕ) ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਾਧੂ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਹੇਠ ਹਠ-ਯੋਗ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਔਘੜ ਨਾਥ ਤੋਂ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਈ: ਵਿਚ ਔਘੜ ਨਾਥ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ੨੧ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੇ ਨਾਸਿਕ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ (ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾਇਆ। ੧੬-੧੭ ਸਾਲ ਉਹ ਇਥੇ ਰਿਹਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ: ਨੂੰ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ੩੮ ਸਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੀਆ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ 'ਤਾਰੀਖ਼-ਏ-ਹਿੰਦ' ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਮਾਧੋਦਾਸ : ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ।

ਮਾਧੋਦਾਸ : ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੋ।

ਮਾਧੋਦਾਸ : ਸੇ ਤੁਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਹਾਂ।

ਮਾਧੋਦਾਸ : ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਕਿਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਆਏ ਹੋ?

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ : ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾਉਣ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਮਾਧੋਦਾਸ : ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਰਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਝੰਡਾ, ਨਗਾਰਾ ਅਤੇ ਪੰਜ ਤੀਰ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ- ਭਾਈ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ੨੦ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ। ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਰੋਹ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਡਾ. ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ, “ਛੇਤੀ ਹੀ ਪੈਦਲ

ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੮,੯੦੦ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਅੰਤ ੪੦,੦੦੦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।”

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਈਰਾਨ, ਤੁਰਾਕ, ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਆ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੇ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਰਬਲ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸਾਹਸ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣ ਨਾਲ ਅੰਦੋਲਨ ਦੁਰਬਲ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਾਹੌਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ 'ਇਬਰਤਨਾਮਾ' (ਰਚਿਤ ੧੭੨੨ ਈ:) ਅਨੁਸਾਰ "ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘੋਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੀ।" ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਰਗਰਮ ਧਮਾਕਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਧਮਾਕੇ ਨੂੰ 'ਅਜਬ ਬਲਾ' ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਹਲਚਲ ਮਚਾਈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸੋਨੀਪਤ ਤੇ ਕੈਥਲ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ। ਇਥੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੱਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜੱਲਾਦ ਜਲਾਲ-ਉਦ-ਦੀਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਲਾਦ ਸਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਦੋਨੋਂ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਣਾ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਭਾਈ ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਘੁੜਾਮ, ਠਸਕਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਅਤੇ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਪੂਰੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਪੂਰੀ ਦਾ ਨਵਾਬ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਕਪੂਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਢੌਰੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਕਤਲਗੜ੍ਹੀ ਹੈ।

ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਚੀਚੀਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੀ ਘੜੀ ਸੀ। ਸੋ ਮੌਕੇ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲੋਂ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਸਮਝੀ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜਥਾ, ਖਰੜ ਤੇ ਬਨੂੜ ਵਿਚਕਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਦਲ ਨਾਲ ਆ ਰਲਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜੰਗੀ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਚੋਖਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਖਾਲਸੇ ਦੀ 'ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਹਿ' ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੱਜਣਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਰਾਜੇ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਜਹਾਦ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਕੇ ਤੇ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਕੋਠੇ ਭਰ ਲਏ। ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਸਕੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ੨੦ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਬਕਾਇਦਾ ਫੌਜ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਨੂੰ ਚੋਕਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ।

ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਕੋਲ ਜਿਥੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ-ਚੜ੍ਹੇ ਬੰਦੂਕਚੀ, ਨੇਜ਼ਾ-ਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਚੀ ਸਨ, ਉਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਨਾ ਕੋਈ ਤੋਪਖਾਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਾਥੀ ਸਨ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਚੰਗੇ ਘੋੜੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਲੰਮੇ ਨੇਜ਼ੇ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੀ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ, ਇਸ ਜੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ, ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਉੱਚੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਜੰਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਪੱਲੜਾ ਭਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧੋਖਾਧੜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਸ ਬਦਲਵਾ ਕੇ ਬਾਬਾ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਪੱਲੜਾ ਭਾਰੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੋਰਚੇ 'ਚ ਬੈਠੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਦੀਆਂ ਮੂਹਰਲੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਉਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਪਾਸੇ ਭੈਅ ਛਾ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਹੌਂਸਲੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਸਿੰਘ ਇਕਮੁੱਠ ਹੋ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਹਮਲਾ ਏਨਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਖੜ੍ਹਾ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਖੂਨ-ਡੋਲੂਵੀਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਭਗਦੜ ਮੱਚ ਗਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜਿੱਤ ਦੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲੱਗੇ।

੧੪ ਮਈ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜੇਤੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ। ਸ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ, 'ਬੰਦਾ ਦੀ ਬਰੇਵ' ਦੇ ਪੰਨਾ ੮੪-੮੫ ਉੱਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ - “ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਇਕ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘਸੀਟਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇੰਝ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਦਰਖਤ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਇੱਲਾਂ, ਚੀਲਾਂ ਲਈ ਦਾਅਵਤ ਦੇ ਕੰਮ ਆਈ।” ਗਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ‘ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੀ’। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: “ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਅਤੇ ਮਾਲ-ਦੌਲਤ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਿਨ ਲਈ ਹੀ ਬਣੇ ਅਤੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਸਵਰਗਾਂ ਵਰਗੇ ਮਹਿਲ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਅੱਡੇ ਬਣਨ।” ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਬੰਦੇ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਹੱਥ ਆਏ ਮਾਲ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ੨ ਕਰੋੜ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੱਖ, ਜੋ ਕਿ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਅਤੇ ਦੁਸਰਿਆਂ ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸੀ।” ■

ਸੂਚਨਾ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦੇ ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼-ਅੰਕ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਭਰਵੇਂ ਗੁੰਗਾਰੇ ਕਾਰਨ ਤਕਨੀਕੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਇਕ ਹੀ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰੱਥਤਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਕੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਜੂਨ ੨੦੧੦ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਹੁਕਮਰਾਨ - ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

-ਪ੍ਰੋ: ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂੰਗਰ*

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਲਤਾੜੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਅਪਮਾਨਿਤ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਥੋਂ ਦੀ ਦੱਬੀ-ਕੁਚਲੀ, ਸਾਹਸਤਹੀਣ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਵਿਚ ਘਿਰੀ ਜਨਤਾ ਲਈ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ, ਉੱਦਮ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਜੂਝਣ, ਮਰਨ ਤੇ ਫਤਹਿ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਅਗੰਮੀ ਜੀਵਨ, ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਕਹਿਣੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੇਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਤਥਾ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਮਨੁੱਖ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤ੍ਰਾਸੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ‘ਤੇ ਇਕ ਜਲਾਲ ਚਮਕਣ ਲੱਗਾ। ਇਕ-ਇਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿੰਘਾਂ/ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੌਣੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰੂ-ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ, ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਸਿੰਘ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਅਤੇ ਭੁਝੰਗੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਸੀ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥

ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ॥

* ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੯੧੫੮-੦੫੧੦੦

ਸਿਰੁ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ
ਆਗਾਹਾ ਕੂ ਤ੍ਰਾਪਿ ਪਿਛਾ ਫੇਰਿ ਨ ਮੁਹਡੜਾ॥

ਨਾਨਕ ਸਿਭਿ ਇਵੇਹਾ ਵਾਰ ਬਹੁੜਿ ਨ ਹੋਵੀ ਜਨਮੜਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੯੬)

ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ
ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ
ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਆਗੂ ਥਾਪ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਪੰਜਾਬ
ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ
ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸਿੰਘ-ਨਾਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੇ ਮਹਿਲ ਢਹਿ-
ਢੇਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਡਰਾਉਣੇ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਫੌਜਦਾਰ ਖੁਦ ਡਰ
ਨਾਲ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜ, ਸਮਾਜ ਤੇ
ਅਰਥ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਲਟ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜਨਮ ੧੬ ਅਕਤੂਬਰ ੧੬੭੦ ਈ: ਨੂੰ ਪੁਣਛ
ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜੌਰੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ
ਰਾਮਦੇਵ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਭਾਰਦਵਾਜ ਰਾਜਪੂਤ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕਿਸਾਨ ਸੀ।
ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦਾ
ਬਹੁਤ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹਿਰਨੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਹਿਰਨੀ
ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਦੋ ਬੱਚੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਤੜਫ-ਤੜਫ
ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੂੰ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੋਂ
ਕਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਖੇਡਣ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ। ਹਿਰਨੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ
ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਾਗ ਉਠੀ। ਉਹ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ
ਇਕ ਟੋਲੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ
ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਨਾਸਿਕ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੇਲ ਇਕ ਜੋਗੀ ਔਘੜ ਨਾਥ
ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਔਘੜ ਨਾਥ ਇਕ ਤਾਂਤਰਿਕ ਸੀ ਜੋ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ
ਸੀ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਉਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ।
ਉਸ ਨੇ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ
ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਔਘੜ ਨਾਥ ਨੇ ਆਪਣਾ ਗ੍ਰੰਥ 'ਸਿਧ ਅਨੁਨੀਆ'
ਵੀ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਤਾਂਤਰਿਕ ਵਿੱਦਿਆ
ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਡੇਰਾ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ
ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹੋ ਗਈ

ਸੀ। ਲੋਕ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ ਤੇ ਕਾਰਜਸਿਧੀ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਦਾ ਨਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ।

ਆਪਣੀ ਦੱਖਣ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ: ਵਿਚ ਨਾਂਦੇੜ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਵੇਖ ਕੇ ਅਤਿ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਇਆ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੰਤਰ-ਤੰਤਰ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗੰਮੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੰਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰਨ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਤਪੱਸਵੀ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਛੇਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੇਵਕ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਆਗੂ ਥਾਪਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਉੱਤਮ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਯੋਧਾ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਹ ਇਕ ਹੈਰਾਨੀਕੁੰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਜੋ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਦ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ: ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਜ਼ਾਲਮ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉਸ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜੋ ਸੱਤ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਗਜ਼ਨੀ ਦੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਮਾਂ ਹੇਠ ਦਰੜੀ ਸੀ।

ਕੁਰਬਾਨੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਦੇਸ਼ ਮਹਾਨ ਹੋਵੇ, ਸੰਘਰਸ਼

ਉਹ ਮਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੋਵੇ। ਨਿਆਂਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੂਲ ਆਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਹ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਅਤਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਧੱਕੇਸ਼ਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਰਮ ਕਰਤੱਵ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਲਈ ਜਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਗਏ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਖੰਡਾ ਤੇ ਨਗਾਰਾ ਸੀ। 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ:-

ਬੰਦੇ ਗੁਰ ਖੰਡਾ ਦਯੋ, ਲਯੋ ਉਨੋਂ ਗਲ ਪਾਇ॥

ਖਾਲਸੇ ਦੇਖ ਸੁ ਵਿਟਰਿਓ ਤਿਨ ਖੰਡੇ ਲਯੋ ਛਿਨਾਇ॥ (ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤੋਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੨੦ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਭਾਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਨਾਲ ਤੋਰੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਾਫਲੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਦਿੱਲੀ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆ ਗਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤਾਜ਼ਾ ਸਨ। “ਜਥੇ ਬਾਣ ਲਾਗਯੋ ਤਥੈ ਰੋਸ ਜਾਗਯੋ” ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਕੇਸਰੀ-ਖਾਲਸਾਈ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਨਾਹਰਾ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ' ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੋਈ ਜੰਗੀ ਸਾਜੋ-ਸਾਮਾਨ, ਗੋਲੀ, ਬਾਰੂਦ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੋਈ ਸਿਖਿਅਤ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਖਾਫ਼ੀ ਖਾਨ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਅਨੁਸਾਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ੪੦੦੦ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਤੇ ੨੮੦੦ ਸਿਪਾਹੀ ਪੈਦਲ ਉਸ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਪੈਦਲ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੮੯੦੦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਅੰਤ ੪੦,੦੦੦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਮਹਾਨ

ਜਰਨੈਲਾਂ ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ, ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ, ਹਿਟਲਰ ਜਾਂ ਚਰਚਿਲ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਜਨ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਰਾਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਵੱਡੀ ਜੰਗਜੂ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਪੁੰਨ ਫੌਜ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾ ਵੀ ਸਨ। ਪਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ, ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਮੰਤਵ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਈਰਾਨ, ਤੁਰਕੀ, ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਉਦਾਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਅਤੇ ਜੁਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਖੌਤੀ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੇ ਦਲਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਰਬਲ ਤੇ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸਾਹਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਉਣ ਨਾਲ ਅੰਦੋਲਨ ਦੁਰਬਲ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਾਹੌਰੀ ਦੀ ਲਿਖਤ 'ਇਬਰਤਨਾਮਾ' ਅਨੁਸਾਰ “ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘੋਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੀ।” ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਰਗਰਮ ਧਮਾਕਾ ਛੱਡਿਆ। ਇਸ ਧਮਾਕੇ ਨੂੰ 'ਅਜਬ ਬਲਾ' ਕਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਹਲਚਲ ਮਚਾਈ ਕਿ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖਰਚਾ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ, ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਜੁੜੇ

ਆ ਰਹੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਆਰਥਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਵੰਬਰ ੧੧, ੧੭੦੯ ਈ: ਨੂੰ ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੋਨੀਪਤ, ਕੈਂਥਲ, ਸਮਾਣਾ, ਘੁੜਾਮ, ਠਸਕਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਕਪੂਰੀ ਤੇ ਸਢੌਰਾ 'ਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬਹੁਤ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਰੋਪੜ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਚੀਚੀਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗੇ।

ਆਖਰ ਉਹ ਘੜੀ ਆ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਆ ਮੱਲਿਆ (ਚੱਪੜਚਿੜੀ, ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ੧੦-੧੨ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਖਰੜ-ਲਾਂਡਰਾ ਸੜਕ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ) ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਤੂਫਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧੀਆਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ੧੨ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਖੂਨ-ਡੋਲੂਵਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫੌਜਾਂ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਈ।

੧੪ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮਹੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕ ਦਰਬਾਰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਨ, ਮਾਲ, ਧਰਮ, ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਿਸਟਮ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰੂ-ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਦਲਿਤਾਂ, ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ, ਕਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰੀ, ਜ਼ਮੀਨਦਾਰੀ, ਧਰਮ, ਧਾਰਮਿਕਤਾ, ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸ਼ਸਤਰ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭੇ ਮੁਕੰਮਲ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ੧ ਵੈਸਾਖ ੧੭੫੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੂਸਰਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ। ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ

ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਲਾਉਣ ਹਿਤ ਬਾਬਾ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਸਲੋਦੀ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਗਵਰਨਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਸ. ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਨਵਾਬ ਵੱਲੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਮੰਨ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ, ਜੋ ਨਵਾਬ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਦੀ ਲਾਸ਼ ਬਰਾਮਦ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਖਲਿਸ ਖਾਨ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਬੜੀ ਟੁੱਟੀ-ਭੱਜੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੀ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਲੋਹਗੜ੍ਹ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ ਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉਗਰਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਮਲਾ ਸਭ ਇਥੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਬਣ ਰਹੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਾਫ਼ੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨੀ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪੱਖੋਂ ਇਹ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਲੱਗਣ ਕਰਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਭੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜ-ਕਾਜ ਲਈ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵੀ ਤੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਹਿਲ ਭੀ।

ਉਸ ਨੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਪੱਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਭੀ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਉੱਕਰੇ ਹੋਏ ਸਨ:

'ਸਿੱਕਾ ਜ਼ਦ ਬਰ ਹਰ ਦੋ ਆਲਮ ਤੇਗਿ ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ'

ਫਤਿਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਿ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਫਜਲਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ'

ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ:

ਸਿੱਕਾ ਮਾਰਿਆ ਦੋ ਜਹਾਨ ਉੱਤੇ,

ਬਖਸ਼ਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਤੇਗ ਨੇ ਜੀ।

ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹਿ ਸ਼ਾਹਾਨ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ,

ਮਿਹਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਏਕ ਨੇ ਜੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ:

ਜ਼ਰਬ ਬ-ਅਮਾਨੁ-ਦਹਿਰ, ਮੁਸੱਵਰਤ ਸ਼ਹਿਰ, ਜੀਨਤੁ-ਤਖ਼ਤੁ, ਮੁਬਾਰਕ ਬਖ਼ਤ।

ਅਰਥਾਤ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਅਸਥਾਨ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤਿ, ਪੰਨਭਾਗੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼, ਸਨਦਾਂ, ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਮੋਹਰ ਬਣਵਾਈ। ਮੋਹਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਸਨ:-

ਦੇਗੋ ਤੇਗੋ ਫਤਿਹ ਓ ਨੁਸਰਤਿ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ

ਯਾਫਤ ਅਜ਼ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ

ਅਰਥਾਤ- ਦੇਗ ਤੇਗ ਜਿੱਤ ਸੇਵ ਨਿਰਾਲਮ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਾਈ।

ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸੰਨਿ-ਜਲੂਸ ਦੀ ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ-ਸੰਮਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ...। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਕਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀ ਸਪਿਰਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਫਰਕ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਕੇ, ਰਾਜਧਾਨੀ, ਮੋਹਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਸਨ ਪਰ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਨੇਤਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਦੇਗ ਤੇ ਤੇਗ ਰਾਹੀਂ ਕੇਵਲ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਲਈ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੈ। ਫਤਹਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਹੈ।

(ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ' ਰਚਨਾ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੩੯-੪੧)

ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜੁਲਾਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਤੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ। ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੧੦ ਈ: ਤਕ ਕਿਲ੍ਹਾ ਭਗਵੰਤ ਰਾਏ ਤੇ ਭੀਲੋਵਾਲ ਭੀ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੈ-ਭੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਿੱਤਿਆ ਹੋਇਆ ਇਲਾਕਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਆ ਟਿਕੇ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ

ਘੇਰ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਥ-ਦੋਖੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਭੀਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਾ ਸੋਧਿਆ।

੧੮ ਫਰਵਰੀ ੧੭੧੨ ਈ: ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਇਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਕਾਇਰ ਹਾਕਮ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੀਤੀਵਾਨ ਅਤੇ ਗੁਣਵਾਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ੧੭੧੨ ਈ: ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਫਿਰ ਜਿੱਤ ਲਏ। ਬਟਾਲਾ ਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਸਮਸ਼ਾ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਅੰਤ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਘੇਰਾ ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਘੇਰਾ ਲੰਬਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਰਾਸ਼ਨ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸਿਪਾਹੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਪਿਆਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ੭੪੦ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਿਆਂ ਸਮੇਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੫ ਈ: ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਂਵ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ-ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੂੰ-ਕੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਭੈਅ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਤ ੫ ਮਾਰਚ, ੧੭੧੬ ਈ: ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਤਕਰੀਬਨ ੧੦੦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਿੰਘ ਅਜਿੱਤ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮੌਤ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਖਿੜੇ ਚਿਹਰੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ।

ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤਕ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਜਬਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਤਸੱਦਦ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਈਨ ਨਾ ਮੰਨੀ ਅਰਥਾਤ ਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦੀ ਕਬੂਲ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ੯ ਜੂਨ, ੧੭੧੬ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਣਵੇਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਜਲੂਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਖਵਾਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੇ ਰੋਜ਼ੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਸ਼ਮਦੀਦ ਗਵਾਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ਡਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਢਿੜ੍ਹ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧੜਕਦਾ ਦਿਲ

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਤੁੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਜਲਾਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਹੱਥ-ਪੈਰ ਕੱਟੇ, ਲਾਲ ਭਖਦੇ ਜੰਬੂਰਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਮਾਸ ਨੋਚਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿਰ ਤੇ ਧੜ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੁਕਮਰਾਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਧਰਮੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੌਰਵ, ਮਾਣ ਪਰ ਅਸਰਚਜਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਜ਼ੁਲਮ-ਸਿਤਮ ਦੌਰਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਹਿੱਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਦੇਸ਼, ਪੰਜਾਬ ਖਾਸ ਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਵੱਖਰੀ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਪੂਰਨੇ ਅੱਜ ਤਕ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਸਿਰਲੱਥ ਖਾਲਸਾ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਹੋਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਮਿਲਣਾ ਅਤਿ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਮਿਸਟਰ ਮੈਗਰੇਗਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਰਨੈਲਾਂ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।" ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਤੋੜਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ (ਜਾਲਮਾਂ) ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।"

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੋਇੰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਤਕ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਮੁਜਾਰੇ ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸਦਾ ਰਿਣੀ ਰਹੇਗਾ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣਿਆ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ

ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਕਿ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਤਕਰੀਬਨ ੬ ਸਾਲ ਯਮਨਾ ਤੋਂ ਰਾਵੀ ਤਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ ੧੭੧੬ ਈ: ਵਿਚ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਕਾਇਮ ਕਰ ਗਏ ਸਨ, ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੰਨ ੧੭੯੯ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੰਨ ੧੮੦੧ ਈ: ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਿੱਖ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ ੧੭੧੭ ਈ: ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ ੧੭੪੮ ਈ: ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ੧੨ ਜਥੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਸ਼ੁਕਰਚੱਕੀਆ ਮਿਸਲ। ਇਸ ਮਿਸਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਇਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ, ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਂ ਤ੍ਰੀਮਤ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ-ਆਬਰੂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰਾਜ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਹੁਕਮਰਾਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਾਣ ਰਹੇਗਾ।

ਅੱਜ ਫਿਰ ਲੋੜ ਹੈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਵਰਗੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਆਗੂ ਦੀ ਜੋ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਮਿਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ, ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਤੇ ਲੋਕ-ਰਾਜੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹਲੇਮੀ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ। ■

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਪਰ ਵਿਚਾਰ

—ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰੀ ਛਾਣਬੀਣ ਕਰਕੇ ਸਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਲਾ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪੁਸਤਕ ਅੱਜ ਤਕ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਪੁਸਤਕ ਮੰਨੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਇਹ ਲੇਖ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ । —ਸੰਪਾਦਕ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਹਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਲਈ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਧਰਮ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਹ ਪੱਖ ਇਤਨੇ ਉੱਜਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਤਨੇ ਮਨੋਰੰਜਕ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਜੀਵਨ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਕੁਝ ਪਿਛਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਿਮਾਗੀ ਉੱਚ-ਕਾਵਿ-ਉਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਫਲ ਘਾੜਤਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ਹਿਮੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਏ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਅਨਿਆਇ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਭੀ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪੱਖਪਾਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਜਾਚਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਸੁੱਝਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਮੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ

ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਅਖਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਭੀ ਇਸ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਕਾਮੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੱਚ ਨਾ ਲਿਖ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਬੀਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮਰੋੜ-ਤਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਭਾਵੇਂ ਉੱਪਰ ਭੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਬਚ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਫ਼ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਜਾਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਇਲਾਕੇ ਭੀ ਮੱਲ ਲੈਣ ਅਤੇ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਆਪਣੇ ਠਾਣੇ ਭੀ ਬਿਠਾ ਦੇਣ, ਪਰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਖਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਹੀ ਲਿਖੀ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ ਹਨ, ਅਨਗਿਣਤ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਝੂਠ ਕੁਝ ਆਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਸੰਨ ੧੯੧੪-੧੮ ਈ: ਦੇ ਮਹਾਨ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਥਾਂ ਅਕਬਰ ਅਲਾਹਾਬਾਦੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ-

ਕਦਮ ਜਰਮਨ ਕਾ ਬੜਤਾ ਹੈ। ਫ਼ਤਹਿ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਕੀ ਹੋਤੀ ਹੈ।

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਭੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਨਿਰਮੂਲ ਜਾਂ ਅੱਧ-ਝੂਠੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਜ਼ੀਰ, ਅਫ਼ਸਰ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਇਹ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਮੋਰਚਾ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ', 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ', 'ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ', 'ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇਗੀ', 'ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ' ਆਦਿ, ਆਦਿ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਸਰਕਾਰ ਪੋਲੀ ਪਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, 'ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਡੱਕਾ ਭਰ ਰੋਅਬ ਅਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਨ ੧੯੨੨ ਈ: ਦਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਮੋਰਚਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੋਰਚੇ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਵਾਹ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਲਿਖਾਰੀ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਸਲੇ ਦੀ ਥੁੜ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਗੋਭਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਖਾਧੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਕਈ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਲਿਆ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਾਹ-ਮਖ਼ਾਹ ਗ਼ਲਤ ਭੰਡਿਆ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਵੱਲੋਂ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ 'ਫ਼ਤਿਹ ਦਰਸ਼ਨ' ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੱਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੱਤ ਖਾਲਸੇ ਵਾਲੇ ਪੱਖਪਾਤ

ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਕਈ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਨਿਆਇ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਉਸ ਤੋਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਸਨ।

ਚਿਹਰੇ-ਮੁਹਰੇ ਤੋਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਸਫ਼ੀ ਵਾਰਿਕ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਿਰਅਤਿ-ਵਾਰਿਦਾਤ' ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ-ਜੁਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੁੱਸੇ ਦਾ ਪਤਲਾ ਅਤੇ ਕੱਦ ਦਾ ਦਰਮਿਆਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਹਲਕਾ ਕਣਕ-ਵੰਨਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਭਰਪੂਰ ਛਬ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਅੱਖਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਉੱਚਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਤਮਾਦੁਦੇਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਵਰਗੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੱਟੜ ਜਾਨੀ ਵੈਰੀ ਸੀ, ਜਦ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਲਾਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਭਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੱਦ-ਕਾਠ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਡੀਲ ਡੌਲ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬੜੇ-ਬੜੇ ਤਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਢੁਕਣ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਨਿਸ਼ਾਨਚੀ ਸਨ। ਬੰਦੂਕ (ਰਾਮਜੰਗਾ) ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਤੀਰ ਦੇ ਧਨੀ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਸਵਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਬਿਨਾਂ ਥੱਕਣ ਦੇ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਪੱਤਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤਾਂ ਜੋ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਜੋ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦਲੇਰੀ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਖਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਵਰਗਾ ਕੱਟੜ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਲਿਖਾਰੀ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਚੁਣਨ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ੀ ਸਨ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਅਸਚਰਜ-ਜਨਕ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ। ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ, ਪਵਿੱਤਰ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਸਜਾਉਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਅਤੇ ਚਾਲ-ਢਾਲ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਬੜੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿੰਦੇ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਡਟੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ-ਸੁਆਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਗਏ। ਡਾਕਟਰ ਵਿਲੀਅਮ ਮੈਗਰੈਗਰ ਆਪਣੀ 'ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਸ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬੰਦਾ (ਸਿੰਘ) ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਦਾ ਬੜਾ ਪੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ (ਸਤਲੁਜ) ਇਧਰਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਭਿਅੰਕਰ ਹੁਊਆ ਹੋ ਗਿਆ।'

ਉਹ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਕੇਵਲ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਭੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ-ਜਬਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਮੀਨੁਦੌਲਾ ਦਸਤੂਰੁਲ-ਇਨਸ਼ਾ (ਰੁੱਕਾਤਿ ਅਮੀਨੁ-ਦੌਲਾ) ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਰੁੱਕੇ ਵਿਚ ਜੂਨ ੧੭੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: "ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਆਪਣੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਵੱਲ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੋ ਭੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦਾ (ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਲੈਂਦਾ)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦਾ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀ ਦੀਨ ਦਾਰ ਖ਼ਾਨ, ਉਥੇ ਦਾ ਅਖ਼ਬਾਰ-ਨਵੀਸ ਮੀਰ ਨਸੀਰੁੱਦੀਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਪੰਜਵਤ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛੱਜੂ ਜੱਟ ਸਿੰਘ ਸਜ ਕੇ ਦੀਨ ਦਾਰ ਸਿੰਘ, ਮੀਰ ਨਸੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਛੱਜਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਹਿਤ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੇ ਪੱਕੇ ਵਾਇਦੇ ਕੀਤੇ। ਉਸ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੱਟੜ ਤੋਂ ਕੱਟੜ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਯਕੀਨ ਦਿਲਾਇਆ ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਉਣਾ) ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ।"

ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ

ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਨੀਵਿਆਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਛੂਤਾਂ ਅਤੇ ਨੀਚਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਰਵਿਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਇਕ ਚੂਹੜੇ ਜਾਂ ਚਮਾਰ ਲਈ ਜੇ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨੀਚਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਨੀਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਘਰੋਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ। ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰੀ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਆਉਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਲੈ ਲਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਜਿਹੇ ਸਹਿਮ ਗਏ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਉਜਰ ਕਰਨੋਂ ਭੀ ਡਰਦੇ ਸਨ।'

ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਡਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਲ-ਵਾਹ ਕਿਸਾਨ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਭੀ ਬੁਰੇ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਲ-ਵਾਹ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਹਲਾਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਵਾਜ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਜੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਮਿਟ ਗਿਆ।

ਨਿੱਜੀ ਚਲਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਉੱਪਰ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀਆਂ ਜੀਉਂਦੀਆਂ-ਜਾਗਦੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਸਮਝਦਾ ਅਤੇ ਦੇਗ ਤੇਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ, ਜਦ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹੇ ਭਰੀ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਦੇਣ ਪਰ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਸਨ, ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਰਮ 'ਪਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ' ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। 'ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੀ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ 'ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਜਦ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਨੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬੜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਉਹ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਤ ਰਹੇਗਾ, ਤਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ।' ਉਹ ਵੈਰੀ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਭੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬੜੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਦਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੁਕਮ ਜਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਵਰਜਿਤ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸੰਸਾਰ-ਤਿਆਗੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਉੱਚਾ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਜੋ ਮਿਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ 'ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਉਹ ਪ੍ਰਪੱਕ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਗਏ। ਖਾਲਸੇ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਚਾਰ ਕੁਰਹਿਤਾਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਤਮ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਿੱਖੀ ਕੇਸਾਂ-ਸੁਆਸਾਂ ਸਹਿਤ ਨਿਭਾਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁੱਠਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਆਹੀ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੁਸੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਤੰਬਾਕੂ ਦਾ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸੂਲ ਭੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ।

ਅਭੁੱਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕਰਤਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਭੁੱਲ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਨਿਗੂਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੱਦੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਵਧਾ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਅਨੇਕ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਦੇਣਾ ਨਿਆਇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ 'ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ' ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦੀ ਭੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸ ਦੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅੜੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੀ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੀ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕਹਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਗਦੇਲਾ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੀ ਉਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ, ਵਧੀਆ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਇਸ ਨੁਕਤੇ 'ਪਰ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਵੱਖਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਉਨੁਥ ਨੇ 'ਮੇਰਾ' ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਗੁਰੂ' ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਉਥੇ ਸ਼ਬਦ ਸਪਸ਼ਟ ਹਨ ਕਿ "ਸਰਬੱਤ ਖਾਲਸਾ ਜਉਨਪੁਰ ਕਾ ਗੁਰੂ ਰੱਖੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਣਾ....ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਹੋ....ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹੇਗਾ ਤਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ ਬਾਹੁੜੀ ਕਰੇਗਾ।"

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਭੀ ਖੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਲਸਿਆਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਭ-ਸੱਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ (ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ) ਕੋਈ ਖੱਟ-ਪੱਟ ਹੀ ਹੋਈ। ਇਮਾਨਦਾਰ ਮੱਤ-ਭੇਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੱਤ-ਭੇਦ ਕਿੱਥੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ? ਪਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉੱਚਤਾ ਅਤੇ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਤਕ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਈ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਲੱਗਭਗ ਅੱਠ ਸੌ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਭੀ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਜਾਨ ਤਕ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਕੇਵਲ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਸੂਲ ਸੰਬੰਧੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਖਰੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ, ਜਿਹੜੇ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਸਨ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ। ਉਹ ਸੁਖਾਲੇ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਹਾਂ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਕ ਅੱਖਰ ਭੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਉਚਰਿਆ।

ਜਿਸ ਝਗੜੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਆਪਣੇ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਬੰਦਈ ਅਤੇ ਤੱਤ-ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ

ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨਾਲ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਖੋਜ- ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਗਜ਼-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਭੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚੇ, ਕਾਮਵਾਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਤਜ਼ਾਕਿਰਾਤੁ-ਸਲਾਤੀਨ', ਮੁਹੰਮਦ ਅਹਿਸਨ ਈਜ਼ਾਦ ਦਾ 'ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨਾਮਾ' ਸ਼ਿਵ ਦਾਸ ਦੇ 'ਮਨੁੱਵਰੁਲ ਕਲਾਮ' ਅਤੇ 'ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨਾਮਾ', ਰਾਏ ਚਤਰ ਮਨ ਦਾ 'ਚਹਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ', ਖਾਫ਼ੀ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਮੁੰਤਖ਼ਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ', ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਿਸੀ ਦੇ 'ਇਬਰਤਨਾਮਾ ਅਤੇ 'ਤਾਰੀਖ਼-ਮੁਹੰਮਦੀ', ਯਾਹੀਆ ਖ਼ਾਨ ਦਾ 'ਤਜ਼ਾਕਿਰਾਤੁਲ-ਮਲੂਕ' ਅਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ 'ਸੀਅਰੁਲ ਮੁਤਾਖ਼ਰੀਨ', ਸੋਹਨ ਲਾਲ ਦੀ 'ਉਮਦਾ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ਼', ਅਲੀਉ-ਦੀਨ ਦਾ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮਾ', ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ 'ਤਾਰੀਖ਼-ਪੰਜਾਬ', ਖੁਸ਼ਵਕਤ ਰਾਏ ਦੀ 'ਤਵਾਰੀਖ਼-ਸਿੱਖਾਂ' ਅਤੇ ਮੈਗਰੈਗਰ, ਬੋਰਨਟਨ, ਕਨੂਈਆ ਲਾਲ, ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਵਾਰੀਖ਼ਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਇਸ ਗੱਲ ਸੰਬੰਧੀ ਸਭ ਚੁੱਪ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਉਹਲੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇ। 'ਅਖ਼ਬਾਰਿ-ਦਰਬਾਰਿ-ਮੁਅੱਲਾ' ਅਤੇ 'ਤਜ਼ਾਕਿਰਾਤਿ-ਸਲਾਤੀਨ' ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ ਚੋਖਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਰਹੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲੋਂ ੧੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੭੧੫ ਈ: (੧੫ ਰੱਬੀ-ਉਲ-ਅਵਲ ੧੧੨੭ ਹਿਜ਼ਰੀ) ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾੜਨਾ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਭਿਜਵਾਈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਮਰੁੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ, ਅਫ਼ਰਾ ਸਿਆਬ ਖ਼ਾਨ, ਮੁਜ਼ੱਫ਼ਰ ਖ਼ਾਨ, ਰਾਜਾ ਉਦਿਤ ਸਿੰਹ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਰਾਜਾ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਹ ਭਦਾੜਵੀਆ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਬਦੁੱਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', 'ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', 'ਚਹਾਰ ਗੁਲਸ਼ਨ', ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਿਸੀ ਦੀ 'ਤਾਰੀਖ਼-ਮੁਹੰਮਦੀ' ਆਦਿ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਪਾਲਕ ਪੁੱਤਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ, ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੇਦਖ਼ਲੀ, ਉਸ ਦੇ ਇਕ

ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਫੜੇ ਅਤੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਥੁਰਾ ਲਿਜਾਏ ਜਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫੀ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਹਾਲਾਤ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨਾਲ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਇਕ ਮਨਘੜਤ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਹੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਘੜੀ ਗਈ ਗੱਲਬਾਤ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਅਸਲਮ ਖ਼ਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਦੇ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿਸੇ ਗ਼ਲਤ ਖ਼ਬਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਸੱਚਾਈ ਉੱਤੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੇਵਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਨਿਆਇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕੇਵਲ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੰਤਵ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਨਿਆਇ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤੁਰਤ-ਫੁਰਤ ਨਿਆਇ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ। ਨਿੱਕਾ ਵੱਡਾ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਰਮ ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਝਿਜਕਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨ ਹੋ ਜਾਣ। 'ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮੇ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ (ਛਿੱਬਰ), ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਇਉਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

'ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਉਂ ਕੀ'

ਇਉਂ ਗਿਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਲਹਿਆ।

ਨਿਆਉਂ ਨ ਕਰੇ ਤ ਨਰਕ ਜਾਏ।

ਰਾਜਾ ਹੋਇ ਕੇ ਨਿਆਉਂ ਕਮਾਏ। ੪੩।

ਪੁਰਖ ਬਚਨ ਮੁਝ ਕੋ ਐਸੇ ਹੈ ਕੀਤਾ।

ਮਾਰਿ ਪਾਪੀ, ਮੈਂ ਵੈਰ ਪੁਰਖ ਦਾ ਲੀਤਾ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪੁਰਖ ਕੇ ਸਿਖ ਅਖਾਓ।

ਤਾ ਪਾਪ ਅਧਰਮ ਅਨਿਆਉ ਨ ਕਮਾਓ। ੪੪।

ਸਿਖ ਉਬਾਰਿ, ਅਸਿਖ ਸੰਘਾਰੋ।

ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਹਿਆ ਹਿਰਦੇ ਧਾਰੋ....

ਭੇਖੀ, ਲੰਪਟ, ਪਾਪੀ ਚੁਨਿ ਮਾਰੋ। ੪੫।

ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਬੜੇ ਦਲੇਰ

ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਦਲੇਰੀ ਵਿਚ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ 'ਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗ ਛੇੜੇ ਸਨ ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਥੌਰਨਟਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।” ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿਰਪਾਨ ਫੜਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸੀਲਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਰਪਾਨ ਫੜਨ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਬਲਕਿ ਅਕਾਰਨ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਡੰਡ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੁੱਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਗਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਵੈਰੀ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਦਾ ਸਰਬ-ਲੋਹ ਦੀ ਰੱਛਿਆ ਮੰਗਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਬੇਲੋੜੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਝੋਕਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਉਤਰਾਓ-ਚੜ੍ਹਾਓ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੁੱਦਦੇ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਡੱਟ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬੜਾ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਥਾਹ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਸਪਿਰਿਟ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕੇਵਲ ਧਰਮ, ਨੀਅਤ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਭੀੜ ਭੀ ਆ ਬਣੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਨੇ ਬਲਹੀਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਿਹਾ।

ਜੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਾਏ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ

ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਹਾਲ ਤਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਕਤਵਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੰਤ ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਢੌਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਖਾਣੇ-ਦਾਣੇ ਦੇ ਘਾਟ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਨੇ ਲਾਚਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁਗਲ ਲਸ਼ਕਰੀਆਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਬਰੂਦ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਖਾਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਹੀ ਸਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਭੀ ਉੱਘੇ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਲਾਓ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਚੜ੍ਹ ਆਏ। ਰਾਜਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਹ ਜੋਧਪੁਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਹ ਜੈਪੁਰੀਆ, ਰਾਜਾ ਚਤਰ ਸਿੰਹ ਸਾਲ ਬੰਦੇਲਾ, ਚੂੜਾਮਨਿ ਜਾਟ, ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਹ ਭਦਾਵੜੀਆ, ਉਦਿਤ ਸਿੰਹ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਬਦਲ ਸਿੰਹ ਬੁੰਦੇਲਾ, ਬਚਨ ਸਿੰਹ ਕਛਵਾਹਾ, ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਪਹਾੜ ਦੇ ਰਾਜੇ ਆਦਿ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆ ਜੁੜੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਬੜੀਆਂ ਆਸਾਂ ਸਨ ਪਰ ਸਮੇਂ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚਕਾਰ ਹੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਨਾ ਦਿੱਸੇ, ਪਰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੋ ਚੰਗਿਆਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਗਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਵਾ ਝੱਲੀ ਸੀ, ਬੁਝਾਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ ਬਲਕਿ ਚਾਲੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਭਾਂਬੜ ਵਾਂਗ ਮੱਚ ਉੱਠੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੀ ਠੰਢੀ ਹੋਈ।

ਭਾਵੇਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਤ ਦੀ ਸਖ਼ਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੂਖਸੀਅਰ ਨੇ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਲਾ ਹੁਕਮ ਮੁੜ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਪਰ ਜੋ ਮਿਸ਼ਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਮਿਥਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। 'ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਸ' ਵਿਚ ਪੇਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਕਿ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਹ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਇਕ ਗਜ਼ ਥਾਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਪਰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਗੇ ਉਹ ਹੁਣ ਸਨ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤਾਕਤ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ

ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿਵੇਂ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ (ਉੱਜਲੇ) ਭਵਿੱਖ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਥਿੜਕੇ, ਉਹ ਸੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਅਮੁੱਕ ਘੋਲ। " ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪਹਿਲੇ ਇਨਸਾਨ ਸਨ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਅਮਲੀ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹਸੂ-ਹਸੂ ਕਰਦੇ ਆਪਾ ਵਾਰ ਦੇਣਾ ਸਿਖਾਇਆ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਉੱਚੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ। ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਸੂਰਮੇ ਯੋਧੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਇਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲਈ ਪਹਿਲਾ ਸਿਆੜ ਕੱਢਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਏ ਨੂੰ 'ਪਾਦਸ਼ਾਹ' (ਸੁਲਤਾਨੁੱਲ-ਕੌਮ) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਝਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਦੀ ਕੁਝ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ ਅਤੇ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬ ਇਸਲਾਮ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਟੱਕਰ ਹੋ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ੧੩ ਜੂਨ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪਰਗਨਾ ਬੂੜੀਏ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕਸੂਰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਰਗਣੇ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇਂ ਅਤੇ ਚੁੰਡਲੇ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲਿਆਵੇਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੂੰ

ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜਲਾਲ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੌਪਣ ਚੱਲੇਂਗਾ। "

੧੦ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰਾਜਸੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਈਆਂ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ੨੮ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੭੧੧ ਈ: (੨੧ ਰੱਬੀ-ਉਲ-ਅਵਲ ੧੧੨੩ ਹਿਜ਼ਰੀ) ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ-

ਉਸ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਿਸ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਸ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖ਼ੁਤਬਾ ਜਿਵੇਂ (ਮੁਸਲਮਾਨ) ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਾਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਟੀਕਾ-ਟਿੱਪਣੀ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ।

ਸੁੱਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਮਾਨਨੀਯ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੂਮੀ 'ਤੇ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸਾਕਾ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਸੂਰਮਾ ਕਦੀ ਭੀ ਨਾ ਮੁੜਨ ਲਈ ਰੰਗ-ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰ-ਭਾਈਆਂ ਦੇ ਸੂਰਮਗਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਆ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਧਰਮ ਰੱਖਿਅਕ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਸੋਮੇ ਸਨ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿੱਟੀ, ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰਲ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਪਰਮ-ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਲਿਵ-ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਦੀਨ-ਦੁਖੀਆਂ ਲਈ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਬਲੀਦਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਸਦਾ ਅਮਰ ਰਹੇਗਾ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਫਤਹਿ ਤੇ ਸੂਬਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਮੌਤ

—ਗਿ. ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ

ਕਮਾਨ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਭੰਨ ਸੁੱਟੀਆਂ, ਖੰਜਰ ਨਦੀ ਵਿਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ, ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਲਾਹ ਕੇ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਇਕ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਏਨੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ‘ਰਾਜੌਰੀ’ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਛੱਡਿਆ। ਪੰਜਾਬ, ਯੂ.ਪੀ. ਤੇ ਸੀ.ਪੀ. ਵਿਚ ੭ ਸਾਲ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਕਿਤੇ ਜੀਅ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਸੰਤਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ, ਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਦਿਲ ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

ਗੋਦਾਵਰੀ ਦਾ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਕੰਢਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ, ਆਸ਼ਰਮ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਚੇਲੇ ਥਾਪ ਲਏ, ਗੱਦੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ, ਸੀਸ ਝੁਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਅਜੇ ਨਾ ਬਦਲਿਆ। ਹੁਣ ਕਮਾਨ ਨਹੀਂ, ਤੀਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਯੋਗ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਆਏ ਨੂੰ ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਬਿਠਾਉਣਾ ਤੇ ਉਲਟਾ ਦੇਣਾ। ਹੱਥ ’ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸ ਪੈਣਾ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਛੱਡਣਾ। ਇਸੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤੇ।

ਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਸੁੱਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲਾ। ਬੈਰਾਗੀ ਆਸ਼ਰਮ ’ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ ਜੀ, ਦੈਵੀ ਜੋਤ, ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤੀ, ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਹਾਂ! ਹਾਂ! ਓਸੇ ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਜਿਸ ’ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ ਬੈਰਾਗੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਜੋਸ਼, ਨੈਣਾਂ ’ਚੋਂ ਅੱਗ ਦੇ ਲੂੰਬੇ, ਕ੍ਰੋਧ ਭਰਿਆ ਉਹ ਟਾਕਰੇ ਵਾਸਤੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਪਲੰਘ ਉਲਟਾਉਣ ਬਦਲੇ ਸਭ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਰਤੀਆਂ, ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਤੱਕਿਆ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਨੋਖਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿੱਸਿਆ। ਦਿਲ ਇਕ ਛਿਨ ਕੰਬਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਛਿਨ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਦਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਕਮਾਨ ਤੋੜੀ, ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਭੰਨੀਆਂ, ਪਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸੁਭਾਅ ਨਾ ਬਦਲਿਆ?”

ਬੈਰਾਗੀ ਨੇ ਨੇਤਰ ਉੱਪਰ ਉਠਾਏ ਤੇ ਕੁਝ ਬੋਲ-ਬੋਲ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ

ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੈਂਤ

ਕਿਹਾ ਹੱਸ ਕੇ ਸੱਚਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ,
ਗਿਆ ਪਰਖਿਆ ਪਾਕ ਈਮਾਨ ਤੇਰਾ।
ਅਬਲਾ ਦੇਵੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੇਖ ਲਹਿੰਦੀ,
ਕੀ ਨਹੀਂ ਖੋਲਦਾ ਖੂਨ ਜਵਾਨ ਤੇਰਾ?
ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਵਹਿਣ ਨਦੀਆਂ,
ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇਰਾ।
ਨਿੱਘਰ ਗਏ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ,
ਸੁੱਚਾ ਰਿਹਾ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਅਸਥਾਨ ਤੇਰਾ?

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਭਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਬਖਸ਼ ਲਵੋ। ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ‘ਬੰਦਾ’ ਹਾਂ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ: “ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ‘ਬੰਦੇ’ ਨੂੰ ‘ਬੰਦਾ’ ਸਿੰਘ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।”

ਬੰਦਾ : “ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਦਾਤਾ!”

ਗੁਰੂ ਜੀ : “ਮੇਰੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ! ਤੇਰਾ ਸੁਭਾਅ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸੋ ਤੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਬਣਿਆ ਰਹੁ। ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਕਮਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕਮਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ, ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਸਿਰ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਨਿਰਬਲ ਜੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।”

ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋਦਾਸ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਨਗਾਰਾ ਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਖਸ਼ੇ। ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ (ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਵੀਹ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਰ ਦੇ ਕੇ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਥੇ ਸਣੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਬਾਬਤ ਸੁਣਦਾ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਖੂਨ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਆਉਂਦਾ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟਣ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡਣ ਬਾਰੇ ਸ਼ੇਰ ਇਉਂ ਲਲਕਾਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਝੋਕ

ਆਉਂਦਾ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੈ, ਬੰਦਾ ਲਲਕਾਰਦਾ,

ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਖੂਨ ਰਗਾਂ ਵਿਚ, ਠਾਠਾਂ ਹੈ ਮਾਰਦਾ;
ਕਹਿੰਦਾ, ਸੁਣ ਜੁਲਮ ਕਹਾਣੀ, ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰਦਾ।
ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਸਫਲ ਕਰਾਵਾਂਗਾ।
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ!

ਫੜ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਜਗਾਸਾਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਚਾੜ੍ਹਾਂਗਾ ਪਾਣ ਲਹੂ ਦੀ, ਅਣੀਆਲੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਖ਼ਤ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਖੰਡੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਤਨ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਲਟਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ!

ਸਾਰੇ ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਨੇ
ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਮਾਣਦੇ ਬਹਾਰਾਂ ਨੇ
ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗਰਦਨ ਉੱਤੇ ਚਲਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੇ
ਐਸੇ 'ਇਨਸਾਫ' ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਉਲਟਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ!

ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਸਹਿ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ
ਜਿਥੇ ਪਿਆ ਖੂਨ ਡੋਲ੍ਹਣਾ ਨੌਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਨੂੰ
ਪੈ ਗਿਆ ਜੋ ਚਸਕਾ ਲਹੂ ਦਾ, ਜੁਲਮੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ
ਲਾਹਵਾਂਗਾ ਪਾਣ ਓਸ ਦੀ, ਖ਼ਾਕ ਮਿਲਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ!

ਜਿਹੜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਐਨੇ ਪਾਪ ਕਮਾਏ ਗਏ
ਬਹਿ ਕੇ ਜਿਸ ਤਖ਼ਤ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ, ਫਤਵੇ ਸੁਣਾਏ ਗਏ
ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬੀਰ ਬਾਲਕ ਚਿਣਵਾਏ ਗਏ
ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਓਸ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਖੜਕਾਵਾਂਗਾ
ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ!

ਸਿੱਖ ਹਾਂ, ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ, ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ
ਭਾਰਤ 'ਚੋਂ ਬਦਲ ਦਿਆਂਗਾ ਰਾਜ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ

ਖੂਨ ਦੀ ਨੈਂ ਵਿਚ ਰੋਹੜ੍ਹ ਬੇੜਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ
 'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਲੇਖੇ ਵਤਨ ਦੇ ਸੀਸ ਤਕ ਲਾਵਾਂਗਾ
 ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ, ਜ਼ੁਲਮ ਮਿਟਾਵਾਂਗਾ।
 ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਂਗਾ....

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਕਾ, ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਕੇ, ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਸਲੋਦੀ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਨਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਤਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਫੂਲਕੇ ਆਪ ਤਾਂ ਨਾ ਆਏ, ਪਰ ਆਦਮੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ। ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਵਾਹਵਾ ਚੰਗਾ ਜਥਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰੇ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ। ਲੁੱਟ ਦਾ ਮਾਲ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਜ਼ਰ ਸਮਾਣੇ 'ਤੇ ਪਈ। ਇਹ ਇਕ ਚੰਗਾ ਘੁੱਗ ਵੱਸਦਾ ਕਸਬਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲੁੱਦੀਨ-ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਕਾਤਲ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਬਸ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਹਿਰ ਇਸ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ। ਵੱਸਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਉਜਾੜ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੇ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤੇ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰੱਜ ਕੇ ਲੁੱਟੇ। ਇਹ ਗੱਲ ੨੬ ਨਵੰਬਰ, ੧੭੦੯ ਈ: ਦੀ ਹੈ।

ਏਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਘੁੜਾਮ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ ਤੇ ਕਪੂਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਫੇਰ ਸਾਰਾ ਦਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਢੌਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਪਿਆ। ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸੱਯਦ ਪੀਰ ਸ਼ਾਹ ਬਦਰੁੱਦੀਨ (ਬੁੱਧੂਸ਼ਾਹ) ਨੂੰ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਕਤਲ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਈਸਾਂ ਨੂੰ ਸੱਯਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ।

ਓਧਰੋਂ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਵਾਹੋ-ਦਾਹੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਘੱਲਿਆ। ਰੋਪੜ ਉੱਤੇ ਬੜੀ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਹਰ ਖਾਂ ਤਾਂ ਚਮਕੌਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਖ਼ਿਜ਼ਰ ਖਾਂ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 'ਖ਼ਵਾਜਾ ਮਰਦੂਦ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ।) ਓਥੋਂ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ, ਪਰ ਏਥੇ (ਰੋਪੜ) ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨੁਸਰਤ ਖਾਂ ਤੇ ਵਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਤੇ ਖ਼ਵਾਜਾ ਅਲੀ ਖਾਂ, ਜੋ

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕਤਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖਾਨਦਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋਇਆ।

ਰੋਪੜ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜਿੱਤ ਕੇ ਸਿੱਖ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਇਥੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਓਧਰੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੋਂ ਵੈਰ ਲੈਣਾ ਦੱਸਿਆ, ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਲੱਗਦੇ ਹੱਥ ਛੱਤ ਵੀ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੋਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਗਈ।

ਬੈਂਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਵੜਿਆ,
ਰਲੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਆ ਭਾਈ।
ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਸਮਾਣੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ,
ਫੇਰ ਪਏ 'ਘੁੜਾਮ' 'ਤੇ ਜਾ ਭਾਈ।
ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਤੇ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਮਾਰੇ,
ਦਿੱਤੀ ਮਾਰ ਕਪੂਰੀ ਉਡਾ ਭਾਈ।
ਫੇਰ ਮਾਰ ਸਢੌਰੇ ਨੂੰ ਚੌੜ ਕੀਤਾ,
ਬਦਲਾ ਪੀਰ ਦਾ ਲਿਆ ਚੁਕਾ ਭਾਈ।
ਜਦੋਂ ਲੁੱਟ ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਅਗੂਾਂ ਵਧਿਆ,
ਪਹੁੰਚੇ ਸਿੰਘ ਮਝੈਲ ਵੀ ਆ ਭਾਈ।
ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਆਦਮੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ,
ਏਥੇ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਰਲਿਆ ਆ ਭਾਈ।
ਰਲ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਛੱਤ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕੀਤਾ,
ਡੇਰੇ ਏਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਲਾ ਭਾਈ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਖਤ ਲਿਖਿਆ,
ਦਿੱਤਾ ਪਾਸ ਵਜ਼ੀਰੇ ਪੁਚਾ ਭਾਈ।
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣ ਤੈਥੋਂ,
ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਗਿਆ ਈ ਆ ਭਾਈ।
ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਹੋ ਆਪਣਾ ਫਿਕਰ ਕਰ ਲੈ,
ਦਿਲ 'ਚ ਰਹੇ ਨਾਹੀਂ ਪੱਛੋਤਾ ਭਾਈ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਰੋਜ਼ ਵਧਦਾ ਡੂਫਾਨ ਇਕ ਦਿਨ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ, ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖਤ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਸਭ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਬੁਲਾਈ। ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੱਜ-ਵੱਜ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਰਹਿੰਦੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ 'ਚੱਪੜ-ਚਿੜੀ' ਦੇ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਮੋਰਚੇ ਲਾਏ।

ਸਾਕਾ

ਸੁਣੀ ਵਜ਼ੀਰੇ ਖਬਰ ਜਾਂ, ਸਰਦਾਰ ਬੁਲਾਏ।
ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਖਤ ਕੁੱਲ ਨੂੰ, ਦੱਸਿਆ ਸਮਝਾਏ।
ਕਰਨ ਤਿਆਰੀ ਜੰਗ ਦੀ, ਸਭ ਮਤਾ ਪਕਾਏ।
ਲਸ਼ਕਰ ਚੜ੍ਹੇ ਬੇਓੜਕੇ, ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਛਾਏ।
ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ, ਆ ਡੇਰੇ ਲਾਏ।
ਧੌਸੇ ਵੱਜਣ 'ਸੀਤਲਾ', ਅੰਬਰ ਗੁੰਜਾਏ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵੱਲੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਹਲਾ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਵਗਦਾ ਖੂਨ ਦਿੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਕਹਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਏਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸਤੇ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੋਵੇ। ...ਧੌਸੇ 'ਤੇ ਚੋਟ ਲੱਗੀ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਿਹਾ:

ਕਬਿੱਤ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬੋਲ ਕੇ, ਸੁਣਾਵੇ ਫੌਜ ਆਪਣੀ ਨੂੰ,
ਸੂਰਿਓ! ਵਹੀਰ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲੇ ਪਾ ਦਿਓ।
ਮਾਰ ਲਓ ਸਰਹਿੰਦ, ਘਰ ਸਾੜ ਦਿਓ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ,
ਕੀਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ, ਫਲ ਭੁਗਤਾ ਦਿਓ।
ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਦੋਸੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕਤਲਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ,
ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹੀ ਜਲਾ ਦਿਓ।
'ਸੀਤਲ' ਜੀ ਮਾਰ ਲਓ, ਧਰਮ ਦਿਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ,
ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਝੰਡਾ ਸਾਰੇ, ਜੱਗ 'ਤੇ ਝੁਲਾ ਦਿਓ।

ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ 'ਚੱਪੜਚਿੜੀ' ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਉੱਤੇ ਬੁੱਢੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆ ਮੋਰਚੇ ਮੱਲੇ। ਸਭ ਸਰਦਾਰ, ਜਰਨੈਲ, ਫੌਜਦਾਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਓਧਰੋਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪੱਲਾ ਫੇਰ ਕੇ ਬਥੇਰੇ ਗਾਜ਼ੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੈ ਆਂਦੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਲੇਰੀਏ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਗਾਜ਼ੀ, ਵਿਚਕਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਓਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਖੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਕੋਰੜਾ

ਬੈਠਾ ਹੈ ਵਜ਼ੀਰ, ਮੱਲ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਜੀ।
 ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲੱਥੇ, ਸੈਂਕੜੇ ਜਵਾਨ ਜੀ।
 ਬੀੜੀਆਂ ਨੇ ਤੋਪਾਂ, ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਜੀ।
 ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਬੀੜੇ ਰਹਿਕਲੇ ਜੰਬੂਰੇ ਜੀ।
 ਓਦੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਖਲੀ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲ ਜੀ।
 ਉਹਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਖਲਾ ਹੈ, ਰਸਾਲਾ ਨਾਲ ਜੀ।
 ਓਦੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਈ ਪੈਦਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਜੀ।
 ਏਸ ਤਰਤੀਬ ਖਲੀ, ਫੌਜ ਸਾਰੀ ਜੀ।
 ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਮੱਲੇ, ਮੋਰਚੇ ਮਲੇਰੀਆਂ।
 ਫੌਜ ਤਾਂਈਂ ਦਿੰਦੇ, ਫਿਰਦੇ ਦਲੇਰੀਆਂ।
 ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਗ਼ਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ, ਪਿੜ ਮੱਲਿਆ।
 ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਉਬਾਲ, ਜਾਵੰਦਾ ਨਾ ਠੱਲਿਆ।
 ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਖਲੁਾਰ ਜੀ।
 ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾ, ਬੈਠਾ ਵਿਚਕਾਰ ਜੀ।
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਓਧਰੋਂ, ਜਵਾਨ ਆ ਰਿਹਾ।
 ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਅਲਖ, ਮੁਕਾਣ ਆ ਰਿਹਾ।
 ਖੱਬੀ ਬਾਹੀ ਆਉਂਦੇ ਨੇ, ਮਝੈਲ ਗੱਜਦੇ।
 ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨੇਜੇ, ਨੇ ਰੰਗੀਲ ਸੱਜਦੇ।
 ਬਾਜ਼ ਸਿਹੁੰ, ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।
 ਚਾਰੇ ਸਰਦਾਰ ਸਣੇ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।
 ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦੇ, ਮਲਵਈ ਸੂਰਮੇ।
 ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਉੱਘੇ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਮੇਂ।
 ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।
 ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਗੱਜਦਾ, ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।
 ਚਾਰੇ ਸਰਦਾਰ, ਮਲਵਈ ਫੌਜ ਦੇ।
 ਚੜ੍ਹੇ ਆਉਂਦੇ ਵਾਂਗ ਦਰਿਆ ਦੀ ਮੌਜ ਦੇ।
 ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਦਲ ਨੇੜੇ, ਆਣ ਢੁੱਕਿਆ।
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਆ, ਮੈਦਾਨ ਬੁੱਕਿਆ।

‘ਚੱਪੜਚੜੀ’ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਉੱਤੇ ੧੨ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦਾ ਪਿੜ ਪਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਉੱਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ

ਤੋਪਖਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਧਮਾਕੇ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ। ...ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ 'ਤੇ ਰਹਿਕਲੇ ਤੇ ਜੰਬੂਰੇ ਸਨ। ਅਖੀਰ, ਬੰਦੂਕ ਬੜੀ ਕਾਰਆਮਦ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਭਰਨ ਵਿਚ ਐਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ, ਦੋ ਫਾਇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗਲ ਆ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਲੋੜੀਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਰਹੇ ਨੇਜ਼ਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ, ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਭਾਉਂਦੇ ਹਥਿਆਰ ਸਨ।

ਪਹਿਲੇ ਹੱਥ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਅਗ੍ਰਾਂ ਵਧੀ।

ਜੰਗਲਾ

ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਮ ਹੁਕਮ ਵਜ਼ੀਰੇ, ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾਏ।

ਤੋਪਾਂ ਅਤੇ ਜੰਬੂਰੇ ਚੱਲੇ, ਜਿਉਂ ਬੱਦਲ ਗਰੜਾਏ।

ਧਮਕ ਨਾਲ ਸਭ ਧਰਤੀ ਹੱਲੀ, ਧੂੰਏਂ ਬੱਦਲ ਛਾਏ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਲੁਟੇਰੇ ਸੀ ਜੋ, ਜਾਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਏ।

ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਚੱਲਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਲੁਟੇਰੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਕੇਵਲ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਸਨ, ਉਹ ਵੇਲਾ ਹੱਥੋਂ ਕਦੋਂ ਗਵਾਉਂਦੇ ਸਨ? ਝੱਟ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਫੌਜ ਤਾਈਂ ਲਲਕਾਰਦਾ,

ਮਾਰੋ ਵੈਰੀਆਂ, ਸਿੰਘੋ! ਲਲਕਾਰ।

ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਰੀਆਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਓ,

ਹੱਲਾ ਕਰੋ ਸੂਰਿਓ ਬਲ ਧਾਰ।

ਜੀਨ੍ਹੇ ਨੀਆਂ 'ਚ ਚਿਣਾਏ ਲਾਲ ਗੁਰਾਂ ਦੇ,

ਅਸਾਂ ਮਾਰਨਾ ਵਜ਼ੀਰੇ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ।

ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰੇ ਦਾ ਸੂਰਮੇ,

ਵਾਂਗ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਉੱਠੇ ਭਬਕਾਰ।

ਗੁੱਸਾ ਖਾਇ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ,

ਕਹਿ ਕੇ 'ਸੱਤ ਕਰਤਾਰ ਕਰਤਾਰ'

ਛਿੱਥੇ ਹੋ ਕੇ ਗਲ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾ ਪਏ,

ਬਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ 'ਅਜੀਤ' ਤੇ 'ਜੁਝਾਰ'।

ਵਾਂਗ ਬਿਜਲੀ ਭਗਉਤੀਆਂ ਫੇਰੀਆਂ,

ਲਾਹੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗ 'ਚ ਸਥਾਰ।

ਅੱਗੇ ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਮਲੇਰੀਏ,

ਹੱਲਾ ਰੋਕਣੇ ਨੂੰ ਖਲੇ ਹੋ ਤਿਆਰ।
 ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੂਰਮੇਂ ਜੁੱਟ ਪਏ,
 ਅੰਧਾ ਧੁੰਧ ਪਈ ਚੱਲੇ ਤਲਵਾਰ।
 ‘ਸੀਤਲ’ ਡਿੱਗਦੇ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ,
 ਨਹੀਂ ਜੰਮਣਾ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ।

ਮਲੇਰੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਮਝੈਲਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਘਾਣ ਲਾਹ ਛੱਡੇ।
 ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ (ਜੋ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਤਲ
 ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਸਨ) ਦੇ ਨੱਸਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਪਈ ਸੀ, ਪਰ ਬਾਬਾ
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧ
 ਗਏ। ਓਧਰੋਂ ਮਲਵਈ ਦਲ ਨੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ‘ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸਾਕਾ

ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਨੇ, ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ।
 ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਸੂਰਿਓ! ਇਉਂ ਆਖ ਸੁਣਾਇਆ।
 ਮਾਰੋ ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਰੱਬ ਭੁਲਾਇਆ।
 ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ, ਬਹੁਤ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਇਆ।
 ਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਚਿਣਦਿਆਂ, ਦਿਲ ਤਰਸ ਨਾ ਆਇਆ,
 ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਓਸ ਨੂੰ, ਚਾਹੀਏ ਭਗਤਾਇਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਥਾਹ ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਤੇਗ਼
 ਵਾਹੀ ਕਿ ਰਹੇ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ। ਮੁਗ਼ਲ ਬਥੇਰੇ ਹੱਲੇ ‘ਤੇ ਹੱਲੇ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ
 ਜਾਂਦੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੇਲਾ ਤਾੜ ਕੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ
 ਤੀਰ ਛੱਡਿਆ, ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਕੋਰੜਾ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾ, ਮੈਦਾਨ ਗੱਜਿਆ।
 ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਲੈ, ਕਮਾਨ ਗੱਜਿਆ।
 ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ ਤੀਰ, ਬਰਸਾਏ ਸੂਰਮੇ।
 ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਸੱਥਰ, ਵਿਛਾਏ ਸੂਰਮੇ।
 ਕੰਨਾਂ ਤੀਕ ਖਿੱਚ ਬਾਣ, ਜਾਂ ਚਲਾਂਵਦਾ।
 ਦਸਾਂ ਦਸਾਂ ਵਿਚਦੀ, ਸੁੱਕੇ ਲੰਘਾਂਵਦਾ।
 ਮਾਰ ਉੱਚੀ ਨਾਅਰਾ, ਸਤਿ ਕਰਤਾਰ ਦਾ।
 ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫੌਜ ਤਾਂਈਂ, ਹੈ ਵੰਗਾਰਦਾ।
 ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਹੱਲਾ ਕਰੋ, ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ।

ਲੁੱਟ ਲਓ ਸਰਹਿੰਦ, ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ।
 ਏਨੀ ਸੁਣ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ, ਜੋਸ਼ ਆ ਗਿਆ।
 ‘ਬੰਦੇ’ ਦਾ ਅਸਰ, ਸਾਰਿਆਂ ’ਤੇ ਛਾ ਗਿਆ।
 ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤੀਰ, ਬਰਸਾਏ ਸੂਰਿਆਂ।
 ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਪੂਰ ਕਈ, ਖਪਾਏ ਸੂਰਿਆਂ।
 ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਨੇ ਦਬਾ ਲਿਆ।
 ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਸੂਰਮੇ ਨੇ, ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ।
 ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ, ਬਲ ਧਾਰ ਕੇ।
 ਜਾ ਪਿਆ ਮਲੇਰੀਆਂ ’ਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ।
 ਦੋਵੇਂ ਸਰਦਾਰ ਡਿੱਗ ਪਏ ਮਲੇਰੀਏ।
 ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਫੌਜ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਘੇਰੀ ਏ।
 ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਦਲ ਕੁਛ ਭੈੜਾ ਪੈ ਗਿਆ।
 ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰੋਅਬ, ਦਿਲਾਂ ਉੱਤੇ ਬਹਿ ਗਿਆ।
 ‘ਸੀਤਲ’ ਜੀ ਵੇਖੋ, ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਭੱਜਦੇ।
 ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਿੰਘ, ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੱਜਦੇ।

ਮਲੇਰੀਆਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਡਿੱਗਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਉੱਖੜ ਗਏ।
 ਓਧਰੋਂ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਵੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿਸਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਹਾਂ
 ਬਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਟੁੱਟ ਗਏ। ਇਕ ਵਿਚਕਾਰਲਾ ਮੋਰਚਾ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸ
 ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆਪ ਖਲਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਝੱਟ ਉਸ ਮੋਰਚੇ
 ’ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਰ

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਫੌਜ ਨੂੰ,
 ਫੇਰ ਆਖਰੀ ਹੱਲਾ ਕਰਵਾਇਆ।
 ਸਿੰਘੋਂ ਸੂਰਿਓ, ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਓ,
 ਵੈਰੀ ਹੱਥ ਜੇ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਆਇਆ।
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਖਾਲਸੇ,
 ਖੰਡਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਚਲਾਇਆ।
 ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਾਲ ਦਾ,
 ਕਈਆਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤ ਲਿਟਾਇਆ।
 ਨਾਲ ਲਹੂ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਹੋ ਗਈ ਰੰਗਲੀ,
 ਹੋਲੀ ਵਿਚ ਜਿਉਂ ਗੁਲਾਲ ਛਿੜਕਾਇਆ।

ਚੜ੍ਹੀ ਲੋਥ ਉੱਤੇ ਲੋਥ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੇ,
 ਥਾਂ ਥਾਂ ਸ਼ੇਰ ਫੱਟੜਾਂ ਨੇ ਪਾਇਆ।
 ਬਾਂਕੇ ਸੂਰਮੇ ਮਾਂਵਾਂ ਦੇ ਲਾਡਲੇ,
 ਮੌਤ ਧੂੜ ਵਿਚ ਅੰਤ ਸੁਆਇਆ।
 ‘ਸੀਤਲ’ ਜਿੱਤ ਹਾਰ ਵੱਸ ਕਰਤਾਰ ਦੇ,
 ਜ਼ੋਰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲਾਇਆ।

ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਪਾਪ ਦਾ ਬੇੜਾ ਨਕਾ-ਨਕ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਪਾਪੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਮਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਗਦੜ ਮਚ ਗਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਹੋਈ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਪਰ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ। ਨੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਵੀ ਬਥੇਰਾ ਚਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਨੇ ਨੱਸਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਸੋ, ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ।

ਕਥਿੱਤ

ਸਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ, ਪਾਪੀ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਤਾਈਂ,
 ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੁਲਾਰਿਆਂ ਨੇ, ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜਾਇ ਕੇ।
 ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਪਿੱਛੇ ਸਾਰਾ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫੇਰਿਓ ਨੇ,
 ਕਾਲਾ ਕਰ ਮੂੰਹ ਰੱਸਾ, ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਇ ਕੇ।
 ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਪਰਵਾਰ, ਉਹਦਾ ਮਾਰਿਓ ਨੇ,
 ਕੱਢੀਓ ਨੇ ਜਾਨ, ਤਰਸਾਏ ਤਰਸਾਇ ਕੇ।
 ਕੀਤਿਆਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਫਲ, ਖਾਣਾ ਪਿਆ ‘ਸੀਤਲ’ ਜੀ,
 ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੋਏ, ਦੁੱਖ ਪਾਇ ਕੇ।

ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਾੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਏ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥਾਪਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਦਾ ਨਾਇਬ। ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵਾਬੀ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ, ਸਮਾਣ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਥਾਨੇਸਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਬਣੇ। ਇਹ ਹੈ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ’ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਫਤਹਿ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ: ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰਵੇਖਣ

-ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਇਹ ਲੇਖ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕੀਤੇ ਸਰਵੇਖਣ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਪੁਰ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਥਾਨਕ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਜੇ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਖੋਜ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। -ਲੇਖਕ

ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਖਿੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਾਸ਼ਮੀਰੋ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੰਨਤ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸੇ ਲਈ 'ਤੋਜਕ-ਏ-ਜਹਾਂਗੀਰੀ' ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

‘ਅਗਰ ਫਿਰਦੌਸ ਬਰ ਰੂਏ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਤ।

ਹਮੀ ਅਸਤੋ, ਹਮੀ ਅਸਤੋ, ਹਮੀ ਅਸਤੋ।

ਭਾਵ ਕਿ ਜੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਵਰਗ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੈ। ਇਸੇ ਜੰਨਤ ਨੁਮਾ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੬੭੦ ਈ: ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਕਾਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਭਿੰਬਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਮਨਗੋਬਾ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਲੰਘ ਕੇ ਇਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਵਾਸੀ ਡੋਗਰੇ ਰਾਜਪੂਤ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜਪੂਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਤੜਪ-ਤੜਪ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਜਾਨਕੀ ਦਾਸ ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦੇ ਹੋਏ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਨੇ ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਰੱਖ ਲਿਆ।

ਸੰਨ ੧੬੮੬ ਈ: ਵਿਚ ਮਾਧੋਦਾਸ ਅਨੰਤ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਦਰ-ਦਰ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਪੰਚਵਟੀ (ਨਾਸਿਕ) ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਾਧੂ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ

* ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

ਆਇਆ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੇ ਔਘੜ ਨਾਥ ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਹੇਠ ਹਠ-ਯੋਗ ਸਿੱਖਿਆ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਔਘੜ ਨਾਥ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ ੧੬੯੧ ਈ: ਵਿਚ ਔਘੜ ਨਾਥ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ੨੧ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੇ ਨਾਸਿਕ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ (ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ) ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ੧੬-੧੭ ਸਾਲ ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦੋਂ ਸੰਨ ੧੭੦੮ ਈ: ਦੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਂਦੇੜ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਸੁਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਢਾਡੀ ਨੱਥ ਮੱਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਢਾਡੀ ਨੱਥ ਮੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਬਦੁੱਲੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਢੱਡ ਸਾਰੰਗੀ ਨਾਲ ਵਾਰਾਂ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਨੱਥ ਮੱਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਬਦੁੱਲਾ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਹੈ ਕਿ:

“ਸੰਮਤ ਸਤਰਾਂ ਸੈ ਪੈਂਸਠ ਅਸ਼ੁਵ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟੇ ਤੀਜ ਕੇ ਦਿਹੂੰ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੇ ਲਗੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਥੀ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਕੇ ਡੇਰੇ ਗਏ। ਮੇਲਾ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲਗਾ ਹੁਆ ਥਾ।”

ਉਸ ਵਕਤ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ੩੮ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਨੱਥ ਮੱਲ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ੧੨੬ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਅਮਰਨਾਮਾ’ ਰੱਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਦਾ ਡਾ. ਪੰਦੋਹਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਨੱਥ ਮੱਲ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਗਦਾ ਬੂਦ ਅਾਂ ਜਾਂ ਯਕੇ ਤੁੰਦ ਖੂ। ਕਿ ਗੂਲੇ ਬਿਆਬਾਂ ਬ-ਤਸਖੀਰੇ ਉ।

ਭਾਵ : ਉਥੇ ਇਕ ਬੜਾ ਕੌੜ ਸਾਧੂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਹਦੇ ਕੋਲ ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਸੀ ਬਹਿੰਦਾ।

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ’ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਸਾਹਿਬ, ਪਾਸੋਂ ਆਦਮੀ ਕਰਿ ਦਿਤੇ ਦੂਰ।

ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚਿ ਬੈਠ ਕੇ ਮਸ਼ਕੂਰ।

ਆਖਿਰ ਸਾਧੂ ਉਠ ਕੇ, ਆ ਚਰਨੀ ਢੱਠਿਆ।

ਪਾਹੁਲ ਗੁਰੂ ਕੀ ਛਕ ਕੇ, ਬਣਿਆ ਸਿੰਘ ਹਠੀਆ। ੬੨੩।

ਉਨ ਆਖਿਆ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ: ‘ਮੈਂ ਬੰਦਾ ਤੇਰਾ।

ਤੂੰ ਹੈ ਪੂਰਣ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਰਾਖ ਰਖਦਾ ਮੇਰਾ’। ੬੨੪।

ਇਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਭੱਟਵਹੀਆਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ’ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:

“...ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਸਕਰਾਏ ਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, “ਮਾਧੋਦਾਸ ਹਮ ਤੁਮੇਂ ਮਿਲਨੇ ਆਏ ਹਾਂ...ਬੈਰਾਗੀ ਨੇ ਆਖ ਉਠਾਇ ਕਰ ਦੇਖਾ। ਬਚਨ ਬੋਲਾ, ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ(ਸਿੰਘ) ਜੀ ਹੋ, ਜਿਨ ਕੇ ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਮੇਂ ਜਾਇ ਆਪਨਾ ਸੀਸ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀਆ ਥਾ? ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕਹਾ-ਹਾਂ ਮਾਧੋਦਾਸ।...ਹਾਂ ਕੀ ਆਵਾਜ ਸੁਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮਸਤਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਪਾਉ ਮੇਂ ਰਖ ਖਿਆ ਕੀ ਜਾਚਨਾ ਕੀ।...ਮਾਧੋਦਾਸ ਤ੍ਰਬਕ ਕੇ ਬੋਲਾ, ਮੈਂ ਆਜ ਸੇ ਦਿਲੋਜਾਨ ਸੇ ਤੇਰਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ।...ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਣੀ ਹੈ! ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਬਾਰਕ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੰਘਾ, ਕਰਦ, ਕੜਾ, ਤੇ ਕਛਾ ਪਹਿਨਾਏ। ਸਿਰ ਤੇ ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ ਕੇਸਕੀ ਸਜਾ ਬੈਰਾਗੀ ਸੇ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਮੈਂ ਲੈ ਆਂਦਾ।”

ਮਾਧੋਦਾਸ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਕਲਪ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ‘ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ’ ਬਣਾਇਆ ਜੋ ‘ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ’ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਇਕ ਨਗਾਰਾ, ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ੨੦ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਿਖੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਫਲਸਫੇ/ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੀ। ‘ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ’ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

“ਸੰਮਤ ਸਤ੍ਰਾ ਸੈ ਪੈਂਸਠ ਕਾਰਤਕ ਮਾਸੇ ਸੁਦੀ ਤਿਥ ਤੀਜ ਕੇ ਦਿਹੂ ਬੰਦਾ

ਸਿੰਘ ਕੋ ਪੰਥ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਬਾਂਗੇਸਰੀ ਕੇ ਟਾਂਡੇ ਮੇਂ ਮਦਰ ਦੇਸ ਜਾਨੇ ਕਾ ਬਚਨ ਕੀਆ। ਇਸ ਕੇ ਹਮਰਾਹ ਪਾਂਚ ਚੋਣਮੇਂ ਸਿਖ ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਏ। ਬਚਨ ਹੋਆ-ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ! ਜਹਾਂ ਭੀੜ ਬਨੇ ਪਾਂਚ ਸੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਨਾ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੋਏਗਾ... ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਸੇ ਗਾੜ੍ਹੇ ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਏਕ ਮੋਹਰ ਪਾਂਚ ਤੀਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਕੀ ਤਰਫ ਵਿਦਾ ਕੀਆ। ”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਮਾਲਵਾ, ਦੁਆਬਾ ਅਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਖਿੰਡੇ-ਪੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਸੰਗਠਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ-ਸਾਰ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੈਕਾਲਿਫ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਅਤੇ ਕੁਮਕ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਰੁਕਣ ਦੇ ਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਯੋਜਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਸਨ। ਮਾਇਆ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਭਰਤਪੁਰ ਦੇ ਇਕ ਧਨਾਢ ਵੱਲੋਂ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਰਕਮ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਸਮੇਂ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਲੁਬਾਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਗੱਡੇ ਰੇਹੜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਰੋਂ ਘੋੜੇ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਡਰ ਗਏ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਡਾਕੂ-ਲੁਟੇਰੇ ਨਾ ਹੋਣ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਲੁਬਾਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦਸਵੰਧ ਦੀਆਂ ੫੦੦ ਮੋਹਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਣ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਮੋਹਰਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮਭਾਵ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ।

ਚਲਦਾ-ਚਲਦਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜਥਾ ਬਾਂਗਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਰਗਨਾ ਖਰਖੋਦੇ* ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਖਰਖੋਦੇ ਤੋਂ ੧੩ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਸਿਹਰੀ ਅਤੇ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕਾਂਤ ਸਥਾਨ 'ਤੇ

*ਖਰਖੋਦਾ, ਸਾਂਪਲਾ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ, ਸਾਂਪਲਾ ਤੋਂ ਸੋਨੀਪਤ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ੪੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਅਤੇ ਰੋਹਤਕ ਤੋਂ ੩੩ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਉਜੜ ਬੀਆਬਾਨ ਤੇ ਜੰਗਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਾਫੀ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਸੀ।

ਆਪਣਾ ਪੜਾਅ ਕੀਤਾ। ਇਥੋਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਹੁੰਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਧਾੜਵੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਪੰਚ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਧਾੜਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਅੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਾਬਾ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂ 'ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਧਾੜਵੀ ਡਾਕੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਲੀ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਥੇ ਜੰਗੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਪੈਂਤੜਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ। ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲੁੱਟ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਮਸਾਂ ਬਚਾਈਆਂ। ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਕੁਸਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਸੀਆਂ ਨਾਲ ਨੂੜ ਕੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਆਏ। ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅੱਗੇ ਧੌਣ ਨੀਵੀਂ ਕਰੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਲੁੱਟ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਲਿਆ ਕੇ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਪਛਾਣ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੱਬੀਆਂ ਤੇ ਜੰਗਾਲੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕੱਢ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। ਮਿਆਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਖੰਗਰਾਂ 'ਤੇ ਰਗੜਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਧਾੜਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁਖੀ ਨੂੰ ਛਡਾਉਣ ਲਈ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀ ਡਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਝਪਟਦੇ, ਕੁਝ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੀਆਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਪਦੀੜਾਂ ਪਵਾ ਦਿੰਦੇ।

ਇਥੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਉਸ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ, ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਕਾ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਚੌਧਰੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੰਜ ਸੌ ਦੀ ਫੌਜ, ਸਲੋਦੀ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜਵਾਨ ਆਪਣੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕੁਝ ਹੀ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਲਈ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਢੰਡੋਰਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਦੁੱਧ, ਦਹੀਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦਿਓ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੋਂ ਰਾਖੀ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਵੇਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਲੋਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ।

ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਅਨੁਸਾਰ, “ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਿਆ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ੪੦੦੦ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ੭੮੦੦ ਪੈਦਲ ਸਿਪਾਹੀ ਆ ਰਲੇ।”

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ, “ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੮੯੦੦ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ੪੦,੦੦੦ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸੁਹਿਰਦ ਤੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸਿੱਖ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੂਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹ ਸਨ ਜੋ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਭਰਤੀ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜੇ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ਾਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਚੋਰੀ-ਛੁਪੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਤਹਿਤ ਖਾਲਸਾਈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੀਜੇ ਵਰਗ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਅਤੇ ਅਸਫਲ ਕਰਨਾ ਸੀ।”

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਸਿਰਫ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਕਿਸੇ ਬੇਕਸੂਰ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਢੰਡੋਰਾ ਪਿਟਵਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਤਨ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਵੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਪਗੜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਦਿੱਲੀ ਟੱਪਦੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸੋਨੀਪਤ ਤੇ ਕੈਥਲ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਸੋਨੀਪਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਬਹੁਤ ਡਰ ਗਿਆ। ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਛੱਕੇ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਸੋਨੀਪਤ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸੋਨੀਪਤ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਕੁਝ ਸਿਪਾਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਰਕਮ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਭੂਨਾ ਪਿੰਡ 'ਚ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਸਹਾਇਤਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੀ ਰਕਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਦੇ-ਸਾਰ ਹੀ ਕੈਥਲ ਦਾ ਆਮਿਲ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਘੋੜੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਭੇਂਟ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਦੂਰੋਂ-ਨੇੜਿਓਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਵੱਸੋਂ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਗਰ ਸਮਾਣਾ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਕਈ ਪਹਿਲੂ ਲੁਕੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਟਿਆਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਇਸੇ ਨਾਂ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਸਬਾ ਹੈ ਜੋ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ੩੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਇਮਾਮਗੜ੍ਹ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਫਾਰਸ ਤੇ ਸਮਾਨੀ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵੱਸ ਜਾਣ 'ਤੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਮਾਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਰਾਜਪੂਤ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ ਇਥੇ ਰਾਜਾ ਜੈਪਾਲ ਦਾ ਰਾਜ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਹ ਥਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਵੀ ਰਿਹਾ।

ਸਮਾਣੇ ਨੇ ੧੨ ਤੋਂ ੧੫ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਭਰਪੂਰ ਜੋਬਨ ਹੰਢਾਇਆ ਹੈ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਪਠਾਣ ਸੁਲਤਾਨ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਣਾ ਇਕ ਵੱਡੇ ਪਰਗਨੇ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਠਾਣ ਦਲ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਮੁਲਤਾਨ

ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਵੱਡਾ ਪੜਾਅ ਸਮਾਣੇ ਹੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਣਾ ਇਸਲਾਮੀ ਤਾਲੀਮ ਤਰਬੀਅਤ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਇੱਥੇ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਅਤੇ ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕਿਤਾਬੀ, ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ ਅਦਲੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੁਬਰੂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਦੱਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਕਵੀ ਅਮੀਰ ਖੁਸਰੋ ਦਿਹਲਵੀ ਬਲਬਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਇੱਥੇ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਗਵਰਨਰ ਬੁਗਰਾਂ ਖਾਨ (ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਲਬਨ) ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ-ਏ-ਅਵਲ (ਮੁੱਖ-ਸਕੱਤਰ) ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਨੇ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਰਾਹੀਂ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਸਮਾਣਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਇਸ ਨਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧਤਾ ਘਟ ਗਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਜਾਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਮਾਣੇ ਰੁਕੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਇਕ ਦਰਵੇਸ਼ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਉਰਫ਼ ਭੀਖਨ ਖਾਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਪਿੰਡ ਗੜੀ ਨਜ਼ੀਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਲਾਦ ਜਲਾਲੂਦੀਨ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਸੀ। ਅਲੀ ਹੁਸੈਨ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਝੂਠੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਇਸੇ ਸਮਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਲਾਦ ਸਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਲਾਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਰਨੈਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ੧੭੦੯ ਈ: ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੋਂ ਦੇ ੨੨ ਜ਼ਾਲਮ ਘਰਾਣੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖੰਡਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਪੁਰਾਣੇ ਨਗਰ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹੁਣ ਤਕ ਆਪਣੀ ਹੋਈ

ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦਮਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣਾ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ ਜੋ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਪਠਾਣ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਦਮਲਾ ਪਿੰਡ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਘੁੜਾਮ, ਠਸਕਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਪੂਰੀ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਕਪੂਰੀ ਦਾ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਕਾਦਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਬੜਾ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ। ਕਾਦਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਪੂਰੀ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸਯਦ ਅਮਾਨੁੱਲ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਉੱਚ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਰਗਰਮ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿਉ-ਪੁੱਤਰ ਹਰ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਆਈ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਪੂਰੀ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਕੇ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ ਅਤੇ ਕਪੂਰੀ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕੀਤਾ। ਕਪੂਰੀ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਢੌਰੇ ਪੁੱਜੇ। ਸਢੌਰਾ ਦੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ। ਹਰਿਆਣਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਕਸਬਾ ਹੈ ਸਢੌਰਾ। ਇਸ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਸ਼ਾਹ ਬਦਰੁੱਦੀਨ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਰਧਾ ਸੀ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਪੀਰ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਤ ਸੌ ਮੁਰੀਦਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋ ਸਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਕਈ ਮੁਰੀਦ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਗਾ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਦੇ ਵੀ ਸਾੜਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਉੱਥੇ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਲੱਕ-ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਹੋਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲੈ ਲਈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮੇ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਸਢੌਰੇ ਵਿਚ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਨਗਰ ਦੇ ਅਮੀਰਾਂ ਅਤੇ

ਚੌਧਰੀਆਂ, ਜੋ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਾਪ ਵਿਚ ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੱਤਾ।” ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਥਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਥਾਂ ਕਤਲਗੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਵਰਗੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੰਘ ਸਢੌਰੇ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਲਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਬਨੂੜ ਵੱਲ ਵਧੇ।

ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੀਰਖੋਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਰੋਸ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮਾਝੇ, ਮਾਲਵੇ-ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂ ਸੁਣਿਆ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਘਰੇਲੂ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ।

ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਉਪਨਾਮ ਦੇ ਸਹੀ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਅਤੇ ਬੜੇ ਦਲੇਰ ਸਨ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਦਲੇਰੀ ਵਿਚ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੈੜੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਥੋਰਨਟਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਿਖਾਰੀ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।” ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਛੇੜਖਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਸਖਤੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨੁਰੂਪ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੇਗ ਫੜਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸੀਲਾ ਰਹਿ ਹੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਹਾਲਾਤ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇਗ ਫੜਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਕੋਈ ਸਖਤੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਅਕਾਰਨ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਰੱਬ ਵੱਲੋਂ ਦੰਡ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼-ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕੁੱਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜਗਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਇਕ ਵਾਰੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਪਈ ਤਾਂ

ਫੇਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਵੈਰੀ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਟ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੰਗੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬੇਹੱਦ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਬੇਲੋੜੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਝੋਕਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕੁੱਦਦੇ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਜੰਗ ਵਿਚ ਡਟ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਪਾਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਬੜਾ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਜੋ ਸਫਲਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਥਾਹ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਸਪਿਰਿਟ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਕੇਵਲ ਧਰਮ, ਨੀਅਤ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਟਿਕੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਬਿਪਤਾ ਅਤੇ ਭੀੜ ਵੀ ਆ ਬਣੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਨੇ ਬਲਹੀਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਬਲਕਿ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹੇ।

ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜੰਗੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲੋਂ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਠੀਕ ਸਮਝੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜਥਾ ਖਰੜ-ਬਨੂੜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ੧੨ ਕੋਹ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਪਾਸ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲਏ। ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਸ਼ਬਦ 'ਛਪੜ ਝਿੜੀ' ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਖਰੜ ਤੋਂ ਬਨੂੜ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਟਿੱਬੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਛੱਪੜ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੀ ਝਿੜੀ ਸੀ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਥਾਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਲਈ ਛਾਂ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ-ਸ਼ੋਰਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀ ਅਰੰਭੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਗੰਡਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਮਾਂ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜ ਜਾਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਆਂਢੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਤੋਂ ਮਦਦ ਲਈ ਸੈਨਾ ਬੁਲਾ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ

ਜਹਾਦ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟ ਜਾਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਮੁਹਾਰਤ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੀ ਸੈਨਾ ਕੰਧ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਾਥੀ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਤੀਜੇ ਪਾਸੇ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਰਹਿਕਲੇ, ਜੰਬੂਰੇ ਆਦਿ ਬੀੜ ਕੇ ਪੂਰੇ ਜੰਗੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਰਾਜਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪ ਉੱਚੇ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਸਮਝਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਜਥੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਹਿਲੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੂਜਾ ਜਥਾ ਮਝੈਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਆਣ ਰਲੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਲਵਈਆਂ ਅਤੇ ਮਝੈਲਾਂ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉੱਚੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਮੋਰਚਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰੂਦ ਭਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾ ਦਬੋਚਿਆ। ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੂੰ ਤੀਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇਗ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਡਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਾਥੀ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਗੰਡਾ ਮੱਲ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭੱਜ ਜਾਓ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਆਏ ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪੱਲੜਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਝੱਟ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ

ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਆਣ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ 'ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਇਕ ਤੀਰ ਨੂੰ ਚਿੱਲੇ 'ਤੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਮਲੇ ਅੱਗੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਪੈਰ ਥਿੜਕ ਗਏ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਅਤੇ ਖਵਾਜਾ ਅਲੀ ਖਾਨ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਈ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੋਰਚਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਥਿਤ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੀ। ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵਾਲੇ ਮੋਰਚੇ ਵੱਲ ਵਧੇ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਸਿੰਘ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਪਰਚਮ ਝੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਸਲੋਦੀ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਅਗਲੀ ਮੁਹਿੰਮ 'ਤੇ ਚੱਲ ਪਏ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜੰਗ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੁੰਦਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸਵਦੇਸ਼ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਦੁਲਹਣ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜਣ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਨਗਾਰੇ ਵਾਲਾ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਲਾਕੇ ਵੱਲ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭੂਮੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਸਤਰ-ਸ਼ਸਤਰ ਲੈ ਕੇ ਕੱਲ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ। ਮੁਨਾਦੀ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ

ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤਮਤਮਾਉਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਨੌਜਵਾਨ ਯੁੱਧ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਮੁਨਾਦੀ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਤੇਗ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਘਸਾ ਕੇ ਤਿਖੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ 'ਪੁੱਤਰਾ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਅਜੇ ਤੇਰਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਜੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਚਾਅ ਵੀ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹੈਂ।' ਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦਮ ਤ੍ਰਪਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਘਟੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਉਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਯੁੱਧ ਖੇਤਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਕਦੀ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਭਰੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜੇ ਪ੍ਰਾਣ ਵੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨੇ ਪਏ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਹਟੀਂ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਭਾਗੀ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਪੁੱਤਰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਜਾਓ! ਬੇਟਾ ਜਾਓ, ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੈ।" ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸਵਦੇਸ਼ ਕੌਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਸਵਦੇਸ਼ ਕੌਰ ਨੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ ਹਿਤ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਚੰਡੀ ਜਾਗ ਉੱਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਡਭਾਗੀ ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਜਿਹਾ ਬਹਾਦਰ ਪਤੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੇਗ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਸਤਾਰਾਂ-ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੈਨਿਕ ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਲਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਆ ਰਹੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਢਾਲ ਨਾਲ ਰੋਕ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਈ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਅਦ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਖੜ ਗਏ। ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਪਿੱਛੇ ਹਟਦੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ 'ਤੇ ਨੇਜ਼ੇ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਤੀਰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਤੀਰ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੱਗਣ

ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਛਾਤੀ ਚੀਰ ਗਿਆ। ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਨੌਜਵਾਨ ਜਿਉਂ ਹੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਡਿੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆਂ ਕੱਪੜਾ ਲੱਥ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸਵਾਮੀ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਵਿਦਾ ਦਿਓ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਤੁਹਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਸਵਦੇਸ਼ ਕੌਰ ਸੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਣੀ ਨੇ ਸਦਾ ਲਈ ਅੱਖਾ ਮੀਟ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਹਾਦਰ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ; ਜਿਸ ਦੀ ਇਹ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣ-ਚੁਣ ਕੇ ਮਾਰਿਆ। ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ 'ਇਬਰਤ ਨਾਮੇ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਮੈਂ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦ (ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ) ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਕਿਹੜਾ ਜ਼ੁਲਮ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਅਨਿਆਈ (ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ) ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਉੱਤੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਫਸਾਦ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਬੀਜ ਸੀ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਾ ਬੀਜਿਆ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।”

ਇਨੀ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗ ਕਰਨ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਸੇ ਮਸਜਿਦ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਅੰਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਦਰਬਾਰ ਲਗਾਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਚੌਧਰੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਭਰੇ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਚਰਨਾਰਥਲ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰਾਏ, ਜਰਗ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਲਖਮੀਰ ਆਦਿ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅੱਗੇ ਖਿਲਤ ਵੱਜੋਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗੁਰਜ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਥਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਹੋਰਾਂ ਗੁਰਜ ਰੱਖ ਲਏ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਦੇ ਥਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਮੋਹਰ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਸਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀਨਦਾਰ ਖਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਦੀਨਦਾਰ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੀਰ ਨਸੀਰ-ਉ-ਦੀਨ, ਭਾਈ ਨਸੀਰ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਕ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਫਤਹਿ ਕੀਤੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗਵਰਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ। ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਅਹਿਲਕਾਰ ਹਟਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ, ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਨੇਸਰ ਦਾ ਰਾਜਪਾਲ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਨਾਇਬ ਰਾਜਪਾਲ ਥਾਪਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਅਸਾਮੀਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਯੋਗ ਈਮਾਨਦਾਰ ਅਫਸਰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ।

ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ੨੮ ਪਰਗਣਿਆਂ ਤੋਂ ੫੨ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਕਰਨਾਲ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤਕ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਲਗਾਨ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਤੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਐਲਾਨ ਨਾਲ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹੀ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ੧੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੧੧ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਉਸ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜਿਸ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਸ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖੁਤਬਾ ਜਿਵੇਂ (ਮੁਸਲਮਾਨ) ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।”

ਚਲਦਾ...

ਕਿਰਸਾਨੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

-ਡਾ. ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ*

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ, ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ, ਸੁਯੋਗ ਲੀਡਰ, ਜਥੇਬੰਦਕ ਆਗੂ, ਨਿਪੁੰਨ ਨੀਤੀਵਾਨ, ਪ੍ਰਪੱਕ ਕੂਟਨੀਤਕ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸੰਚਾਲਕ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ, ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਲਾਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਰੁੱਧ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ, ਨਿਹੱਥਿਆਂ, ਨਿਆਸਰਿਆਂ, ਭੈਭੀਤ ਹੋਈ ਜਨਤਾ, ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਅੱਯਾਸ਼ੀ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਕਿਸਾਨੀ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਆਜ਼ਾਦ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ। ਉਹ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ, ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਜਿਸ ਦਾ ਉਸ ਵਕਤ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਹਿਮਦਨਗਰ ਦੱਖਣ ਤਕ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਤ, ਸਿੰਧ ਤਕ ਪੂਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਪਰ ਦਬਦਬਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਸੱਤਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਫੌਜੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਜਿਸ ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੁਨਾਮ, ਸਮਾਣਾ, ਸਨੌਰ, ਸਢੌਰਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਤਜ਼ਾਰਤੀ ਅਤੇ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਸਨ, ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਵਿਰੁੱਧ ਫੈਲ ਰਹੇ ਰੋਹ ਤੇ ਰੋਸ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਉਖਾੜਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਿਆ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਰਾਜਸੱਤਾ ਤਕ ਜਨਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਦੇਣਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਲਾਕਾਨੂੰਨੀ ਦਾ ਸਿਖਰ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਕਿਰਤੀਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਇਨਸਾਫਪਸੰਦ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕਰਕੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਰੰਭਿਆ ਸੀ। ਰਾਜਸੱਤਾ ਨੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ੁਲਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸਹਿੰਦੇ। ਇੰਨੇ ਜਬਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੋਹ

* ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ। ਮੋ: ੯੮੧੪੮-੫੧੫੦੦

ਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਆਗੂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਹੀ ਰੋਹ ਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਕਤੂਬਰ ੧੭੦੮ ਈ: ਵਿਚ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਚੱਲਿਆ ਅਤੇ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੇ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦੇਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਇਕ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ”ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਯੁੱਧਨੀਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਮੁਖਲਿਸਗਤ ਨੂੰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਜਦ ਕਿ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਖੱਡਾਂ ਤੇ ਚਟਾਨਾਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਝੰਡਾ, ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰਮੂਲ ਅਤੇ ਆਧਾਰਹੀਣ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲਈ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪਿੱਠੂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਣਭੋਲ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਫੈਲਾਈਆਂ ਹਨ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਮੰਤਵ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ, ਲੋਕ-ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਸਥਾਪਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੋਰ ਲੰਮੇਰਾ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਸਲਤਨਤ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੋਈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕ-ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਛੜਯੰਤਰ ਰਚਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ‘ਬੰਦਈ’ ਤੇ ‘ਤੱਤ ਖਾਲਸਾ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਦਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਿੱਕੇ ਅਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਉੱਪਰ ਲਿਖੀ ਇਬਾਰਤ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਕੇ ਉੱਪਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ:

ਸਿੱਕਾ ਜਦ ਬਰ ਹਰ ਦੇ ਆਲਮ ਤੇਗਿ ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਫਤਿਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਿ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਫਜ਼ਲਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ: ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ

ਜੀ ਨੇ ਜਿੱਤ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ। ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਇਬਾਰਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ:

ਜ਼ਰਬ-ਬ-ਅਮਾਨੁ-ਦਹਿਰ, ਮੁਸੱਵਰਤ ਸ਼ਹਿਰ,

ਜ਼ੀਨਤੁ-ਤਖਤ ਮੁਬਾਰਕ ਬਖਤ

ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ: ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਸਥਾਨ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤ ਧੰਨਭਾਗੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਬਣਾਈ ਮੋਹਰ ਦੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ:

ਦੇਗੋ ਤੇਗੋ ਫ਼ਤਿਹ ਓ ਨੁਸਰਤਿ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ

ਯਾਫ਼ਤ ਅਜ਼ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ

ਅਰਥ ਹੈ: ਮੈਨੂੰ ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ ਤੇ ਸਫਲਤਾ ਇਕਦਮ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਗੁਰੂ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ, ਪਰ ਬੰਦਈ ਸਿੱਖ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੋਈ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਅਰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।^੨

ਸਰਕਾਰੀ ਤੰਤਰ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨਾਲ ਫੁੱਟ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਹੀਲਾ ਵਰਤਿਆ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਆਚਰਣਕ ਉੱਚਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਣ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲਸ਼ਕਰ ਵੱਲੋਂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਚ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਕਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਜਰਨੈਲਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਖਫਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਜਾਦੂਗਰ ਹੋਣ ਦੀ ਮਿੱਥ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹੀ।

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮੰਡੀ ਅਤੇ ਚੰਬੇ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਲਏ ਅਤੇ ਚੰਬੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਵਾਈ। ਆਪ ਨੇ ਕਲਾਨੌਰ ਅਤੇ ਬਟਾਲਾ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਏ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਫਰਵਰੀ ੧੭੧੨ ਈ: ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ

ਗਈ। ਅਗਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਦਾਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸ਼ਕਤੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਸਰਹਿੰਦ, ਸਢੌਰਾ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਕਬਜ਼ਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਹੁਣ ਫ਼ਰੂਖਸੀਅਰ ਬੈਠ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉੱਪਰ ਸ਼ਕਤੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਯੁੱਧਨੀਤਕ ਪੈਂਤੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਖੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਖਾਣਾ-ਦਾਣਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਛਲ-ਕਪਟ ਨਾਲ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ ਸਗੋਂ ਬੜੀ ਸਿਦਕਦਿਲੀ ਨਾਲ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਨੂੰ ਝੱਲਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਸਖ਼ਤ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ।

੯ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੭੧੬ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਲਾਂ ਅਤੇ ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ ਨੂੜ ਕੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਤਲਗਾਹ 'ਤੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਜਲਾਦ ਨੇ ਮਾਸੂਮ ਬਾਲ ਦੇ ਟੋਟੇ-ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੱਢ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਜਲਾਦ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੱਬੀ ਅੱਖ ਕੱਢੀ, ਫਿਰ ਸੱਜੀ ਅੱਖ ਕੱਢੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਦੀ ਖੱਬੀ ਲੱਤ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਵਾਂ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੱਜੀ ਲੱਤ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਰਮ ਜਮੂਰਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਨੋਚਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਸਿਦਕਦਿਲੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੱਕ, ਕੰਨ ਵੀ ਕੱਟ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਹਥੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭੰਨਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਜਿਹੀ ਤਸੀਹਾਜਨਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਘੱਟ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਨੇ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਦਕ 'ਤੇ ਕਾਇਮ

ਰਹੇ, ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ ਆਪਣੇ ਅਕੀਦੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡੋਲਿਆ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਬਾਰੇ ਸ਼੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲ ਯੁਕਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਿਆ, ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ। ਉਸ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਆਕਰਸ਼ਣ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਬੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਫੜੇ ਅਤੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਧਰਮ ਨਾ ਛੱਡਿਆ, ਬੰਦੇ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚਾ ਚਰਿੱਤਰ ਉਤਨਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੀ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ।”^੩

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭੋਇੰ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਸੌਂਪ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਾਇਮ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਹਲਵਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਬਣੇ। ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਦਮ ਸੀ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੁੱਟਿਆ। ਇਹ ਲੋਕ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉੱਪਰ ਹੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋਈਆਂ ਜੋ ਸਿੱਖ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਾਇਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਜੱਟ ਸਰਦਾਰ ਹੋਏ,

ਘਰੇ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਬਹਾਰ ਹੋਈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਦਰਅਸਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ‘ਮੁਗਲ ਸਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬੇਨਾਮੀ ਵਾਹੀ ਆਮ ਸੀ। ਵਾਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ

ਮਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਹੁਦੇ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮਰਥਕ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤੁਅੱਸਬ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦਈ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹਿਤੂ ਸੀ।”^੪ ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੁਗਲ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋਣ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਰਾਜਸੱਤਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧਣ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਚੀ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਹਾਵਤ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਇਹ ਉਕਤੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ:

“ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਕੀਤੇ

ਮੁਗਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ।”

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੂਰਿਆਂ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ’ਤੇ ਸਵਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਲੋਕ-ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਿਰਦਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਤੁਅੱਸਬੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤਕ ਫਰੋਲੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਵਿਖੇ ਕਬਰ ’ਚੋਂ ਕਢਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਾਇਆ ਸੀ, ਹੋਰ ਕਬਰਾਂ ਜਾਂ ਮਕਬਰੇ ਨਹੀਂ ਤੋੜੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਬਰਾਂ, ਮਕਬਰੇ, ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਦਰਗਾਹਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਉਕਤ ਮੰਥਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਸੁਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਤੇ ਕਿਰਸਾਨੀ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਭ੍ਰਾਂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

੧. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਛੀ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਫਾ ੫੫.

੨. ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੫੭੩.

੩. ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ, ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਸਫਾ ੧੨੩.

੪. ਸ. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਰਿਫ, ਜਨ ਸਾਹਿਤ, ਜੂਨ ਨਵੰਬਰ, ਸਫਾ ੩੯. ■

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ

—ਡਾ. ਪਰਮਵੀਰ ਸਿੰਘ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਜੇ ਖਾਲਸੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਈਨ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਖਾਲਸਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਕਹਿੰਦੇ-ਕਹਾਉਂਦੇ ਮੁਗਲ ਜਾਬਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਏ ਇਸ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਯੋਧੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣਾ ਨਸੀਬ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ 'ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਖਾਲਸਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਸੂਰੂਪ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਪਨੇ ਦਸਤ ਮੁਬਾਰਕ ਸੇ ਕੰਘਾ, ਕਰਦ, ਕੜਾ ਤੇ ਕੱਛਾ ਪਹਿਨਾਏ। ਸਿਰ ਤੇ ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ-ਕੇਸਕੀ ਸਜਾ ਬੈਰਾਗੀ ਸੇ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਮੈਂ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਢਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਗਾਤਰੇ ਸਜਾ ਨੇਜਾ ਪਕਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹੇਂ ਖਲਾ ਹੋਇ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਸੇ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋ ਗੈਲ ਲੈ ਅਪਨੇ ਪਾਵਨ ਹਾਥੋਂ ਸੇ ਖੰਡੇ ਕੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀ ਸੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਥੀਂ ਮਾਧੋਦਾਸ ਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਰਾਖਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਸੇ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜਾ ਦਿੱਤਾ।”^੧ ਇਥੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪੰਥਕ ਜੀਵਨ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਬੀਰ ਰਸੀ ਰੁਚੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਫੜਾਇਆ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨੈਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਲਈ ਜੂਝਣ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਬੈਰਾਗੀ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ

* ਰੀਡਰ, ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਅਨੇਕਾਂ ਵਰਦਾਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਕਮਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਤੈਨੂੰ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕਮਾਨ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ। ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਨੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਨਿਰਬਲ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਸਹਾਈ ‘ਖਾਲਸਾ’ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ।”^੨ ਖਾਲਸਾ ਸਜਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ‘ਬਹਾਦਰੀ’ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਪੰਜ ਤੀਰ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿਚੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਥਾਪੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਕੁ ਹੋਰ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ। ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਭੀ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਨ।”^੩

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਿੱਖ ਵਜੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਨ-ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੁੱਢਲੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਦੁਖੀਆ ਆਵੈ ਕਰ ਅਰਦਾਸ ਤਿਸ ਦੂਖ ਮਿਟਾਵੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਜਾਪ ਜਪਾਵੈ ਜੋ ਮਾਂਗੈ ਤਿਸ ਸੋਊ ਦਿਵਾਵੈ॥

ਐਸੀ ਜਗ ਮੈਂ ਪਰ ਗਈ ਧਾਂਕ ਆਇ ਮਿਲੈਂ ਰਾਣਾ ਔ ਰਾਂਕ।

ਦੁਰਹਿ ਤੇ ਜੋ ਨਿੰਦਤ ਆਵੈ ਹੁਇ ਨੇੜੈ ਵਹੁ ਚਰਨੀ ਪਾਵੈ॥

ਜਹਿ ਬੰਦਾ ਆਇ ਡੇਰਾ ਕਰੇ ਕਾਢ ਮੋਹਰ ਸੋ ਤਹਿਂ ਬਹੁ ਧਰੈ।

ਦੀਵੈ ਪਾਵੈ ਤੇਲੀ ਤੇਲ ਇਕ ਮੋਹਰ ਤਿਹ ਦੇਵੈ ਮੇਲ॥

ਠੂਠੀ ਭਾਂਡਾ ਲਯਾਵੈ ਘੁਮਯਾਰ ਦੇਵੈ ਮੋਹਰ ਕਢ ਖੀਸਯੋਂ ਡਾਰ।

ਲਕੜੀ ਚੂਹੜੋ ਲਯਾਵੈ ਜੋਈ ਮੋਹਰ ਖੀਸਯੋਂ ਦੇਵੈ ਓਈ॥^੪

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਟੋਲੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਸ਼ਾਮਲ

ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਆ ਗਏ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜਾਂ ਲੁੱਟਮਾਰ ਦੀ ਨੀਅਤ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਲੁੱਟਮਾਰ ਦੀ ਨੀਅਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੋਰਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾ ਜੋਗ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

ਤੋਂ ਲੋਂ ਧਾੜ ਪਿੰਡ ਆਇ ਵੜੀ, ਬੰਦੈ ਵਲ ਸਭ ਦੇਖੈ ਖੜੀ।
ਉਠ ਬੰਦੇ ਕਹੀ ਮਾਰੋ ਧਾੜ, ਮਾਰਨ ਆਏ ਤਿਨੈ ਲਯੋ ਮਾਰ।
ਯੋ ਸੁਨਿ ਸਿੰਘਨ ਹੱਲਾ ਕੀਯੋ, ਪਕੜ ਸੁਦਾਰ ਧਾੜ ਕੋ ਲੀਯੋ॥
ਔ ਜੋ ਉਸੈ ਛੁਡਾਵਨ ਆਵੈ, ਸੋਊ ਉਹਾਂ ਆਪ ਫਸ ਜਾਵੈ।
ਓਇ ਮਾਰੈਂ ਸੇਲੇ ਤਲਵਾਰ, ਢੀਮਨ ਸੰਗ ਸਿੰਘ ਲੇਵੈਂ ਮਾਰ॥^੫

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਡਰ-ਭੈਅ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਗਲ ਅਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਈ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਹਾਰ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮਾਸੂਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੂਨੀ ਪੰਜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ “ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਅਵਤਾਰ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਗਏ। ਦੁਖੀ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਕੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਏ ਜਿਹੜੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰਵਕ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੱਤਾ ਦੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ’ਤੇ ਕੋਈ ਰਹਿਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੀ।”^੬

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਰਾਹਤ ਦਿਵਾਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਅਰੰਭੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਲਾਗੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਸੰਖੇਪ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਜਿੱਤ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਰਹਿੰਦ ਸੀ ਜਿਥੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਇਆ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਉਸ 'ਤੇ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਸੱਦਾ ਭੇਜ ਕੇ ਬੁਲਾਏ ਸਿੱਖ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਆ ਰਲਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੁਝ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, “ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲੁਦੀਨ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਬਰ ਕਰਨ ਅਰਥਾਤ ਕੋਹ-ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਜੱਲਾਦ ਸ਼ਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਅਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਭੀ ਸਮਾਣੀਏ ਹੀ ਸਨ। ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਚੁੱਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਖ਼ਿਦਮਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਾਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਸੱਯਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਧਾਰਮਕ ਜੱਲਾਦ ਸੱਯਦ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਣਾ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਬੜਾ ਧਨਾਢ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਹਿਲ ਪੈ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਇਥੋਂ ਇਤਨਾ ਧਨ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਗਲੀਆਂ ਮੁਹਿਮਾਂ ਦੇ ਖਰਚ ਵਿਚ ਸੌਖ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।”^੨ ਸਮਾਣਾ ਧਨਾਢਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਉਹ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਅਫਸਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਦਵੀਆਂ ਅਤੇ ਜਗੀਰਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤਕੜਾਈ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਜਾਣ ਕੇ ਇਹ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਏ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਲਸ਼ਕਰ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆ ਧਮਕਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਹੱਲਾ ਇੰਨਾ ਜਬਰਦਸਤ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ; ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿੱਧਰ ਰਾਹ ਲੱਭਿਆ, ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਭੱਜ ਉਠਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਮਾਣੇ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਰਹਿੰਦ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਹਰ ਸਿੱਖ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ

ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਨੇਲਾਂ ਅਤੇ ਦੁਆਬੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲਣ ਤਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਢੌਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ।

ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਜਿੱਤ

ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਰ ਆਮ ਖਾਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਭਰਪੂਰ ਰਾਬਤਾ ਕਾਇਮ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਅਤੇ ਗ਼ਮਗੀਨ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਸ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਜਗਾਈ। ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਾਤਲ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਖੂਨ ਖੌਲ ਉਠਿਆ। ਉਥੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਮਿਲੀ ਕਿ, “ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਕਤਲ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਰੱਤ ਦੇ ਛੱਟੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਚੌਂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮੂੰਹਾਂ ਉਤੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਣਾ ਚੰਦਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਮੁਰਦੇ ਜਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੁਕਮਨ ਦਬਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਬਦੇ-ਬਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਢੌਰੇ ਉਤੇ ਤੇਗ ਉਠਾਉਣੀ ਪਈ।”^੮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸਢੌਰੇ ’ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਉਥੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਕਮ-ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ

ਸਰਹਿੰਦ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਕਾਰ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਸਿਖਰ

ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੇ ਇਸ ਅਣਮੁੱਖੀ ਕਾਰੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਇਸ ਸਿਖਰ ਨੇ ਭਾਰੀ ਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਮਦ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕੇਂਦਰੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਇਹ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੰਕੇਤ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਈ ਆ ਤੁਰੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋਕਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਭੇਸ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਰਲਣ ਲੱਗੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਮੁਗਲ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕਮੁੱਠ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਨਗਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਸੈਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਮਨੋਬਲ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਭੈਅ-ਭੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਉਲਟ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਲਝਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੇ ਚਲਦੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ, “ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਜਿੱਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਵਧ ਗਏ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਰ ਉਸ ਦੇ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਏ।”^੯ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਹ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਇਕੱਠੇ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ, ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੰਨਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਜਰਨੈਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਰਲਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕਿਆ। ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਜਥਾ ਵੀ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਰੋਪੜ ਕੋਲ ਹਰਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਆ ਰਲਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਤੱਵ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਾਝੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ

ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਖਿੱਚ ਲਿਆਈ ਸੀ।”^{੧੦}

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਭਾਵੇਂ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰਨ ਲੱਗਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਡਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਤਬਹਿ ਬਜ਼ੀਰੈ ਚਿੰਤਾ ਪਈ ਹਮ ਕੋ ਬੰਦਾ ਛਾਡਤ ਨਹੀਂ॥

ਇਸ ਕੈ ਪਾਸ ਅਹੈਂ ਦੋਊ ਬੀਰ ਔਰ ਪੰਚ ਗੁਰ ਦੀਨੇ ਤੀਰ।

ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਬੰਦਾ ਕਾਲਾ ਨਾਗ ਤੀਰ ਭਏ ਤਿਸ ਫੰਘੇ ਲਾਗ॥^{੧੧}

ਪਰ ਬਾਹਰੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਭਰੇ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਉਹੋ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ) ਹਾਂ ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਤੋਂ ਕੱਢਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਕੱਢਾਂਗਾ, ਅਜੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਬੋਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ਤੈਨੂੰ ਬੈਰਾਗੀ ਫਕੀਰ ਮੰਗਤਾ ਜਾਣ ਕੇ ਛੱਡਦਾ ਹਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਆਢੇ ਲਾਉਣੇ।” ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ, “ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਇਆ ਹਾਂ ਉਹ ਕਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਮਰਾਂਗਾ, ਹੋਵੇਗਾ ਭੀ ਉਹੋ ਜੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਣਾ ਤੇਰੇ ਪਾਪ ਤੈਨੂੰ ਮਾਰਨਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਲੋਗ ਜ਼ਾਲਮ, ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਦਿਓ।”^{੧੨} ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੈਰਾਗੀ ਜੀਵਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ’ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਰਤੱਵ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹਥਿਆਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ੧੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਹੋਈ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਸਰਹਿੰਦ ’ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਸਲੋਦੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਸੂਬੇਦਾਰ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪੂਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਭਾਈ

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਚੂੜਾਮਣਿ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਪੂਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੋਏ ਦਬਦਬੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਇਮ ਬੰਦੇ ਦੇਸ਼ਨ ਜੈ ਪਾਈ।

ਸਭਿ ਪਰ ਅਪਨਿ ਅਮਲ ਠਹਿਰਾਈ॥^{੧੩}

ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬ ਵਿਚ ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਉੱਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਜੋਤ ਜਗਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋ ਉਠੀ।”^{੧੪} ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜਨ-ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਇਕਜੁਟ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਇਰਾਦੇ ਦੀ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਜਨ-ਸਮੂਹ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਹਵਾਲੇ:

੧. ਭਾਈ ਸ੍ਰਾਧੂਪ ਸਿੰਘ (ਕੋਸ਼ਿਸ਼), ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਸੰਪਾ. ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ, ਸਫਾ ੧੯੯
੨. ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ, ਸਫਾ ੧੨
੩. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਫਾ ੧੩
੪. ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸੰਪਾ. ਡਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਸਫਾ ੧੩੦
੫. ਉਹੀ, ਸਫਾ ੧੩੧
੬. ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ, ਸਿੱਖ ਮਤ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਫੁਟ ਨੋਟ, ਸਫਾ ੧੧੨
੭. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਫਾ ੧੮
੮. ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ, ਸਫਾ ੩੧
੯. ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ, ਸਿੱਖ ਮਤ ਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ, ਸਫਾ ੧੧੧
੧੦. ਉਹੀ, ਸਫਾ ੧੧੧
੧੧. ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸੰਪਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ, ਸਫਾ ੧੪੦
੧੨. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੨੦
੧੩. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਐਨ ੨, ਅੰਸੂ ੧੧, ਸਫਾ ੬੨੭੫
੧੪. ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਇਨਕਲਾਬ, ਸਫਾ ੨੦੯.

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ

—ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਜੋੜਾਸਿੰਘ'*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਦਾ ਉਦਭਵ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ, ਅਨਿਆਂ, ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਧਰਮ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਚੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ॥

ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

‘ਧਰਮ ਦਾ ਸਿਰਰੁ’ ਨਿਬਾਹੁਣ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਅੰਦਰ ਦੇ ਹੱਥ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਿਰਰੁ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਦੋ ਹੱਥ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ, ਸਿਧਾਂਤ, ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹਰ ਬੋਲ’ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ‘ਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ ਜੋ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਬੈਰਾਗੀਆਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਛੱਡ ਦੂਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਪਾਵਨ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਛੂਹ ਨੇ ਇਸ ਬੈਰਾਗੀ ਤਪੱਸਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਪਾਸੋਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਠੱਲ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਖਿੰਡਰੀ-ਪੁੰਡਰੀ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਮਕਾਲੀ ਰਾਜਸੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਉੱਤੇ ਅਜਿਹੇ ਹੱਲੇ ਬੋਲੇ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਏ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ, ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਈ ਅਤੇ ਰਾਜ-ਸਿੱਕਾ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀਮਤ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਫਿਰ ਵੀ

*ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੮੧੪੮-੯੮੨੧੨

ਜਿਸ ਬੁਲੰਦ ਹੌਂਸਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿੱਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸੂਰਮਗਤੀ ਭਰਪੂਰ ਸੀ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਸਮਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਉਸ ਸਾਹਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਮੁਗਲ ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨਾਲ ਲੜੀਆਂ। ੧੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੋਈ ਨਿਰਣਾਇਕ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਹੀ ਨਾ ਦੇਖਣਾ ਪਿਆ ਸਗੋਂ ਇਹ ਲੜਾਈ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਕਾਲ ਵੀ ਬਣੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਕਰ ਲਿਆ। ੧੪ ਮਈ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਫਤਹਿ ਦਾ ਖਾਲਸਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਹਿਰਾਇਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਯੋਗ ਕਦਮ ਉਠਾਏ। ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਇਬ ਬਣਾਇਆ। ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਣੇਸਰ ਦਾ ਹਾਕਮ ਤੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਥਾਪਿਆ। ਭਾਈ ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾਇਆ।^੧

ਰਾਜਧਾਨੀ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਉੱਤੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ, ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉਗਰਾਹੇ ਮਾਮਲੇ ਸਭ ਇੱਥੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ।^੨

ਸਿੱਕਾ ਤੇ ਮੋਹਰ ਚਾਲੂ ਕਰਨਾ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਕਾਲ ਦੇ ਅਰੰਭ 'ਚ ਸਿੱਕਾ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਮੋਹਰ ਬਣਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਸਨ:

ਸਿੱਕਾ ਜਦ ਬਰ ਹਰ ਦੇ ਆਲਮ ਤੇਗਿ ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਫਤਿਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਫਜ਼ਲਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ:

ਜ਼ਰਬ ਬ-ਅਮਾਨੁ-ਦਹਿਰ, ਮੁਸੱਵਰਤ ਸ਼ਹਿਰ

ਜੀਨਤੁ-ਤਖਤੁ, ਮੁਬਾਰਕ ਬਖਤ

ਇਹ ਸਨ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ, ਸਨਦਾਂ, ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਮੋਹਰ ਬਣਵਾਈ ਜਿਸ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ:

ਅਜਮਤਿ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਹਮ ਜਾਹਿਰੋ ਹਮ ਬਾਤਨ ਅਸਤ

ਪਾਦਸ਼ਾਹਿ ਦੀਨੋ ਦੁਨੀਆ ਆਪ ਸੱਚਾ ਸਾਹਬ ਅਸਤ

ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੋਹਰ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ:

ਦੇਗੋ ਤੇਗੋ ਫਤਿਹ ਓ ਨੁਸਰਤਿ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ

ਯਾਫਤ ਅਜ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ

ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ: ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ।

ਭੂਮੀ ਸੁਧਾਰ: ਮੁਗਲਾਂ ਅਧੀਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਾਗੂ ਸੀ। 'ਅਵਾਸੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ' ਅਤੇ ਖੂਨ-ਚੂਸਣੇ ਲਗਾਨ ਕਾਰਨ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਬੁਰਾਈਆਂ ਫੈਲ ਗਈਆਂ ਸਨ।^੪ 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮਾਲਕੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।^੫ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਲ-ਵਾਹ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਹਲਾਂ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਵਾਜ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਜੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਮਿਟ ਗਿਆ।'^੬

ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ: ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜੋ ਕਿ ਪਰਜਾ-ਹਿਤੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜੋ ਦੇਣ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਛਾਪ ਅੱਜ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਲੱਗੀ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ।^੭ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ। ਡਾ. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਨੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਨਸਲ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋੜਦਿਆਂ ਅਖੌਤੀ ਨੀਚ ਜਾਤ ਭੰਗੀਆਂ (Sweeper), ਚਮਾਰਾਂ (Cobblers) ਨੂੰ ਉੱਚ ਪਦਵੀਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਤੇ ਖੱਤਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।^੮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭੰਗ, ਸ਼ਰਾਬ, ਤੰਬਾਕੂ ਤੇ ਚਰਸ ਪੀਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।^੯ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮਨ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਤੇ ਨਿਆਂਕਾਰੀ: ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਹੀ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਸਫਲ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਰਾਜ (state) ਪਾਸੋਂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਨਿਆਂ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਇਹ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਪਹਿਲੀ

ਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਜਰਨੈਲ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਆਦਿ ਸਭ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਗਲਾਈ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ ਨਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: '੧੦ ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਮਿਲੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰਾਜਸੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਲਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਆ ਭਰਤੀ ਹੋਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ੨੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੧੧ ਈ: ਨੂੰ ਪੁੱਜੀ ਖ਼ਬਰ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਕਿ: 'ਉਸ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜੇ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ) ਉਸ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਨਮਾਜ਼ ਅਤੇ ਖੁਤਬਾ ਜਿਵੇਂ (ਮੁਸਲਮਾਨ) ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਾਰਤਾ ਤੇ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਦੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ ਬੋਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਟਿੱਪਣੀ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ'।^{੧੦} ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਿਆਇਕਾਰੀ ਸਨ। ਉਹ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਦਾ ਭਾਵ ਅਨਿਆਇ ਹੈ। ਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਉੱਚਾ ਰੁਤਬਾ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਕਥਨ 'ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਵ ਕੀ' ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸੀ। ਜੁਰਮ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਹ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਝਿਜਕਦੇ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਅੰਤ-ਸਾਰ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਇਕ ਚੰਗਾ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਦਾ ਆਪਣੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੈ-ਭਾਵਨੀ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੮੯ 'ਤੇ)

ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

—ਸ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਯੁੱਗਗਰਦੀਆਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਪੈਂਡਿਆਂ 'ਚ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਰੂਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇਕ ਰੂਹ ਸੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਮੁੱਚੀ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੋ ਫੀਸਦੀ ਵਰਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਭੱਟ-ਵਹੀਆਂ 'ਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਾਂਗੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਹੀਆਂ ਬਾਰੇ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ ਵਧੇਰੇ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

‘ਭੱਟ’ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਉਸਤਤਿ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਕਵਿ, ਅਥਵਾ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਯਸ਼ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ।^੧ ਭੱਟ, ਅਕਸਰ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਥਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰਿਆਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਿਖਾ ਨਾਂ ਦੇ ਭੱਟ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਉਪਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕਈ ਭੱਟਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਛੰਦ ਉਚਾਰੇ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਭੱਟਾਂ ਕੇ ਸਵਈਏ’ ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਅੰਕਿਤ ਹਨ।^੨

ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ: ਭੱਟ, ਜਜਮਾਨਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਗਮੀ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਲਾਗ-ਦੱਛਣਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ/ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭੱਟ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਵਹੀਆਂ^੩ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਥੇ-ਕਿਤੇ ਇਹ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਜਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਪਤੇ ਤੇ ਬੰਸਾਵਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਜਜਮਾਨਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਪਿਛਲੇ ਕੁਰਸੀਨਾਮੇ ਅਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ

*#੪੬੩, ਗਲੀ ਨੰ: ੮, ਘੁੰਮਣ ਨਗਰ, ਸਰਹਿੰਦ ਰੋਡ, ਪਟਿਆਲਾ। ਮੋ:੯੯੮੮੦-੦੪੭੩੩ ਖੋਜਾਰਥੀ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਪੜ੍ਹ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਦਾਨ ਦੀਆਂ ਉਭਰਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੁਲਾਸ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਦਾਨ/ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਸੋ, ਇਹ ਵਹੀਆਂ ਭੱਟਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਨੇਕਾਂ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਮੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਹਾਲਾਤ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਇਹ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭੱਟ, ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਜਜਮਾਨ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਦੀ ਘਟਨਾਵਲੀ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਤਿਆਰ ਰਹੇ।

ਇਹ ਭੱਟ ਇਕੱਲੇ-ਦੁਕੱਲੇ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਟੋਲੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਜਜਮਾਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਲਾਕਿਆਂ, ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੱਟ ਵਹੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਿੰਧੀ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਤਲਉੱਚਾ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਕਰਸਿੰਧੂ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਭਾਦਸੋਂ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਪੂਰਬੀ ਦੱਖਣੀ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਜਾਂਦੇ ਬੰਸੀਆਂ ਕੀ ਆਦਿ। ਇਹ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ 'ਭੱਟ ਅਛਰੀ' ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਨੁਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਛੱਜੂ ਸਿੰਘ ਭੱਟ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਪੀਅੰਤਰ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅਮੁਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ। ਪਰੰਤੂ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤਕ ਇਸ ਮੁੱਲਵਾਨ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਬਾਰੇ ਇਕ ਥਾਂ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੱਟਾਂ ਬਾਰੇ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਡੀ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਪਈ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਕਿੰਨੇ ਬੇ-ਖ਼ਬਰ ਅਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਟੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਜਿਤਨਾ ਕੀਮਤੀ ਮਸਾਲਾ ਅਣ-ਛੋਹਿਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਿਨਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਭਰ ਬਹਿਸਾਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਿਨਾਂ ਨੀਂਹ ਤੇ ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਸਾਰਣ ਦੇ ਤੁਲ ਹੈ।...”^੪

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕੌਤਕਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਆਗਮਨ ਤੀਜੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਠ੍ਹਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤਕ ਦੇ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਨਾਇਕ ‘ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ’ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਵਿਚ ਤੀਜ ਦੇ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੇ ਲੱਗੇ ਮੇਲੇ ‘ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ‘ਤੇ ਗਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਧੋਦਾਸ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਇਕ ਪਲੰਘ ‘ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਸਣ ਲਾਇਆ ਤੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ‘ਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦਿਨ ਢਲਣ ‘ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਹ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਲੰਘ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਪਲੰਘ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬੰਦਾ (ਚੇਲਾ) ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਬੰਦੇ’ ਨੂੰ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਆਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਬੰਦੇ’ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਭੱਟ ਵਹੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:

“ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਲ ਦਸਮਾਂ... ਸਾਲ ਸਤਰ੍ਹਾ ਸੌ ਪੈਂਸਠ ਕਾਰਤਿਕ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟੇ-ਤੀਜ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਕੇ ਦਿਹੁ ਨਦੇੜ ਗਾਉਂ ਮੇਂ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਗੋਦਾਵਰੀ ਨਦੀ ਕੇ ਤੀਰ-ਜਾਨਕੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕੇ ਚੇਲੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਕੇ ਡੇਰੇ ਮੇਂ ਆਇ ਗਏ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ- ਡੇਰੇ ਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਨਾ ਥਾ- ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਕੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਆਸਨ ਲਗਾ ਲੀਆ। ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ-ਭਾਈ ਦੇਆ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਪਾਇ... ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਆ।

ਮਾਧੋਦਾਸ ਚੇਲੇਂ ਸੇ ਡੇਰੇ ਕੀ ਸਾਰੀ ਬਾਰਤਾ ਸੁਨ ਆਗ ਭਗੋਲਾ ਹੋਇ ਡੇਰੇ ਮੇਂ ਆਇਆ। ਇਸੇ ਜਗਾ ਅਭਿਆਸ ਕੇ ਬਲ ਸੇ ਪਲੰਘ ਉਠਵਾਨਾ ਚਾਹਾ-ਪਲੰਘ ਸਮੇਰ ਪ੍ਰਬਤ ਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਚੱਲ ਹੋਇ ਗਿਆ। ਆਖਰ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਪਾਉ ਪਕੜ ਬਿਬ ਆਇ ਕੇ ਬੋਲਾ, ਮੁਝੇ ਰਾਖ ਲੇਨਾ-ਮੈਂ ਆਪ ਕੇ ਦਰ ਕਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਸੇ ਬਾਜੂ ਸੇ ਪਕੜ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਇਸੇ ਗੈਲ ਲੈ ਆਪਨੇ ਡੇਰੇ ਮੇਂ ਆਇ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਵਸ ਇਸ ਕੇ ਅਰ ਜੋਈ ਪਾਨ ਖਾਨਡੇ ਕੀ

ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਬਨਾ ਦੀਆ। ”੫

ਇਕ ਹੋਰ ਵਹੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਲ ਦਸਮਾ, ਬੇਟਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕਾ ਸੰਮਤ ਸਤਰਾਂ ਸੈ ਪੈਸਠ ਅਸੁਵ ਦਿਹੁ ਚਾਰ ਗਏ, ਗਾਮ ਨਦੇੜ ਦੇਸ ਦੱਖਣ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇਆ ਸਿੰਘ ਸੇ ਕਹਾ-ਮਾਧੋਦਾਸ ਸਸਤਰ ਬਸਤਰ ਸਜਾਇ ਹਾਥ ਮੇਂ ਨੇਜਾ ਪਕੜਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆਇ ਖਲਾ ਹੂਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਸੇ ਅਪਨੇ ਦਸਤਿ ਮੁਬਾਰਕ ਸੇ ਪਾਹੁਲ ਦੀ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਉਂ ਰਾਖਾ। ਇਸੇ ਰਹਿਤ ਬਹਿਤ ਬਤਾਈ। ”੬

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਸਤ-ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਸਜਾ ਕੇ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਣ ਉਪਰੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਬੈਰਾਗੀ ਤੋਂ ਸਿੰਘ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਣਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਪੰਜ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ- ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਚਾਲਾ ਮਾਰਿਆ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੀਆਂ ਹਨ:

“ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਠੀਆ ਕਾ ਕਉਰ ਸਿੰਘ ਨਠੀਆ ਕਾ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨਠੀਆ ਕਾ ਪੋਤੇ ਬੱਲੂ ਕੇ ਪੜਪੋਤੇ ਮੂਲੇ ਕੇ ਬੰਸ ਜੱਲੇ ਕਾ... ਬਾਸੀ ਖੇਰਪੁਰ ਪ੍ਰਗਨਾਂ ਸੀਤਪੁਰ ਬੰਗੋਸਰੀ।

ਬਨੋਦ ਸਿੰਘ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਮ ਕਾ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਕਾ ਪੋਤਾ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਮ ਕਾ ਪੜਪੋਤਾ ਜਗਤ ਮੱਲ ਕਾ ਬੰਸ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਪਾਇ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਕਾਰਤਕ ਮਾਸੇ ਸੁਕਲਾ ਪਖੇ ਤੀਜ ਮੰਗਲਵਾਰ ਕੇ ਦਿਹੁ ਪਾਂਚ ਘਟੀ ਦਿਵਸ ਚਢੇ-ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੀ ਗੈਲ ਨਾਇਕ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੇ ਟਾਂਡਾ ਮੇਂ ਪਾਂਚ ਸਿੱਖ ਦਖਨ ਦੇਸ-ਨਦੇਰ ਨਗਰੀ ਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਤਰਫ ਆਏ। ”੭

ਇਕ ਹੋਰ ਭੱਟ ਵਹੀ ਵੀ ਇਸ ਵਿਥਿਆ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ:

“ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਲ ਦਸਮਾ, ਬੇਟਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕਾ-ਨੇ-ਸੰਮਤ ਸਤਰਾਂ ਸੈ ਪੈਸਠ ਕਾਰਤਕ ਮਾਸੇ ਸੁਦੀ ਤੀਜ ਮੰਗਲਵਾਰ ਕੇ ਦਿਹੁ ਗਾਂਧ ਨਦੇੜ, ਦੇਸ ਦੱਖਣ ਤੱਟ ਗੋਦਾਵਰੀ ਸੇ-ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੋ ਮਦ੍ਰ ਦੇਸ ਜਾਨੇ ਕਾ ਬਚਨ ਹੂਆ। ਗੈਲੋਂ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ, ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ ਸਿੰਘ-ਪਾਂਚ ਸਿੱਖ ਤਿਆਰ ਕੀਏ। ਛੀਏ ਸਿੱਖ ਬਣਜਾਰਾ ਟਾਂਡਾ ਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਆਏ। ”੮

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਪੇਸ਼

ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਹ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਹੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ— ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਜੈ ਸਿੰਘ। ਅਜੈ ਸਿੰਘ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ— ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ। ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਪੁੱਤਰ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ, ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਯਾ ਸਿੰਘ, ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇਜਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ।^੯ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਇਹ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:

“ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ-ਬੇਟੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ, ਪੋਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੇ, ਪੜਪੋਤੇ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੇ ਬੰਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ, ਸੰਮਤ ੧੮੮੦ ਮੇਂ ਪਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਫੂਲ ਲਿਆਏ ਗੰਗਾ ਜੀ। ”^{੧੦}

ਅਥਵਾ

“ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਟੇ ਸਾਹਿਬ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਪੋਤੇ ਸਾਹਿਬ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਪੜਪੋਤੇ ਸਾਹਿਬ ਬੰਦਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੇ, ਬੰਸ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੮੦੧ ਮੇਂ ਕੁੰਭ ਕੇ ਇਸਨਾਨ ਪਰ ਆਏ, ਗੰਗਾ ਜੀ, ਸਾਥ ਇਸਤਰੀ ਭਾਗਭਰੀ, ਕਿਸ਼ਨ ਦੇਈ, ਨਾਰਾਇਣ ਦੇਈ, ਗੁਲਾਬ ਦੇਈ ਚਾਰੇ ਆਈਆਂ ਟਹਿਲਣਾਂ-ਰਾਮਦੇਈ, ਦੌਰਾਂ, ਮਲਾਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਾਥ ਆਈਆਂ। ”^{੧੧}

ਇਹ ਵਹੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਾਂ/ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਨ—ਸੀਡਪੁਰ ਬੰਗੋਸਰੀ, ਨਾਂਦੇੜ, ਖੇਰਪੁਰ ਪਰਗਨਾਂ, ਮਦਰ ਦੇਸ (ਪੰਜਾਬ) ਅਤੇ ਟਾਂਡਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਸਮੁੱਚੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜ ਰਾਹੀਂ ਅਨੇਕਾਂ ਐਸੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤਕ ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਫੁੱਟ ਨੋਟ :

੧. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੯੦੪.

੨. ਵੇਖੋ, ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੧੩੮੫-੧੪੦੯.

੩. ਵਹੀ ਸ਼ਬਦ ਬਹੀ ਦਾ ਸਮਾਨਰਥੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਕਿਤਾਬ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੮੨੮; ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ 'ਬਹੀ' ਸ਼ਬਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ: ਲੇਖਾ ਰਬੁ ਮੰਗੋਸੀਆ ਬੈਠਾ ਕਢਿ ਵਹੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਨਾ ੯੫੩.
੪. ਭੱਟ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ, ਆਲੋਚਨਾ, ੧੯੬੧.
੫. ਭੱਟ ਵਹੀ ਪੂਰਬੀ ਦੱਖਣੀ।
੬. ਭੱਟ ਵਹੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਿੰਧੀ।
੭. ਭੱਟ ਵਹੀ ਪੂਰਬੀ ਦੱਖਣੀ, ਖਾਤਾ ਬੱਝਰਉਤ ਬਲਉਤੋਂ ਕਾ।
੮. ਭੱਟ ਵਹੀ ਤਲਉਂਢਾ, ਪਰਗਣਾ ਜੀਂਦ। ਉਪਰੋਕਤ ਦਿੱਤੀਆਂ ਚਾਰੇ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਵਾਧਿਆਂ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਸਫਾ ੧੯੬-੧੯੮.
੯. ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ, ਸਫਾ ੨੮.
੧੦. ਵਹੀ ਸੋਢੀਆਂ, ਹਰਿਦੁਆਰ।
੧੧. ਵਹੀ ਸੋਢੀਆਂ, ਪੰਡਤ ਭਵਾਨੀ ਦਾਸ, ਹਰਿਦੁਆਰ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ (ਸਫਾ ੮੩ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

੧. Hari Ram Gupta, History of Sikhs, Vol. II, Munshi Ram, Prem Chand, Delhi, 1978, pp. 138-139.
੨. Khazan Singh, History and Philosophy of Sikh Religion, Nawal Kishore Press, Lahore 1914, P. 240.
੩. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਸਰਚ ਬੋਰਡ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੬੪, ਸਫਾ ੫੯-੬੦.
੪. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਿਉਲ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਜੀਵਨੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੮੯, ਸਫਾ ੪੩.
੫. Hari Ram Gupta, History of Sikhs, Vol II, Page 37.
੬. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਫਾ ੧੭੦.
੭. ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦਿਉਲ, ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ: ਇਕ ਜੀਵਨੀ, ਸਫਾ ੪੩.
੮. Hari Ram Gupta, History of Sikhs, Vol. II. Page 37
੯. Ibid.
੧੦. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਉਹੀ ੧੭੭-੭੮.

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ

—ਡਾ. ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰੋਸਾਏ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਅਣਖੀ ਸੂਰਮੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੇ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਭੈ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ। ‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ, ‘ਬੰਦਾ ਲਾਗਯੋ ਤੁਰਕਨ ਬੰਦਾ’ ਅਰਥਾਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਲੱਗਾ। ਕਵੀ ਹਾਕਮ ਰਾਇ ਨੇ ‘ਬੰਦੇ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਾਰ’ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਜੋਧੇ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਵੇਰਵਾ ਬੜੇ ਅੱਛੇ ਵੀਰ-ਰਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।^੧

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਜੇਤੂ, ਚੰਗੇ ਜਰਨੈਲ, ਜਾਂਬਾਜ਼ ਯੋਧੇ, ਨਿਧੜਕ ਆਗੂ ਤੇ ਸਿਦਕੀ ਸੈਨਿਕ ਕਮਾਂਡਰ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੀਰਤਾ, ਦੁਰਅੰਦੇਸ਼ੀ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕੀਤੇ। ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ: “ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹਾਂ ਭਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਜਦੋਂ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਅੱਥਰੂ ਵਗਾਏ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ। ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਉਸਰਣੀਏ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਲਗਨ, ਸ਼ਰਧਾ, ਸਿੱਖ ਸਿਦਕ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਸਦਾ ਇਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ।”^੨ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਨਫਿਨਸਟਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: ‘ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਇਸ ਫ਼ਖਰ ਨਾਲ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਜੁੱਗ ਦੇ ਘੋਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਸੀ।’ ਸ. ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ, ‘ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦਾ ਬੈਰਾਗੀ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਿਕਨਾਤੀਸੀ ਖਿੱਚ-ਇਕ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਸੂਲਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ-੧੪੭੦੦੧. ਮੋ: ੯੮੧੪੫-੩੮੨੮੮

ਅਗੰਮੀ ਚਮਕ ਪਛਾਣ ਲਈ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਪੂਰੀ ਜਵਾਲਾ ਬਣਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰਖਦੀ ਸੀ।^੩ ਇਸੇ ਲਈ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਤਿ ਨਾਜ਼ਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਯੋਗ ਵਿਅਕਤੀ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਨਾਉਂ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਪਰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਰਿਹਾ।^੪

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜਬਰ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ: ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ 'ਤੇ ਭੇਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ, ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ। “ਹਠ-ਜੋਗ ਤੇ ਤਾਂਤਰਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਜਿਲੂਣ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਏ ‘ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ’ ’ਤੇ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਜੋਗ ਕਮਾਉਣਾ ਸਿਖਾਇਆ; ਉਸ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵੈਸ਼ਨੋ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਕਰਮ-ਜੋਗੀ ਧਰਮ-ਯੋਧਾ ਅਥਵਾ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਖਾਲਸਾ ਬਣਾਇਆ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ੀ ਕਰਾਈ; ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਤੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ; ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧਾਂ ਤੇ ਜਿੱਤਾਂ; ਭੰਗਾਣੀ, ਨਾਦੌਣ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ, ਮੁਕਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਦੇ ਜੰਗਾਂ; ਵੱਡੇ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਠੂਆਂ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਤਾਕਤਵਰ ਅਸਰ-ਪਾਊ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਨ-ਮਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾਈ ਬੀਰ-ਰਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਉਠਿਆ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਉ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੌਲੇ ਫਰਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ‘ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਜਾਬਰਾਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਇਆ ਜਾਵੇ।’ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ

ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਤੇ ਪੋਲੀਆਂ ਕਰਕੇ; ਪੁੱਟਣ-ਯੋਗ ਬਣਾਉ।”^{੨੫}

ਇੱਥੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬੈਰਾਗੀ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਕਰਕੇ ਆਈ। “ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰੂਹ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਆਈ ਤੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਰੂਪ ਵੀ ਬਦਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਸੀ।... ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਇਕ ਭਗੋੜੇ ਨੂੰ, ਜੋ ਮੁੜ ਰਣਭੂਮੀ ਵਿਚ ਸ਼ਸਤ੍ਰਧਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਬਲਕਾਰੀ ਯੋਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੜਕਿਆ ਸੀ।”^{੨੬} ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘ-ਸੂਰਮਾ ਜੁਲਮ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਕੇ ਗੱਜਿਆ ਸੀ।

ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਣਾ: ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉੱਥੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। “ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਨੀਚ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਭੁਗਤਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜ ਸਿੰਘ- ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫਤਹਿ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੰਸਾਰਿਕ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਮੋਢੇ ਉਤੇ ਖਾਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੌਂਪ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ- ਪੰਜ ਤੀਰ, ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੇ ਨਗਾਰਾ, ਲੈ ਕੇ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਨਾਲ ਹੋਰ ੨੦ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜਣੇ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਹਰੀ-ਖੰਡੇ (ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ੨੦ ਕੁ ਮੀਲ ਦੂਰ) ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਗਲੀ ਰਣਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵੱਲ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖੇ ਕਿ ‘ਅਸੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੇ

ਉਸ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ, ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਧਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਭ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਉਖੇੜੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੋ।”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਜੇ। ਉੱਥੋਂ ਸਿੰਘ ਝਟ-ਪਟ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਨਗਾਹੀਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਥਿਆਂ ਨਾਲ ਆਏ। ਫੂਲਕੀਆਂ ਘਰਾਣੇ ਵੱਲੋਂ ਫੌਜੀ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਗਏ।^੮

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਸੈਨਿਕ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਹਰੀ-ਖੰਡੇ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਮਨੋਬਲ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੈਨਿਕ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਸੋਨੀਪਤ ’ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੀ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਰਾਹ ਵਿਚ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਜਾਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਤੋੜਦੇ ਗਏ। ਨਾਰਨੌਲ ਦੇ ਸਥਾਨ ’ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕੂਆਂ ਤੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦਿਵਾਈ ਤੇ ਕੈਥਲ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ। ਫੌਜੀ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਕੈਥਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟਿਆ।^੯

ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਜਿੱਤ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਸਮਾਣੇ, ਜੋ ਜਰਵਾਣੇ ਸੱਯਦਾਂ ਤੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ, ’ਤੇ ਜਾ ਪਈ। ਅਸਲ ਵਿਚ, ਸਮਾਣਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਰੁੱਧ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਖਾਸ ਰੋਸ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲਦੀਨ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਪਠਾਣ ਜਲਾਦਾਂ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸੀਸ ਕੱਟੇ ਸਨ। ਮੁਗਲਾਂ, ਸੱਯਦਾਂ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਜਲਾਲਦੀਨ, ਸਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰਿਆ। ਗਲੀਆਂ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੂਨੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਰਵਾਣੇ ਤੇਗ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੇਤੂ

ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਥਾਪਿਆ।

ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਸਮਾਣੇ ਰੁਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਨੌਰ, ਘੁੜਾਮ, ਠਸਕਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ, ਮੁਖਲਿਸਪੁਰ (ਲੋਹਗੜ੍ਹ), ਕੁੰਜਪੁਰਾ (ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪਿੰਡ), ਦਾਮਲਾ ਆਦਿ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਅੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਕਪੂਰੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉੱਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਕਦਮੁੱਦੀਨ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਈ ਤੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤਕ ਜ਼ਾਲਮ ਸੀ ਕਿ 'ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਡੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਉਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਸਖ਼ਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਾਪੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ।'੧੦ ਇਸ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਤੇ ਬਦਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਅੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲੁੱਟਿਆ ਮਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਕਪੂਰੀ ਨੂੰ ਸਰ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ।

ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਜਿੱਤ: ਸਢੌਰਾ ਜਬਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਸੀ। ਇਸ ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਸੱਯਦ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਕਿ 'ਜ਼ਾਲਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਊਆਂ ਵੱਢੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਗਊਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਤੇ ਮਿੱਝ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ।' ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਸਢੌਰੇ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕ, ਜੋ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਵੀ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲੇ। ਜਬਰਦਸਤ ਲੜਾਈ ਦੌਰਾਨ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਅੰਤ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ।੧੧

ਸਢੌਰੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਾੜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ, ਜੋ ਸੈਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ, ਵੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ।

ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਲ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਵਾਧਾ: ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਲ ਨੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਲਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਦਕੀ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਮਾਲ-ਡੰਗਰ, ਘਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ ਵੇਚ ਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਆਦਿ ਖਰੀਦ ਲਏ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ। ਉਹ ਤਕੜੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਰੋਪੜ ਵੱਲ ਵਧਿਆ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਰੰਘੜਾਂ ਤੇ ਬਹਿਲੋਲਪੁਰ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਛਤ ਬਨੂੜ, ਜੋ ਜਬਰ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਸਨ, ਨੂੰ ਵੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗਊਆਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦਲ ਨਾਲ ਖਰੜ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਖਾਲਸਾ ਦਲ ਵੀ ਆ ਰਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਧਦੀ ਗਈ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਜਦੋਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਵਾਇਤੀ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ (ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਕੱਢਣ ਲਈ) ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਅਣਗਿਣਤ ਫੌਜ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਤਜਰਬਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਖਾਫੀ ਖ਼ਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਚਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਸੱਤ ਤੋਂ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਲ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਅਠਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਨੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਲੜਾਈ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ। Like Xanthippes, Banda Singh Bahadur as 'one man and one brain laid low the forces that had seemed invincible', and restored confidence in his

troops.^{੧੨}

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ:

੧. ਸੱਚੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ, ਕਾਬਲ, ਕੰਧਾਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਮੁਲਤਾਨ, ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਜੁਲਮ ਜਬਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣ, ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਜਾਂ ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੁਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਸੀ।
੨. ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਡਰਨ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜਿਹੜੇ ਯੁੱਧਾਂ ਸਮੇਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ।
੩. ਤਨਖਾਹਦਾਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੂਲ ਬੰਸ ਦੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਰਜਵਾੜਿਆਂ ਨੇ ਭਰਤੀ ਕਰਕੇ ਘੱਲਿਆ ਸੀ।^{੧੩}
੪. ਗਰੀਬ ਤੇ ਲਿਤਾੜੇ ਹੋਏ ਲੋਕ, ਜਿਹੜੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।
੫. ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੇ ਤੇ ਸਾਜਿਸ਼ ਤਹਿਤ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਕੁਝ ਲੁਟੇਰੇ, ਡਾਕੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਾੜਵੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੇਵਲ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਤੇ ਜਿੱਤ: ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ (ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਨੀਂਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਇਸ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਜਹਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਹੈਦਰੀ ਝੰਡਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ 'ਕਾਫਰਾਂ' ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਤੇ ਜਹਾਦ ਵਿਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫੌਜ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਪਠਾਣ, ਸੱਯਦ, ਰੰਘੜ, ਆਦਿ ਵੀ ਜਹਾਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਹੈਦਰੀ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਆ ਜੁੜੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦਿਆਂ ਇਕ ਚਾਲ ਚੱਲੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ

ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਲੜਾਈ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਭੱਜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਆ ਰਲੇ। ਸਾਜਿਸ਼ ਤਹਿਤ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦੇ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ ਹੈ। ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਵੈਰੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨੱਸ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨਾਲ ਲੜਨਗੇ।' ਉਸ ਗ਼ਦਾਰ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਬਦਨੀਤ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਦਾਅ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। (ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ ਤਾੜ ਲਈ ਤੇ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਧਾ।) ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਪੂਰੀ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਿਆ।

ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ੧੦-੧੨ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ ਉੱਤੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ੧੨ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗਹਿ-ਗੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋਈ। ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਤਹਿਤ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਰਲੇ ਲੁਟੇਰੇ ਤੇ ਧਾੜਵੀ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਸੀ, ਵੀ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਭੱਜਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਵੀ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ।^{੧੪} ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਤੋਪ ਦਿਆਂ ਗੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਮਲੋਬਲ ਡੇਗਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜੂਝ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਫੌਜ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ- 'ਇਕ ਪਹਿਰ ਤੁਮ ਤਕੜੇ ਰਹਯੋ, ਜਿਤ ਪੈਰ ਚੁੰਮੇਂਗੀ... ਤੁਮ ਘੜੀਆਂ ਚਾਰ ਲੜੋ, ਜਿੱਤ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ।'^{੧੫} ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਹਰਨ ਹੋ ਗਈ। ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤਕ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ।

ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿੱਛੋਂ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਜਾ ਮਾਰਿਆ। ਪਾਪੀ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹੱਲ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਕਮ ਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਇਬ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਿਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਨੇ ਸ਼ੇਖ ਅਹਿਮਦ ਮੁਜੱਦਦ ਅਲਫ ਸਾਨੀ

ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਿਆ ਤਕ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਕਾਇਮ ਹਨ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਸੰਜਮ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਲਈ ਜਿੱਤ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

੧. ਵੇਖੋ ਹਵਾਲਾ: ਸ. ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਕਸਤੂਰੀ ਲਾਲ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੬੬, ਸਫਾ ੨੦੮.
੨. ਉਹੀ, ਸਫਾ ੮੮.
੩. ਵੇਖੋ ਹਵਾਲੇ: ਸੱਚਖੰਡ ਪੱਤਰ, ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੫, ਸਫਾ ੯-੧੦.
੪. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਸਫਾ ੮੯੪.
੫. ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜੂਨ ੧੯੮੧. ਸਫਾ ੩੩.
੬. ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖੀ ਰਚਨਾ ‘ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ’, ਜੋ ਸੰਨ ੧੯੦੫ ਈ: ਵਿਚ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਛਾਪੀ ਸੀ, ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੱਚਖੰਡ ਪੱਤਰ, ਮਈ ੨੦੦੦ ਈ: , ਸਫਾ ੨੮-੨੯.
੭. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੩੪.
੮. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੩੫.
੯. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਫਾ ੨੦੩.
੧੦. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੩੬
੧੧. ਉਹੀ, ਸਫਾ ੩੮.
੧੨. Muntakhab-ul-Lubab, reproduced in The History of India, Elliot and Dowson, Vol.VII, p. 414. 19. Xanthippes was a Spartan General who in a year's service with Carthage had done wonders – destroyed a Roman Army and captured Regulus. (The Ancient World, T.R. Glover, p. 164. ਵੇਖੋ ਹਵਾਲੇ: ਸੱਚਖੰਡ ਪੱਤਰ, ਮਾਰਚ ੨੦੦੧- English Section, p. 6.
੧੩. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ ਦੂਜਾ, ਸਫਾ ੪੦.
੧੪. ਉਹੀ, ੪੦-੪੨.
੧੫. ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ ੨ , ਸਫਾ ੩੪.

ਚਲਦਾ...

ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ

-ਬੀਬੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੫੯ ਈ: ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਅਧਿਆਪਕਾ ਮੈਡਮ ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ (ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਛੋਟਾ ਭਕਨਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ) ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਾਊ ਜੀ (ਪ੍ਰਿੰ. ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਵੱਲੋਂ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸਾਂ। ਮੇਰੀ ਅਰਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਬੜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਬੜੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਕੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਾੜ ਜਿੱਡੀਆਂ ਥੇਹਾਂ ਹੀ ਥੇਹਾਂ ਉਸ ਕੀਤੀਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ।”

ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫਤੇ ਰੇਲ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਜੰਕਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਰਾਤ ਅਸੀਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕੱਟੀ। ਸਵੇਰੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲਈ ਹੱਥ ਜੋੜੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, “ਦੇਖੋ ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਪਹਾੜ, ਹੋਰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਪਹਾੜ ਵੀ।” ਮੇਰੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਵੀ ਹੱਥ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬੱਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਰੁਕ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੱਸੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਤਰ ਗਏ ਅਤੇ ਬੱਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਏ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਬਾਊ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਬੱਸੀ ਪਠਾਣਾਂ ਆਏ। ਉਹ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਾਸੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੰਦਰ ਤੇ ਕਮਲਦੀਪ ਨੂੰ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾਲਜ ਭੇਜ ਦਿਉ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨਾਲ ਠੀਕ ਟਾਈਮ 'ਤੇ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਬੱਸ ਤੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਫਿਰ ਪਹਾੜ ਵਰਗੀ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਪਈ।

ਜਲਦੀ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬਾਊ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ

* ਮੈਂਬਰ, ਸ਼੍ਰੋ: ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਹਲਕਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ। ਮੋ: ੯੯੮੮੦-੯੮੯੭੦.

ਦੀ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉਢੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹੇ ਪਹਾੜ ਵੱਲ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਾਊ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਇਸ ਦੇ ਥੱਲੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਘਰ ਦੱਬੇ ਪਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥੋਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪੈਰ ਧੋਤੇ ਤਾਂ ਬਾਊ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤਾਂ ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੀਵਾਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ੭ ਸਾਲ ਅਤੇ ੫ ਸਾਲ ਸੀ, ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਬਾਊ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਿਮ ਗਈਆਂ ਸਾਂ। ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ, ਮੇਰੇ ਬਾਊ ਜੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਅਸੀਂ ਭੋਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਬਾਊ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਠੰਡਾ ਬੁਰਜ ਵੱਲ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਬਾਊ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮੋਰਿੰਡੇ ਥਾਣੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ੧੧, ੧੨ ਪੋਹ ਨੂੰ ਇਸ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਕੈਦ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਮਹਿਰਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੋਂ ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭੈਣਾਂ, ਦਾਦੀ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਊ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਰ ਧੋ ਕੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਠੰਡਾ ਬੁਰਜ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਦੂਰ ਤਕ ਉਜਾੜ ਹੀ ਉਜਾੜ ਸੀ। ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ ਟਿੱਬੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਦਾਦੀ ਜੀ ਤੇ ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤਾਂ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਊ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਵੇ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ! ਕੀ ਮਸੀਤ ਜਿਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਏ! ਇਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਢਾਹਿਆ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ?”, “ਨਹੀਂ ਮਾਸੀ ਜੀ।” ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ “ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੈਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਡਾ ਵਿਰੋਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾ ਸ਼ਰੀਫ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮੰਦਰ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੇਖੇ ਤਲਾਣੀਆ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਬੁਰਜ ਖੜ੍ਹੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ। ਰੋਜ਼ਾ ਸ਼ਰੀਫ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੰਦਗੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।”

ਠੰਡੇ ਬੁਰਜ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਦੂਰ ਛੋਟੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਦੀ ਜੀ

ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਉੱਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੋਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਕੇ ਮੁੱਲ ਲਈ ਸੀ। ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਦੇਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਪਰ ਉਗੜ-ਦੁਗੜ, ਕੰਡਿਆਂ ਰੋੜਿਆਂ ਭਰੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਵੱਲ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਨੂੰ ਬਿਬਾਨਗੜ੍ਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਬਾਊ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਥੋਹ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਥੋਹ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਚੋਅ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਵਗਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਖਸਤਾ ਪੁਲ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ-ਰੋੜੇ ਸਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਭ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਭੈਣਾਂ ਟੁੱਟੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਠੀਕਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਕਦੀ-ਕਦੀ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਡੀ ਵੀ ਲੱਭ ਜਾਂਦੀ। ਬਾਊ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਥੋਹ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਦੋ-ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਥੇ ਵੱਡੀ ਤੇ ਘਣੀ ਅਬਾਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸਰਹਿੰਦ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋ ਕੋਈ ਬੋਲਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਘਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਲੰਘਦੇ ਕੱਚੇ ਪਹੇ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਧੋਤੇ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਦਾਦੀ ਜੀ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠ ਗਏ। ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਬਾਊ ਜੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਗਏ। ਦੂਰ ਤਕ ਕੋਈ ਅਬਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਸਦੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰੇ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਤੋਂ ਆਏ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਛੋਟੇ ਰਾਹ ਰਾਹੀਂ ਫਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬਾਊ ਜੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਕਾਲਜ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਾਦੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬੱਸੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬੱਸ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਪਹਾੜ ਜਿੰਡੀਆਂ ਥੋਹਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉੱਚ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੌਰਾਨ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਉਸ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਤੀ ਸਨਮਾਨ ਵਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਥੇਹ ਉੱਤੇ ਰੰਮੀ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਲਈ ਸਾਈਕਲ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਥੇਹ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਬਾਬਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਥੇਹ ਨੂੰ ਪੱਧਰਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਡੇਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲੀਸ ਇਸ ਥੇਹ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨੀਂ ਹੈਂਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਥੇਹ ਨੂੰ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਥੇਹ ਖਰਾਬ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਥੇਹ ਸੰਭਾਲ ਖੁਣੋਂ ਖੁਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਰਣ-ਭੂਮੀ ਜੰਮੂ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ, ਯੂ.ਪੀ. ਦਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ, ਹਰਿਆਣੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੱਦ ਦੀ ਕੋਈ ਯਾਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦੀ। ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦਾ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦਕ, ਹੰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਤੱਸਬੀ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨਾਲ ਭਿੜਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਖੌਤੀ ਸ਼ੁਦਰਾਂ ਤੇ ਅਤਿ ਸ਼ੁਦਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, “ਇਨ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖਨ ਕੋ ਦਉ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ” ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਭੁੱਲੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਥੋੜ੍ਹਾਚਿਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਆਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਆਈ। ਉਸ ਦੀ ਜੰਗੀ ਤਰਤੀਬ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਰਨੈਲ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਜਿੱਤਾਂ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜੰਗੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅੱਸ਼-ਅੱਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਆਓ! ਆਪਾਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁੱਲੀਏ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਤੀਸਰੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਮਨਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਕੋਹੜ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਨੇ ਸੁਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ।

ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ

-ਪ੍ਰੋ. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜੰਗਾਂ-ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ ਤਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮੋੜ ਪਰ, ਪੜਾਵ ਪਰ ਜਾਂ ਠਹਿਰਾਵ ਪਰ ਯੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਖੇਤਰ ਤੇ ਪਰਿਪੇਖ ਬੇਸ਼ੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੀ ‘ਸੈਨਾਪਤੀ’ (ਆਗੂ) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੁੱਧਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ, ਐਸੇ ਯੋਧੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਅਮਰ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਤਾਰੀਖ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ, ਕਾਇਰਤਾ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚੋਖੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਘੋਖ ਕੇ ਯੁੱਧਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਦੱਸੇ ਹਨ: ਜ਼ਰ, ਜ਼ੋਰੂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਬਹੁਤੇ ਹੱਦ ਤਕ ਇਹ ਸਹੀ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਅਕਸਰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ‘ਧਰਮ’ (ਇਨਸਾਫ, ਹੱਕ, ਇਖ਼ਲਾਕ ਜਾਂ ਸਵੈਮਾਨ)। ਸੱਚ ਤੇ ਨਿਆਏ ਲਈ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਲੜੇ ਗਏ ਯੁੱਧ ਹੀ ‘ਧਰਮਯੁੱਧ’ ਕਹਿਲਾਏ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਂਭਾਰਤ, ਸਿਕੰਦਰ ਮਹਾਨ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ, ਯੂਰਪੀ ਲੜਾਈਆਂ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਚੌਹਾਨ ਦੇ ਯੁੱਧ, ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰ, ਜ਼ੋਰੂ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਹੈਨਿਬਲ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦਾ, ਆਪਣੇ ਸਵੈਮਾਨ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੀ। ਲਿਓਨਾਇਡਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ੩੦੦ ਸਪਾਰਟਨ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਯੁੱਧ ਤੇ ਬਲਿਦਾਨ, ਅਣਖ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਯੁੱਧ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਵਧ ਕੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਯੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸਵੈ-ਸੁਤੰਤਰ ਸੋਚਣੀ ਲਈ ਸਨ। ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਲਈ ਸਨ। ਇਹ ਯੁੱਧ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ

* Room No. 2, Banta Singh, Opp. Manish Park, Jijamata Marg, Pump House, Andheri (East), Mumbai 400093, Tel. 28388668, Mob. 8097310773.

ਵਿਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਸਨ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯੁੱਧਾਂ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਦੱਸਦਾ ਹੈ, ‘ਧਰਮ’, ਸਵੈਮਾਨ, ਅਣਖ ਤੇ ਅਜ਼ਾਦ ਖਿਆਲੀ। ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਅੱਜ ਤਕ ਸਿੱਖ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲੋਂ ਨਿਖੇੜ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ, ਤਸੀਹੇ ਸਹਿਣਾ ਤੇ ਯੁੱਧ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਏ। ਪੰਚਮ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ੧੩੬ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮੋੜ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ-ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮੋੜ ਦੀ ਉਪਜ ਅਖਵਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਧਿਆ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਖੂਨ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਨਵਾਂ ਫਲਸਫ਼ਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਵਕਤੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਰਾਸ ਆਈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ। ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਨੌਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗੁਲਾਮ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਗਏ। ਆਪ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੁੱਧ ਕੀਤੇ ਤੇ ਜਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪ ਕਦੇ ਵੀ ਹਮਲਾਵਰ ਨੀਤੀ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਈ, ਪਰ ਜ਼ਾਲਮ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸਹਿਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਸੁਯੋਗ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਾਲੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਭਰਪੂਰ ਰੂਪ ‘ਚ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰਿਕ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਕੁਝ ਜੰਗਾਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਗਵਾਈ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਇਕ ਮੁਕਾਮ ‘ਤੇ ਬੇਕਾਬੂ ਹੋ ਕੇ ਭਟਕ ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ, ਸੂਝ-ਬੂਝ ਤੇ ਦੂਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਜੋ ਇਖ਼ਲਾਕ

ਦੇ ਸਦਾ ਜੇਤੂ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਮਿੱਟ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਲੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਦਸ ਲੱਖ ਦੀ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਇਸ ਸਪਿਰਿਟ ਦਾ ਜਿਊਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ, ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ, ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਲੜੇ ਜਾਣ ਤਕ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਗਰੋਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ, ਆਪ ਗੁਰੂ-ਪਰਵਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸਾਵੇਂ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਧਰਮ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਮਿਲੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਬਰ ਤੇ ਸਿਦਕ ਦੇ ਜੋ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਿੱਤੇ, ਜੋ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲੇ ਤੇ ਜੋ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿੱਤੇ ਹੋਰ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਣਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਰ ਕੇ ਬੜੇ ਫਖ਼ਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਸੀ:

ਇਨ ਪੁਤ੍ਰਨ ਕੇ ਸੀਸ ਪਰ, ਵਾਰ ਦੀਏ ਸੁਤ ਚਾਰ।

ਚਾਰ ਮੁਏ ਤਉ ਕਿਆ ਹੁਆ, ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ॥

ਹੁਣ ਪੰਥ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ ਤੇ ਪੰਥ ਨੇ ਵੀ ਹੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ ਪਰ ਅਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜੋ ਸ਼ੈਅ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਉਹ ਸੀ ਅਗਵਾਈ, ਇਕ ਸਫ਼ਲ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ। ਸਾਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਐਸੇ ਗਿਣੇ-ਚੁਣੇ ਨਾਂ ਹੀ ਮਿਲਣਗੇ ਜੋ ਇਸ ਕਸੌਟੀ 'ਤੇ ਖਰੇ ਉਤਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਥਾਂ ਹੈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਚੋਣ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਸਾਂਭਿਆ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਪੰਥ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਸੇ ਸਮੇਂ ਬੇ-ਆਗੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੌਮ ਭਟਕ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ, ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਤੇ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਾਸੂਮ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੇ ਆ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਮਾਧੋਦਾਸ ਤਪੱਸਵੀ ਦਾ ਸਿੰਘ ਸਜਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੰਥ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਵਜੋਂ ਚੋਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਬੜੀ ਹੀ ਆਤਮਿਕ ਗੁਹਜਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪਣਾ ਇਕ ਰੂਹਾਨੀ ਖੇਡ ਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਵਾਲੀ ਦਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸੋਚਿਆ-ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਠਰੰਮੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਫੈਸਲਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੰਥਕ ਆਗੂ ਵਜੋਂ ਚੋਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਤੇ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੰਥ ਦੇ ਮੰਨੇ-ਪ੍ਰਮਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ “ਇਕ ਨਕਾਰੇ ਅਹਿੰਸਾਤਮਕ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ’ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਇਕ ਸੱਚਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ, ਜੋਧਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮ ਦੇ ਆਗੂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦੇਣਾ ਇਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੀ ਸੀ।” ਵਾਕਈ ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਨਾਂਦੇੜ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਪਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਆਤਮਿਕ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੇ ਅਮੁੱਲੀ ਭੇਟ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ:

ਹਉ ਮਨੁ ਅਰਪੀ ਸਭੁ ਤਨੁ ਅਰਪੀ ਅਰਪੀ ਸਭਿ ਦੇਸਾ॥

ਹਉ ਸਿਰੁ ਅਰਪੀ ਤਿਸੁ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਦੇਇ ਸਦੇਸਾ॥ (ਪੰਨਾ ੨੪੭)

ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਪਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ 'ਪਰ ਵਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਦੁੱਖ, ਤਕਲੀਫਾਂ, ਤਸੀਹੇ ਤੇ ਮੌਤ ਵੀ ਉਸ ਮਰਜੀਵੜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਦਕ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡੁਲ੍ਹਾ ਸਕੀ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ, ਇਕ ਨਗਾਰਾ ਦੇ (ਮਜ਼ਬੂਤ) ਸ਼ਸਤਰ ਭੰਡਾਰ ਤੇ ਵੀਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਕਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਸੰਜੇ ਕੇ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਹ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗਤੀ ਤਕ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਫੌਜ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਕੋਈ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲਾ ਸ਼ਖ਼ਸ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਰ-ਜੁਆਨੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੱਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਔਖੇ ਤੇ ਕਰੜੇ ਤਪਾਂ ਦੀ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਸਾੜ ਕੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਤਮਿਕ ਉਚਾਈ ਤਕ ਅਪੜਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਆਪਾ

ਵਾਰਨ ਤਕ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਈ, ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਸਰੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੇ ਖਿਨ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਲਿਆ।

ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਔਕੜਾਂ, ਤਕਲੀਫਾਂ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਤੇ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਝੇ, ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਝੜਪ ਸੋਨੀਪਤ ਵਿਚ ਹੋਈ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਣਾ ਤੇ ਸਢੌਰਾ ਫਤਹਿ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕਾਤਲ ਜਲਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੁਗਲੀਆ ਕਾਲ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਵਿਉਂਤਬੰਦ (planned) ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ ਮਾਰੀ ਸਰਹਿੰਦ' ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਮ ਲੋਕੀਂ ਵੀ ਡਰੇ ਸਹਿਮੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣੀ ਸੀ, ਇਕ ਅਣਜਾਣਾ ਡਰ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਆਪ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੋਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਡੀਂਗਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰ ਲਵੇ, ਪਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਪਾਪੀ ਕੇ ਮਾਰਨ ਕੇ ਪਾਪ ਮਹਾਂਬਲੀ ਹੈ' ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾਣੇ, ਸਢੌਰੇ, ਸੋਨੀਪਤ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਸੜਦਾ-ਭੁੱਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਕ ਆਤੰਕ ਜਿਹਾ ਸਰਹਿੰਦ 'ਪਰ ਛਾਇਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਧੀ-ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੀਂਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਬੁੜਬੁੜਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, "ਬੰਦਾ ਆਇਆ, ਬੰਦਾ ਆਇਆ।" ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸੀ।

ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਆਏ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਮਿਲਣ 'ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਠਰੰਮੇ ਨਾਲ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਐਸਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਥ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਤੈਅ ਕਰਨੀਆਂ ਸਨ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਹੁਕਮ, ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਪ

ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹੀ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦਕਿ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਠੋਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ 'ਪਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਇਕ ਐਸਾ ਮਕਸਦ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕਰਨ ਦਾ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਲਈ ਨਵੀਂ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੁਣ ਸਦਾ ਲਈ ਪੰਥ ਨੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਤੇ ਯੋਗ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਤੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮਲਾਲ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏ।

ਇਸ ਲਈ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਸਤਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਕੋਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ੧੫ ਹਜ਼ਾਰ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਫੌਜ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਦੇ-ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਤਕਰੀਬਨ ੩੫-੪੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਦਾਦ ਵਿਚ ਘੋੜੇ, ਹਾਥੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ੫੭ ਤੋਪਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਕੋਲ ਤਕਰੀਬਨ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਐਨ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਧਾੜਵੀ ਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ।

ਯੁੱਧ-ਕਲਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਜੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਯੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿਚ ਹੋਏ ਟਾਕਰੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮਿਆਰ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਮਾਣਾ ਤੇ ਸਢੌਰਾ ਦੀ ਫਤਹਿ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲੇ ਤਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਆਰ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਟੱਕਰਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ, ਇਥੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਵਿਚ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਸਿਖਲਾਈ (training) ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਂਹ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਾਹੂਬਲ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਤੇ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸ਼ਸਤਰਾਂ, ਤੋਪਾਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਅਮੁੱਕ ਭੰਡਾਰ ਨਾਲ। ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ ਧਰਮ ਤੇ ਅਧਰਮ ਵਿਚ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸੀ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਯੁੱਧ ਨਾ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦੀ ਸੈਨਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਸਟੀਕ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਲੋਹਾ ਦਿੱਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਮੰਨਦੀ ਸੀ।

੧੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਚੱਪਤਚਿਤੀ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਬਿਰਛਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਇਕ ਛੋਟੀ ਛੰਭ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟਿੱਬਾ ਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਛੰਭ ਅਤੇ ਟਿੱਬੇ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਵਾਕਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸੈਨਾਵਾਂ ਸਿਰਫ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਤ ਖਾ ਗਈਆਂ। ਜੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੂੰਦ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਤੇ ਟਿੱਬਾ ਆਪਣੀ ਉਚਾਈ ਕਾਰਨ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸੈਨਾ ਦੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਸਪਾਟ ਮੈਦਾਨ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਵੇਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਦੱਸੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਕੋਲ ਤਾਕਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੈਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹਰ ਕਦਮ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਉਸ ਦੇ ਸੂਹੀਏ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਯੁੱਧ-ਕਲਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਹਮਲਾਵਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚ ਅਗਲੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਹਮਲਾਵਰ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਦੋ ਰਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ—ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਜਿੱਤ ਲਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ, ਉਸ ਦਾ ਪਾਸਾ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੁੜ ਉਸ ਕੋਲ ਬਚਾਅ ਦਾ ਰਸਤਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਚਾਅ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਬਚਾਅ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰ

ਨੀਤੀ। ਐਸਾ ਫੈਸਲਾ ਇਕ ਬੇਧੜਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲਾ ਸੈਨਾਪਤੀ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਦਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸੂਖਮ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰ ਕੇ ਸੈਨਾ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਗਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਮਝੈਲ ਤੇ ਦੁਆਬੀਏ ਸਿੰਘ, ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੈਨਾਤ ਕੀਤਾ। ਤੀਸਰੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਆਏ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਤਾਦਾਦ ਧਾੜਵੀਆਂ ਤੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੰਡਾ ਮੱਲ (ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਭਤੀਜਾ) ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਆਏ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਜੇਕਰ ਉਹ ਭੱਜਣਾ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ। ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਦਸਤਾ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਫੌਜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਹਮਲਾ ਬੇਵਜ੍ਹਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕੱਚੀ ਨੀਂਦਰੇ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਜਗਾ ਕੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਥਕਾ ਦੇਣ ਦੀ ਅਚੁਕ ਨੀਤੀ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਦਸਤੇ (reserved force), ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਕਟ ਸੈਨਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਟਿੱਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਦਰ ਬਣਾਇਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜੜਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸੀ। ਇਹ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਤੀਜੀ ਵੱਡੀ ਗ਼ਲਤੀ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਇੱਕੋ ਪਾਸੇ ਜੜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੇ ਤੋਪਾਂ ਸੈਦਾਨ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨਨ ਦੋ ਤਰਫਾ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਕੋਲ ੨੦੦ ਹਾਥੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਦੀਵਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਣ ਲੱਗਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਯੁੱਧ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਰਾਤ ਦੀ ਕੱਚੀ ਨੀਂਦਰ ਟੁੱਟਣ ਕਾਰਨ ਬਦਹਵਾਸ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਤਾਜ਼ਾਦਮ ਸੀ। ਹਮਲੇ ਲਈ ਹਾਲੇ ਜੈਕਾਰੇ ਹੀ ਗੂੰਜੇ ਸਨ ਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹੀ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੋਲਾ ਬਾਰੂਦ ਦਾਗ ਦਿੱਤਾ। ਗੋਲੇ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਗੋਲੇ ਤਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੜ ਕੇ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਖਾਲਸਈ ਸੈਨਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਇਕ ਉਚੇਰੇ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਸਤੇ ਨੇ ਤੋਪਚੀਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆਪਣੇ ਇਸ ਗ਼ਲਤ ਫੈਸਲੇ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਤ ਖਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਦਸਤੇ ਨੇ ਹੁਣ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਸਫਲ ਵੀ ਰਹੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਅਕ ਦੀਵਾਰ ਤੋੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਯੁੱਧ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਹੀ ਕਮਾਲ ਸੀ।

ਆਹਮਣੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਦਾ ਯੁੱਧ ਬੜਾ ਹੀ ਘਮਾਸਾਨ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਡੁਲ੍ਹਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਲਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਗਰਮੀ ਆਪਣੀ ਅਤਿ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਜਾਨਾਂ ਹੂਲ ਕੇ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਮੁਗਲ ਆਪਣੀ ਤਾਦਾਦ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਭਾਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਮੀਦ ਮੁਤਾਬਿਕ ਗੰਡਾ ਮੱਲ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਤ ਹੁਣ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਬਦਤਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਧਾੜਵੀ ਜੋ ਲੁੱਟ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ, ਥਿੜਕ ਗਏ ਤੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਦਿਖਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਏ। ਸੂਰਜ ਢਲਣ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਕਈ ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਭੁੱਖੇ, ਤਿਹਾਏ ਸਨ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੱਕ-ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਟਿੱਬੇ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਆਏ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਯੁੱਧ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਉੱਘੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਇਹੋ ਸਮਾਂ ਹੁਣ ਜਿੱਤ ਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪਲਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਬਾਕੀ ਹੈ।” ਇਹ ਵੀ ਯੁੱਧ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੁਮਕਿਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਯੁੱਧ ਠਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਬਰਾਬਰੀ ਵੇਲੇ ਜੋ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਪਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੇਤੂ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਤੀਰ ਕੱਢ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵੱਲ ਚਲਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਰਸਤਾ ਬਣਾਇਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਚੀ ਸੰਕਟ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-

ਜੰਗ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਇਹ ਵਾਕਈ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿਚ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆਪਣੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੈਨਾ ਜੰਗ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ 'ਬੰਦਾ ਆਇਆ, ਬੰਦਾ ਆਇਆ' ਦੀਆਂ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਮੁਗਲ ਸੈਨਾ ਲਈ ਇਕ ਖੌਫ, ਇਕ ਆਤੰਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। 'ਬੰਦਾ ਆਇਆ' ਦਾ ਹਊਆ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹਾਰਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਿਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਜਿੱਤਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੀ ਤੇ ਹੋਇਆ ਵੀ ਠੀਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮੁਗਲ ਸਿਪਾਹੀ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਣ ਲੱਗੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਮੁੰਦ ਖਾਨ ਤੇ ਸਿਪਾਹ ਸਲਾਰ ਅਬਦੁਲ ਸਮਦ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਅੰਤ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ, ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਮਾਸੂਮ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਚੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਭੱਜ ਖਲੋਤੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫੈਸਲਾਕੁੰਨ ਜਿੱਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਰਹੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀ ਸੱਟ ਵੱਜੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਯੁੱਧ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਲਈ ਸੈਨਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਅਮਿਟ ਪੂਰਨੇ ਪਾਏ।

ਪਰ ਸਿਰਫ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਮੁੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਅਕਸਰ ਜਿੱਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸੈਨਾਵਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਬਤੇ (discipline) ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਖਾਲਸਈ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਔਖੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਅਜ਼ਮਾਇਆ ਸੀ। ਖਾਲਸਈ ਸੈਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚੱਲ

ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸੋ ਆਮ ਫੌਜਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਹੋ ਕੇ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਨਾ ਝੁਕ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਖਾਸ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਈ। ਪਰ ਉਸ ਦਿਨ ਖਾਲਸਈ ਫੌਜ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਦਕ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋਈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇਦਾਰ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਮਿਸਾਲ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਵਾਕਈ ਖਾਲਸਾ ਬਿਖਰੇਗਾ ਨਹੀਂ। ਪੰਥ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਚ ਜਿਊਣ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਉਸ ਨੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਭਵਿੱਖ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਵਾਕਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁਟ ਕਰਨ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਜੈਸੀ ਫਤਿਹ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਸਫਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਚੋਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਫਲਤਾ ਸੀ।

ਖਾਲਸਈ ਸੈਨਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਸਹਿਤ ਹੋਰ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਲੇਕਿਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਏ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਗ਼ਲ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਤੇ ਘਰ ਢਾਏ ਗਏ ਜੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਈ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਰ ਕੀਤਾ। ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ 'ਲੋਹਗੜ੍ਹ' ਰੱਖਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਸਦਰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਹਸਤੀ ਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਖਾਲਸਈ ਸਿੱਕਾ ਢਾਲਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਸੱਚੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਚਰਨਾਂ 'ਪਰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਕਿਆਂ 'ਪਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਹ ਸਿੱਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਢਾਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ 'ਪਰ ਉੱਕਰੀ ਹੋਈ ਇਬਾਰਤ ਸੀ:

ਸਿੱਕਾ ਜਦ ਬਰ ਹਰ ਦੇ ਆਲਮ ਤੇਗਿ ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ

ਫਤਿਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿ-ਸਾਹਾਨ ਫਜ਼ਲਿ ਸੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼-ਪੱਤਰਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਖਾਲਸਈ ਮੋਹਰ ਵੀ ਢਾਲੀ ਗਈ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਵੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਏ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੁੱਧ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਵੰਗਾਰ ਸਨ ਕਿ ਸਿੱਖ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਗੇ, ਗੁਰੂਆਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਸਰਕਾਰ ਚੌਕੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਪਲਟਵਾਰ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿੰਤਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਲੜਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਹਾਲੇ ਜੰਗੀ ਸਿਖਲਾਈ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਰਹੇ, ਹਾਂ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਣਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ (ਇਸਲਾਮੀ) ਖੌਫ਼ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਸੰਨ ੧੭੦੪ ਈ: ਦਾ ਮਿਲਿਆ-ਜੁਲਿਆ ਹਮਲਾ ਇਸੇ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਖ਼ਲਾਕੀ (ਧਾਰਮਿਕ) ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਟੁਕ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਖਿੰਡ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਹ ਅਜਿੱਤ ਸਨ। ਪਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਿਹ ਸਰਕਾਰੀ ਸੀਨੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਕਰਾਰੀ ਸੱਟ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਹੌਰ ਤਕ ਸਰਹਿੰਦ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੂਬਾ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਨੇਸਤੋਨਾਬੂਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸਨ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖਿਅਤ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਉਦੋਂ ਤਕ ਅਜਿੱਤ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਾਲਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਉੱਪਰ ਇਕ ਨਵ-ਨਿਯੁਕਤ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਫਤਹਿ ਸੀ ਜੋ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਗਦਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ 'ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਜਿੱਤ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਇਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਜਿੱਤ ਵੀ ਸੀ।

ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਬੋਖਲਾ ਗਈ। ਪਰ ਹਾਲੇ ਉਹ ਕੁਝ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੀ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਉੱਤਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫੈਲਣ ਲੱਗੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਛੱਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਫੁਲੇ ਫਲੇ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰੀ ਨਿਜ਼ਾਮ 'ਤੇ ਕਰਾਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰ, ਕਿਰਤੀ ਕਾਮਿਆਂ

ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਟੂਕ ਮਾਤਰ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਬਿਉਰੇ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਲੇਖ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ। ਪਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੁਨੌਤੀ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਸਰਕਾਰ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਈ ਤੇ ਅਖੀਰ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਨ ੧੭੧੫ ਈ: ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੱਗਭਗ ੭੫੦ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਜੂਨ ੧੭੧੬ ਈ: ਵਿਚ ਬੜੇ ਤਸੀਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਵੀ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਹੈ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਲਾਸਾਨੀ ਕਾਂਡ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਉਹ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ ਉਹ ਅਮਿਟ ਸੀ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਐਸੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਗਵਾਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਨਿਸਚੈ ਹੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮਾਅਰਕਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਜਿੱਤ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਦਾਰ ਹੀ ਐਸਾ ਬੇਜੋੜ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਅਗਾਂਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ੭੦-੮੦ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਨੇ ਜਿਤਨੇ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੋ ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਆਪ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਥਾਪੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਹੀ ਪਾਏ ਸਨ। ਰੂਹਾਨੀ ਤਾਕਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ, ਸੰਗਠਨ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾ ਕੇ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਾਸੂਮ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਹੋਣ ਦੀ ਗ਼ਲਤਫਹਿਮੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਯੁੱਧ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬੜੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਤੇ ਜਿੱਤੇ ਗਏ ਪਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਹ ਯੁੱਧ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ-ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਅਮਰ ਕਰ ਗਿਆ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਹਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸਪਿਰਿਟ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ

—ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ*

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਨਾਇਕ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਜਨ, ਜਨ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਤਤਕਾਲੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਰਦਿਆਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਨੂੰ “ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਬੀ ਜਾਇ॥ ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ॥” ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਅਮਲੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਤੋਂ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਅਤੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਤੋਂ ਬਣੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਜਿਹੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਨਾਇਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਹੁਪੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੀਬਾਬ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ (ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ੍ਰੋਤ) ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮਿਕ ਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਉਸਾਰੀ ਠੀਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੀ ਰਹੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਲੱਗਦੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਾਂਗ ਤੱਥਮੂਲਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਫੋਟੋ ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਅੱਖ ਵਾਂਗ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਸਲਾਮ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਖੁੰਘਾਰ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਨਿਰਦਈ ਪੁਰਸ਼ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸਲਾਮਿਕ ਰੰਗਤ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਤ ਤੱਥਮੂਲਕ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸਲਾਮੀ ਰੰਗਤ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਕਾਰਨ ਸੱਚ ਦੀ ਪਰਖ ਕਸਵੱਟੀ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰਨ ਜੀਵਨ-ਉਸਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਲਘੂ-ਲੇਖ ਵਿਚ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਵਡਮੁੱਲੇ ਪੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

* ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਕੋਰਸ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, (ਸ਼੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ), ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੮੮੮੪-੯੦੧੮੦

ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਾਲੇ ਇਕ ਹੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸਲਾਮਿਕ ਧਾਰਾ ਦੀ ਐਨਕ ਉਤਾਰ ਕੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਬੇਕਸੂਰ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਤਕਾਲੀਨ ਹਾਕਮ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਲੋਕ-ਵਿਰੋਧੀ ਆਪਹੁਦਰੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਵੱਈਆ ਕੇਵਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਆਪਹੁਦਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆੜੇ ਹੱਥੀਂ ਲਿਆ। ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਠੀਕ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਬੰਦਾ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਸੀ, ਇਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਲਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਉਠ ਖੜੋਣਾ ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਤੇ ਪਰਜਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ।”^੧

ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਤ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ “ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਮੁਥਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖੜੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸੁਣੇ।”^੨

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਹੀ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗ਼ੈਰ-ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੇਤ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਬੇਹੁਰਮਤੀ ਕੀਤੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ੇਖ ਅਹਿਮਦ ਸਰਹਿੰਦੀ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਤੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ੩੦੦ ਸਾਲ ਬੀਤਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਲਾਲ ਮਸਜਿਦ, ਮੀਰੇ ਮੀਰਾਂ ਦੇ ਮੀਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਅਤੇ ਉਹੋ ਪੁਰਾਣੀ ਦਿੱਖ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਤੱਥ ਹਨ ਜੋ ਮੁਸਲਾਮਾਨੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ

ਵਿਪਰੀਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਦਰਅਸਲ ਧਰਮ-ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ-ਲੇਵਾ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜੋ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਸ ਧਰਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਜਾਂ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਰੇਕ ਧਰਮ ਵਰਗ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦੇ ਬਾਣੀਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਚਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਉਹ ਮੌਮਦਿਲ ਹੋਵੇ। ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਬੇਈਮਾਨੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ:

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮੋਮ ਦਿਲਿ ਹੋਵੈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੮੪)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਂ:

ਸੋ ਮੁਲਾ ਜੋ ਮਨ ਸਿਉ ਲਰੈ॥ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਕਾਲ ਸਿਉ ਜੁਰੈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੫੯)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਜੀ:

ਸਚੁ ਕੁਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੮੪)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਜੀ:

ਜੋ ਦਿਲ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੮੪)

ਇਹੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਨ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀਕਾਰ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਤੇ 'ਪੰਡਤ' ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ, ਕੱਟੜਵਾਦ ਤੇ ਨਫਰਤਵਾਦ ਨਾਲ ਹੈ ਜੋ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੂਨ-ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਹੜੱਪਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸਹੀ ਪੰਡਤ ਉਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਰਮੇ ਹੋਏ ਰਾਮ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੋਧ ਲੈਂਦਾ ਹੈ:

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ॥ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ॥ (ਪੰਨਾ ੨੭੪)

ਇਹੋ ਰੁਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ ਬਾਰੇ ਹੈ ਭਾਵ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਕੇਵਲ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਬ੍ਰਾਹਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੬੨)

ਜੇਕਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਡਤ ਜਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਦਸਮੇਸ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਗ-ਰਗ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸਪਿਰਟ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਬਰ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲਾਸਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੰਗ ਯੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਲੀ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਫੌਜ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ, ਨਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜਾਂ ਵਾਂਗ ਤੋਪਖਾਨਾ ਤੇ ਗੋਲੀ ਸਿੱਕਾ ਅਤੇ ਬਰੂਦ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਨੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮੇ। ਇਸ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸਾਥ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਇਸ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਾਥ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਐਸੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮੇ ਸਨ ਜੋ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਸਿਰ-ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕੀਤੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਥੀ ਮਰਵਾ ਕੇ ਮੈਦਾਨ-ਏ-ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ‘ਫਤਹਿ’ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ’ਤੇ ਬੱਝਾ। ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ‘ਬ੍ਰਹਮ ਅਸਤਰ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਹਰ ਧਰਮ-ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਜੁਆਨ, ਬਜ਼ੁਰਗ, ਔਰਤਾਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਯੁੱਧ ਦਾ ਚਾਉ ਐਨਾ ਪਰਚੰਡ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹਥਿਆਰ ਚੁਕ ਕੇ ਇਸ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਲੋਕ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਵਲੂੰਧਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਉਜਾੜੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭਰਨ ਲਈ ਨਾ ਕੇਵਲ ਧਨ ਲੁੱਟਿਆ ਸਗੋਂ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਜਬਰਨ ਸਤ ਵੀ ਭੰਗ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਵਜ਼ੀਰ

ਖਾਨ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਸੂਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ 'ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹੁਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਉਸ ਨੇ ਬਤੌਰ ਇਕ ਮੁਗਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੇ ਆਪਣਾ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾਗ਼ਦਾਰ ਵੀ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਵਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਨੇ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਾਨ 'ਤੇ ਖੇਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਲੀਲਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਕਬਰ ਖੋਦ ਕੇ ਦਫ਼ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਬਰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਬਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪਰਖ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਆਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿੰਘ ਰੱਖਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਹੀ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਗਵਾਂਢੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਇਕ ਹਾਕਮ ਦੀਨਦਾਰ ਖਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਦੀਨਦਾਰ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਖ਼ਬਰ-ਨਵੀਸ ਮੀਰ ਨਸੀਰੁਦੀਨ ਨੂੰ ਮੀਰ ਨਸੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ।^੩

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਕ ਸਿਦਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਰੋਮ-ਰੋਮ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਸਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਗੁਰੂ-ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਿਰੰਤਰ ਅਟੱਲ ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਸਮੇਂ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਿੱਕੇ ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਉਕਰੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਲਿਖਤਾਂ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਉਹ ਖੁਦ ਖਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ ਓਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ” ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਹੇਗਾ ਤਿਸਦੀ ਗੁਰੂ ਬਹੁਤੀ ਕਰੇਗਾ।^੪

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ

ਜਹਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਣ ਲਈ ਭੜਕਾਇਆ, ਉਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ, ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਵਰਗੇ ਚਾਪਲੂਸ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਮਸੰਦ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕੇ।^੬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ, ਸਿੱਖ, ਗ਼ੈਰ ਸਿੱਖ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ:

- ਤਖਤਿ ਰਾਜਾ ਸੋ ਬਹੈ ਜਿ ਤਖਤੈ ਲਾਇਕ ਹੋਈ॥...

ਏਹਿ ਭੂਪਤਿ ਰਾਜੇ ਨਾ ਆਖੀਅਹਿ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਦੁਖੁ ਹੋਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੮੮)

- ਰਾਜਾ ਤਖਤਿ ਟਿਕੈ ਗੁਣੀ ਭੈ ਪੰਚਾਇਣ ਰਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੯੨)

ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ੁਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਸਾਲੀ ਸਜਾ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੇ ਰੁਤਬੇ, ਜਾਤ, ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿਬਰ ਆਪਣੇ ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਿਤਰਦੇ ਹਨ:

ਰਾਜੇ ਚੁਲੀ ਨਿਆਉਂ ਕੀ ਇਉਂ ਗਿਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਲਹਿਆ।

ਨਿਆਉਂ ਨ ਕਰੇ ਤ ਨਰਕ ਜਾਏ। ਰਾਜਾ ਹੋਇ ਕੈ ਨਿਆਉਂ ਕਮਾਏ।

ਪੁਰਖ ਬਚਨ ਮੁਝ ਕੋ ਐਸੇ ਹੈ ਕੀਤਾ।

ਮਾਰਿ ਪਾਪੀ ਮੈ ਵੈਰ ਪੁਰਖ ਦਾ ਲੀਤਾ।

ਜੇ ਤੁਸੀ ਉਸ ਪੁਰਖ ਕੇ ਸਿਖ ਅਖਾਓ।

ਤਾ ਪਾਪ ਅਧਰਮ ਅਨਿਆਉ ਨ ਕਮਾਓ।

ਸਿਖ ਉਬਾਰਿ ਅਸਿਖ ਸੰਘਾਰੋ।

ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਹਿਆ ਹਿਰਦੇ ਧਾਰੋ।

ਭੇਖੀ, ਲੰਪਟ, ਪਾਪੀ ਚੁਨਿ ਚਾਰੋ॥^੬

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ੁਲਮੀ ਰਾਜ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ, ਜ਼ੁਲਮੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ, ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਧਰਮ ਸਥਾਨਾਂ, ਧਰਮ-ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਸੰਜੋਗ-ਵਸ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਸਨ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਗਨਾ ਬੂੜੀਏ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਜਾਨ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਨਾ ਜਾਂਦੇ। ਏਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਲ ਵਿਚ

ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਉਪਰੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਜਿਥੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਰਬੀ-ਉਲ-ਅਵਲ ੧੧੨੩ ਹਿਜਰੀ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਸ ਉਸ ਦੇ ਸੂਹੀਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਉਸ ਨੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਜੋ ਭੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਵੱਲ ਰੁਜ਼ੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਆਗਿਆ ਭੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਮਾਜ਼ ਤੇ ਖੁਤਬਾ ਆਪਣੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੁਣ ਪੜ੍ਹਨ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਬਾਂਗ ਅਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਵਲੋਂ ਸੁਖ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ।^੧

ਉਪਰੋਕਤ ਹਵਾਲਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਧਾਰਮਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਕਿੰਤੂ-ਰਹਿਤ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੀਨ ਤੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਬੇਗ਼ਾਨਾਹਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸੂਰਮਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਧਰਮ, ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਸੱਚੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਸੀ।

ਫੁੱਟ ਨੋਟ

੧. ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ, 'ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ', ਸ਼੍ਰੋ. ਗੁ. ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੮੨, ਸਫਾ ੫੮.
੨. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ', ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੯੦, ਸਫਾ ੧੪੪.
੩. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਉਕਤ
੪. ਉਕਤ.
੫. ਐਮ. ਏ. ਮੈਕਾਲਫ, 'ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਿਲੀਜ਼ਨ ਐਂਡ ਇਟਸ ਗੁਰੂਜ਼', ਐਸ. ਚਾਂਦ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਦਿੱਲੀ, ੧੯੫੦, ਸਫਾ ੨੪੮.
੬. ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ, ਬੰਦ-੪੩-੪੫
੭. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਉਕਤ, ਸਫਾ ੧੫੪.

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਮਲ ਨੀਤੀ

—ਕਵਿਤਾ ਰਾਣੀ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਮੇਲ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚਲੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤੇਜ਼ਸਵੀ, ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੇ ਸਨਮਾਨਯੁਕਤ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਅੱਗੇ ਝੁਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਨਗਾਰਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਜੁਲਮ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ। ਭਾਈ ਨੱਥ ਮੱਲ ਢਾਡੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵਾਰਾਂ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜਿਊਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੜਾਅ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ‘ਅਮਰਨਾਮਾ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ‘ਪੰਜ ਸੁਤੰਤਰ-ਚਿਤ ਸਿੰਘ’ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜੇ।

ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਦਾਨਸ਼ ਸੂਇ ਪੰਜਾਬ ਕਰਦ

ਮਏ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਨਿ ਆਜ਼ਾਦ ਮਰਦ !

ਭਾਈ ਨੱਥ ਮਲ ਹੋਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ‘ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਨਿ ਆਜ਼ਾਦ ਮਰਦ’ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਬੇਹੱਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹਾਮੀ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਤੋੜਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਟੀਚਾ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਸੀ— ਉਹ ਦੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਚਰ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ ਸਗੋਂ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਜਾਂ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਸਮੂਹ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਨਿਸ਼ਚੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ

* ਲੈਕਚਰਾਰ, ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਮਲ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਭਰਿਆ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਵਾਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮ ਆਬਾਦੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ। ਇਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਮੁਗਲ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਨਵੀਸ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਦੋਂ ਕਲਾਨੌਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੭੧੧ ਈ: ਨੂੰ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਅਰੰਭੀ ਗਈ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਰੂਪ 'ਚ ਵਿਚ ਵੇਤਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਪੂਰੀ-ਪੂਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਸਕਣਗੇ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਜਾਂ ਅਜ਼ਾਨ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਰਜ ਕਰਵਾਏ। ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਹੋਰ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਅਮੀਰਾਂ, ਵਜ਼ੀਰਾਂ, ਫੌਜਦਾਰਾਂ ਤੇ ਚੌਧਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਬਦਅਮਨੀ ਫੈਲਣ ਕਾਰਨ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਉਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਹਾਮੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਰਾਜਸ਼ਕਤੀ ਖੋਹ ਲਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੰਬੰਧੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਧੁੰਦਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਸ਼ਮ ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਮੁੱਤਖਬ-ਉਲ-ਲੁਬਾਬ' ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੋਮਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਮੂਹ ਲੋਕਾਈ ਪ੍ਰਤੀ ਵੈਰ ਭਰਿਆ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਇਥੇ

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਅਤੇ ਬੇਕਸੂਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਰਵੱਈਏ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਘੱਟ ਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਈਅਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “Though bravery is a qualification which is highly meritorious and in all cases one which is handed down to posterity, Yet audacious achievements of this monster are an exception to the rule. His triumphs are not remembered as heroic acts, but as malicious and cold blooded”.

ਸਈਅਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਲਈ ‘ਰਾਖਸ਼’ ਜਾਂ ‘ਦੁਰਆਤਮਾ’ (monster) ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ‘ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਵਜਾਉਣ’ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਅਵੱਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਸੂਚਕ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਅਰੰਭਿਆ ਸੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਕਾਲੀ ਅਤੇ ਨਿਕਟ ਸਮਕਾਲੀ ਲੇਖਕ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਕਈਆਂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚ ਅਤੇ ਅਤਿਕਥਨੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੁਆਰਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੁਝ ਇਕ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਹਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਹਿਤ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਵੀ ਕਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀਆਂ ਮੁਥਾਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਾਹੌਰੀ ਦਾ ‘ਇਬਰਤਨਾਮਾ’ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਨਾ ਕੇਵਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅੱਖੀ ਡਿੱਠਾ ਗਵਾਹ ਵੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾਲ ਵਿਚ ‘ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ’ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ

ਸ਼ਹੀਦੀ ਤਕ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਹਾਲਾਤ ਵੇਖਦਾ ਅਤੇ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੈਦਰੀ ਝੰਡੇ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਮ-ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਤਲ ਅਤੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਖੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖ-ਸੁਣ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਮ ਲਾਹੌਰੀ ਦੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੋਵੇ। ‘ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਇਰਾਦਤ’ ਖਾਨ ਦਾ ਲੇਖਕ ਇਰਾਦਤ ਖਾਨ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਵਾਪਰੇ ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਿਆਤ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਗਵਾਹ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲੋਚਦੇ ਹੋਇਆਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਤਾਰਕਿਕ ਪੱਖੋਂ ਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਮੂਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਨਿਰਮਲ ਨੀਤੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਵੀ ਰਹੇ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਸੰਬੰਧੀ ਅਣਚਾਹਿਆ ਵਿਸਤਾਰ ਜੋ ਤਤਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਆਏਂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਸਮੇਂ ਸਮਾਣਾ, ਸਢੌਰਾ ਆਦਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਅਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਕਬਰਾਂ, ਮਕਬਰੇ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ। ਅਜਿਹੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਅਜੇ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜੇ ਗਏ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਉਪਰੰਤ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ‘ਆਮ ਆਦਮੀ’ ਪ੍ਰਤੀ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਵੱਈਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਲਾਸਾਨੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ

—ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨਜੋਤ ਕੌਰ*

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਉਹ ਚਮਕਦਾ ਸਿਤਾਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਣਛ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਰਾਜੌਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਚਮਕ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮੋੜ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਇਕ ਮੀਲ ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਨ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ, ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜੌਰੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਰਾਮਦੇਵ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮੇ ਲਛਮਣ ਦੇਵ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਜਾਗਰ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਤੜਫਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗਰਭਵਤੀ ਹਿਰਨੀ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਬਰਦਸਤ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਂਦੀ। ਉਹ ਜਗ ਤੋਂ ਉਚਾਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ੧੬ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਭਟਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਮਾਧੋਦਾਸ ਸੀ। ਅੰਤ ਨਾਸਿਕ ਵਿਚ ਔਘੜਨਾਥ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਕੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਸਿਖ ਲਏ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸੁਤੰਤਰ ਮੱਠ ਬਣਾ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਆਉਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਫੇਰੀ ਪਾਈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਿਆ। ਜਦੋਂ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਜੰਤ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹਉਮੈ ਤੁਰੰਤ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦੱਬੀ ਪਈ ਨਿਮਰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵ ਦਾਸ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ

ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਜੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮਹਾਨਤਾ ਜਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨੂੰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਉਘਾੜਿਆ। ਮਾਧੋਦਾਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਾਬਲ ਵੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੁਪੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹਿਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਤੜਪ ਉਠਿਆ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਨੀਚ ਕਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਖੂਨ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਬਲਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਜ਼ਾਜਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਭੇਜੀ। ੨੦ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਪਣੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਇਕ ਨਗਾਰਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੋਰਿਆ। ਅਜੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲ ਗਈ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਰਨੌਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੱਖੀਂ ਸਤਿਨਾਮੀਆਂ ਉਤੇ ਹੁੰਦੇ ਤਸ਼ੱਦਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਬਲਦੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਇਸ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਨਤਾ ਨੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਇਆ ਇਕੱਤਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਮਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਰਹਿੰਦ ਸੀ।

ਸੋਨੀਪਤ ਅਤੇ ਕੈਥਲ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਮਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਮਾਣੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਸਮਾਣਾ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਲਾਦ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ

ਸੀ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਅਲੀ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਵਾਅਦੇ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਕਸਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਅਲੀ ਹੁਸੈਨ ਵੀ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਮਾਣਾ ਇਕ ਸਰਾਪੀ ਹੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਇਕਾਈ ਸਮਾਣਾ ਬਣ ਗਈ। ਸਮਾਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਮਲਾ ਪਿੰਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਦਮਲਾ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਵੀ ਸੋਧਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਲੱਗਭਗ ੨੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੀ ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸਢੋਰਾ ਸੀ। ਉਸਮਾਨ ਖਾਨ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਇਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਢੋਰੇ ਉਤੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਸਢੋਰਾ ਇਕ ਖੰਡਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਗੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਤਲਗੜ੍ਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਲ ਫੌਜ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਇੱਤਹਾ ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਵਸਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਸਦਰਮੁਕਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਨਾਹਨ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਢੋਰੇ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ੨੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ, ਸੋਨਾ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਇੱਥੇ ਸਾਂਭੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਬਣੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਹਾਥੀ, ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਜਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਅਣਸਿਖਿਅਤ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਅਸਲਾ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ, ਤੀਰ, ਨੇਜ਼ੇ ਆਦਿ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਦੇਸ਼, ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਕੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਇਨਸਾਫ ਪਸੰਦ

ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੱਗਭਗ ੫੦੦੦ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਂਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾਇਆ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਕੋਲ ਸਾਰਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਜੇ-ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਫੌਜਾਂ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਵਸੀਲੇ ਘੱਟ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨਾਲ ਵਲੂੰਧਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਉਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ, ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਧਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨੇੜੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਦੋਨਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀ ਪਿੰਡ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਅਰੰਭ ਹੋਈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨਿਯੁਕਤ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਿਪਟੀ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਾਣੇ ਦਾ ਚਾਰਜ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਥਾਨੇਸਰ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਲ ਮੰਤਰੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਰਨਾਲ-ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ੭੦੦ ਸਾਲਾ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤਾ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਿਆ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਲਗਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਜੇ ਮੋਹਰ ਬਣਵਾਈ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ “ਦੇਗੋ ਤੇਗੋ ਫਤਹਿ ਓ ਨੁਸਰਤਿ ਬੇ-ਦਿਰੰਗ, ਯਾਫਤ ਅਜ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ” ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ - ਦੇਗ ਤੇਗ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਨਿਰਾਲਮ ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ -ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਾਈ। ਇਹੀ ਮੋਹਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹਿ ਤੋਂ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਸਿੱਕੇ ਉਤੇ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਕਿਤ ਸੀ “ਸਿੱਕਾ ਜਦ ਬਰ ਹਰ ਦੇ ਆਲਮ ਤੇਗਿ- ਨਾਨਕ ਵਾਹਿਬ ਅਸਤ, ਫਤਹਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਹਿ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਫਜ਼ਲਿ ਸੱਚਾ

ਸਾਹਿਬ ਅਸਤ” ਅਰਥਾਤ “ਸਿੱਕਾ ਮਾਰਿਆ ਦੇ ਜਹਾਨ ਉਤੇ, ਬਖਸ਼ਾਂ ਬਖਸ਼ੀਆਂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਤੇਗ ਨੇ ਜੀ। ਫਤਹਿ ਸ਼ਾਹਿ ਸ਼ਾਹਾਨ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਮਿਹਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੱਚੇ ਰੱਬ ਏਕ ਨੇ ਜੀ।” ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਰਜ ਸੀ “ਜ਼ਰਬ ਬਾ ਅਮਾਨੁ-ਦਹਿਰ, ਮੁਸੱਵਰਤ ਸ਼ਹਿਰ, ਜ਼ੀਨਤੁ-ਤਖ਼ੁਤ-ਮੁਬਾਰਕ-ਬਖਤ” ਅਰਥਾਤ “ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਸਥਾਨ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤਿ, ਪੰਨਭਾਗੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੋਂ”।

ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਉਤੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦਰਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਾਨਕ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਭਾਵ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲੈਣੀ ਪਈ। ਸੰਨ ੧੭੧੨ ਵਿਚ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫਰੁੱਖਸੀਅਰ ਬਣਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਮੌਕਾ ਦੇਖ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਸਰਹਿੰਦ ਅਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਜਿੱਤ ਲਏ। ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਕੱਚੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਲੱਗਭਗ ੮ ਮਹੀਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਘੇਰਾ ਲੰਬਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਅੰਤ ੧੭ ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੫ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਕਮਾਂਡਰ ਸਮਦ ਖਾਨ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਭੁੱਲ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਲੱਗਭਗ ੨੦੦ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਮੇਤ ਫੜ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤਿਆਗਣ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਮਿਲਣੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਰ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਪੂਰੇ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਪਾਸ ਹੋਏ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਮੁਹੰਮਦ ਅਮੀਨ ਖਾਨ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ “ਤੁਹਾਡੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਇਨਸਾਨ ਹੋ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਅਟੱਲ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਨਾ ਦੁੱਖ ਕਿਉਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ?” ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ

ਉੱਤਰ ਜਾਣ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦਾ ਪਤਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ “ਜਦੋਂ ਜ਼ਾਲਮ ਜਨਤਾ ਉਤੇ ਅਤਿ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਸੀਂ ਇਨਸਾਫ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਨੂੰ ਟਪ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਦਮ ਉਠਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਚੁਕਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ।” ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਸਭ ਤਰਾਹ-ਤਰਾਹ ਕਰ ਉਠੇ ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਿਲਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਭਿਆਨਕ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਡਟੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਧੁਨ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੱਟੜ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਲਿਖਾਰੀ ਵੀ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਖੇੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਹੋਈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਰਾਜ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਉਹ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਏ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਜ਼ਾਦ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਦਬ-ਦਬਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜ਼ਾਲਮ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਫੌਜਦਾਰ ਵੀ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਛੇੜਿਆ ਗਿਆ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ, ਸਮਾਜਿਕ

ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਭੈਅਭੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਚੋਰੀ-ਡਾਕਾ ਤਾਂ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਤੇ ਕੋਈ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਦੇ ਜ਼ੋਰ ਜਬਰ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਅਮੀਨੁ ਦੌਲਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਬੇਅੰਤ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਹੀ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਕਈ ਉੱਘੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ਮੀਰ ਨਾਜ਼ਿਰ ਉਦੀਨ ਅਤੇ ਦੀਨਦਾਰ ਖਾਨ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਮੀਰ ਨਾਸਿਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦੀਨਦਾਰ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਕੱਟੜ ਤੋਂ ਕੱਟੜ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗਣ ਉਤੇ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ। ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਲਾਬ ਨਗਰ ਦਾ ਜ਼ਮੀਨਦਾਰ ਜਨਮੁਹੰਮਦ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਖੁਲ੍ਹਦਿਲੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ। ਅਛੂਤ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਤਿ ਨੀਵੀਆਂ ਗਿਣੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਚੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

ਆਪ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਕ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਹੋ, ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਲੇਖੇ ਲਾਏਗਾ। ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਰੱਖੋ, ਆਚਰਨ ਠੀਕ ਰੱਖੋ, ਭੰਗ, ਤੰਬਾਕੂ, ਸ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ

(ਬਾਕੀ ਸਫ਼ਾ ੧੪੫ 'ਤੇ)

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ : ਇਕ ਸੂਚਨਾਤਮਕ ਸਰਵੇਖਣ

-ਸ. ਗੁਰਮੇਲ ਸਿੰਘ*

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਕ ਅਜ਼ੀਮ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੱਧ-ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਜੇਤੂ ਤਾਕਤ ਤੁਰਕ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਮਰਾਜ ਵਰਤਮਾਨ ਚੈਕੋਸਲਵਾਕੀਆ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਰਮਾ ਤਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖੀਰੇ ਸਨ, ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਅੰਗ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ, ਗਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ; ਕਿਰਤੀ ਕਿਸਾਨ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ‘ਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਟੱਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਸੁਤੰਤਰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ। ਮਸਲਾ ਗਿਣਤੀ, ਪੱਧਰ, ਫੌਜਾਂ ਜਾਂ ਧਨ ਦੇ ਜ਼ਖੀਰਿਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮਸਲਾ ‘ਸਿਧਾਂਤ’ ਦਾ ਸੀ।

ਹਥਲਾ ਪਰਚਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ, ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕ ਜਤਨ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਖੋਜ-ਸੰਦ (research tools) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਉਚੇਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਆਧਾਰ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨਾਂ (Social Sciences) ਵਿਚ ਆ ਰਹੀ ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ (nature) ਵਿਚ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਵਾਧੇ ਲਈ ਅਨੇਕ ਸਹਾਇਕ ਤੱਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁੱਖ ਤੱਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨਾ/ਕਰਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਝ ਇਕ ਸਮਕਾਲੀ ਜਾਂ ਨਿਕਟ-ਸਮਕਾਲੀ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਵਾਹੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ‘ਗਵਾਹੀ’ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਜਗਤ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ, ਰਚਨਾਕਾਲ ਤੇ ਵਿਵਰਣ-ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਅਨੁਵਾਦ ਜਾਂ ਹੋਰ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਰੋਤ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ:

(I) ਗੁਰਮੁਖੀ

* ਲੈਕਚਰਾਰ ਐਡਹਾਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

(II) ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ

(III) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਯਾਦਗਾਰਾਂ, ਸਥਾਨ, ਸਿੱਕੇ ਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਚ ਤਰਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ, ਸਹਿਜ ਤੇ ਇਮਾਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਵੇਗ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਅਲਿਖਤੀ ਤੱਥ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿਰਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਨਘੜਤ ਦਲੀਲਾਂ ਜਾਂ ਮਿਥਾਂ ਵੀ ਉਸ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਬਲਵਾਨ ਮਿਥ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਯਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨਫੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀਆਂ।

ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਉਕਤ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੋਤ-ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

(I) ਗੁਰਮੁਖੀ

(੧) ਹੁਕਮਨਾਮੇ/ਖ਼ਤ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਇਕ ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ ਤੇ ਇਕ ਮਿਤੀ ੧੨ ਦਸੰਬਰ, ੧੭੧੦ ਈ: (ਪੋਹ ੧੨, ਸੰਮਤ ੧੭੬੭ ਬਿ.) ਦਾ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਤੇ 'ਸਰਬਤ ਖਾਲਸਾ ਜਊਨਪੁਰ' ਜੋਗ (ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ) ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹਥਿਆਰਾਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਕੁਝ 'ਰਹਿਤ' ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ ਹੁਕਮਨਾਮੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੯੯ (ਤੀਜੀ ਵਾਰ) ਵਿਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੬੬ ਤੇ ੬੭ ਨੰਬਰ (ਸਫੇ ੧੯੨-੯੩) ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ।

ਇਕ ਚਿੱਠੀ/ਖ਼ਤ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ (ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ), ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਭੇਜਣ ਤੇ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ (ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ) ਉੱਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਬਾਰੇ ਹੈ।

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੱਥਰਛਾਪ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, (ਦੂਜੀ ਛਾਪ) ਸੰਨ ੧੮੮੯ ਈ: ਵਾਲੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਦੇ ਅਖਰੀਲੇ ਸਫੇ ਉੱਤੇ ਚਿਪਕਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਡਾ. ਸੁਖਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ, 'ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਨੀ' 'ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ' (ਸੰਨ ੧੭੦੮-੧੭੧੬), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸੰਨ ੨੦੦੩ ਈ:., ਸਫਾ ੮ ਉੱਤੇ ਛਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(੨) ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦-ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ

ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਨ ੧੭੫੧ ਈ: ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ

ਬਾਰੇ ਅਤਿ ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ ੨੧ ਦੇ ਬੰਦ ੬੬ (ਸਫਾ ੨੬੨) ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੁਆਰਾ ‘ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ’ ਬਣਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਸ਼ਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਲੀ, ਸੀਰੰਦ (ਸਰਹਿੰਦ) ਆਦਿ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ’ਚ ਭਾਰੀ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (੬੮ ਬੰਦ)।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸੰਨ ੧੯੯੯ ਈ: ’ਚ ਤੀਜੀ ਵਾਰ (ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਨ ੧੯੬੮ ਈ:) ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਸ. ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭੂਮਿਕਾ ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

(੩) ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ

੧੭੬੯ ਈ: ਦੀ ਲਿਖਤ ‘ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ’, ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਕਲਮ-ਵਿਰਾਸਤੀ ਖਾਨਦਾਨ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤਵਾਰੀਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਈ ਇਹ ਨਿਰਣਾਇਕ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਸਹਿਤ ਅਧਿਐਨ ਤਾਰੀਖ ਦੇ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਕਈ ਨਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੰਬੰਧੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ, ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਤੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਵੇਰਵੇ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਾਬੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਲੁਬਾਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਲੜਾਈ ਨਾਲ ਹੋਈ ਦਰਦਨਾਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸੌ ਗੱਡਾ ਭਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੀਨਾਰ ਚਿਣਾਏ ਗਏ।

ਭਾਈ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਦੀ ਇਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਚਨਾ ਦਾ (ਸੰਨ ੨੦੦੯ ਈ:) ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ ਨੇ ਪਰਖ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ, ਸੰਨ ੧੯੭੨ ਈ: ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਨੇ ਸੰਨ ੧੯੯੭ ਈ: ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾਇਆ। ਡਾ. ਰਾਏ ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੜ ਨਵੀਂ ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੰਨ ੨੦੦੯ ਈ: ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ।

(੪) ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਕਵਿਤਾ)

ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਗਭਗ ਨੌਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬਾਬਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਨੇ ਉਕਤ ਰਚਨਾ ਸੰਨ ੧੭੭੬ ਈ: ਵਿਚ ਚੰਪੂ ਸ਼ੈਲੀ (ਕਾਵਿ+ਵਾਰਤਕ) ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਖੀਰਲੀ ਰਚਨਾ ‘ਸਾਖੀ

ਬੰਦੇ ਕੀ' ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ/ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਹੋਏ ਮਤਭੇਦਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਇਸ਼ਾਰਾ ਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਜੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 'ਬਾਜ ਵਾਂਗ ਝਪਟਣ' ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬੰਦੇ ਕੀ ਸੰਛੇਪ (ਸੰਖੇਪ) ਕਥਾ' ਜੋ 'ਸੁਨੀ' ਉਹੋ ਕਹੀ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸਰਕਾਰ ਪੱਖੀ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵਾਰ ਸੰਪਾਦਿਤ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ੨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ, ੧੯੭੧ ਨੂੰ ਡਾ. ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ/ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ, ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਡਾ. ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠ ੨੦੦੩ ਵਿਚ।

(੫) ਭੱਟ ਵਹੀਆਂ

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਹ ਅਹਿਮ ਸੋਮੇ, ਗਿ. ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਭਤ ਹਨ। ਵਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਲੇ ਤਕ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੀਆਂ। ਪ੍ਰਾਪਤ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਵਹੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦੀ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਦੀ, ਭੱਟ ਵਹੀ ਭਾਦਸੌਂ (ਪਰਗਨਾ ਥਾਨੇਸਰ), ਭੱਟ ਵਹੀ ਮੁਲਤਾਨੀ ਸਿੰਘੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਤੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ-ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਕੁਇਰ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ; ਭਾਈ ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵੰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਰੀਆਂ ਵਹੀਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ।

(੬) ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ

ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਭੱਟ-ਵਹੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ੧੭੯੦ ਈ: ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਇਹ ਰਚਨਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੱਟ-ਵਹੀਆਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੈ। ਭਟਾਖਰੀ ਵਿਚ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ੧੮੬੮ਈ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਛੱਜੂ ਸਿੰਘ ਭੱਟ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਗਿ. ਗਰਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ੧੯੭੭ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਭ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕੀ ਨਾਂ ਹੇਠ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਮਈ ੧੯੯੫ (ਤੀਜੀ ਵਾਰ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲ ੧੧੨ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੧੧੦ ਤੇ ੧੧੧ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ, ਉਸ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਤਵਾਰੀਖੀ ਵੇਰਵੇ ਹਨ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ (ਵੇਖੋ) Bhai Swaroop Singh Kaushish's *Guru Kian Saakhian: Tales of the Sikh Gurus*, (eng.tr.) Pritpal Singh Bindra, Singh Brothers, Amritsar March, 2005.

(੭) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੂਰਮੇ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ (ਦੂਜੇ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਇਹ ਰਚਨਾ ੧੮੪੧ ਈ: 'ਚ ਰਚੀ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮੌਖਿਕ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਉਣਤਾਈਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਗਿ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੂਚਨਾ (ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਗਸਤ, ੧੯੭੮, ਸਫਾ ੪੯) ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇਕ ਕਾਪੀ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ (ਕਰਮ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਹੱਥੀਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਚਾਰ 'ਪੰਡਿਤਾਂ' ਦੀ ਲਾਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸ਼ੁਧਤਾ, ਖਾਸਕਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਵਚੇਤਨ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਤਬ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਕਰਾਮਾਤੀ ਢੰਗ' ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਿਨ-ਰਾਤ 'ਪੰਥ' ਲਈ ਜੂਝਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੌਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਉਨਤੀ ਲਈ ਉਹ ਕਦੇ ਹੰਝਿਆ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕਦੇ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।

ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸਿਰਲੇਖ ਸੰਨ ੧੯੧੪ 'ਚ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਾਪਿਆ। ਫਿਰ ਡਾ. ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਨੇ ੧੯੮੪ 'ਚ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼', ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਛਾਪਾਇਆ। ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਸੋਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਡਾ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ (ਢਿੱਲੋਂ) ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੦੪ ਵਿਚ ਛਾਪਾਇਆ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ੨੭ ਤੇ ੭੦ ਤਕ (ਸਫੇ ੬੯-੧੬੫) ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ (see): *Sri Gur Panth Prakash*, (eng. tr.) Prof. Kulwant Singh, vol.I, Institute of Sikh Studies, Chandigarh 2006.

(੮) ਫੁਟਕਲ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ (ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ), ਗੁਰਰਤਨਾਵਲੀ (ਬਾਬਾ ਤੋਲਾ ਸਿੰਘ), ਸਿੰਘ ਸਾਗਰ; ਗੁਰਕੀਰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਬਲ), ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼; ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ (ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ), ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਪਟਨਾ) ਆਦਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਤੇ ਕੁਝ ਨਿਕਟ ਸਮਕਾਲੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉੱਨੀ-ਇੱਕੀ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਗਿਣਤਾਤਮਕ ਪੱਖੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਧ-ਘੱਟ ਉਹੀ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਉਕਤ ਰਚਨਾਵਾਂ/ਸੋਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

(II) ਫ਼ਾਰਸੀ***(੧) ਅਖਬਾਰ-ਏ-ਦਰਬਾਰ-ਏ-ਮੁਅਲਾ**

ਮੁਗ਼ਲ ਦਰਬਾਰ (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ) ਵੱਲੋਂ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਬਾਰੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਗਵਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਕੋਰਟ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਮਈ ੧੨, ੧੭੧੦, ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਉਤੇ ਕੀਤੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ (੯ ਜੂਨ ੧੭੧੬) ਤਕ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵੇਰਵੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸੰਬਰ, ੧੯੪੪ ਦੀ ਫੇਰੀ ਵੇਲੇ ਲੱਭਿਆ ਸੀ ਤੇ ਡਾ. ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ *The Punjab Past and Present*, vol. xviii-ii, Oct., 1984 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਛਾਪਿਆ।

(੨) ਮੁੰਤਖ਼ਬੁਲ-ਲੁਬਾਬ

ਇਸ ਸੋਮੇ ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਅਲੀ ਖਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾਂ ਖਾਫੀ ਖਾਂ ਹੈ। ਇਹ ੧੭੨੨ ਈ: ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਮੁਰਾਦ ਕੋਲ ਖਾਫੀ ਖਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਖਵਾਜ਼ਾ ਮੀਰ ਨੌਕਰ ਸੀ ਤੇ ਕਰਤਾ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੋਲ। ਖਾਫੀ ਖਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਕੋਲ ਫੌਜੀ ਨੌਕਰ ਵੀ ਰਿਹਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

*ਫ਼ਾਰਸੀ ਸ਼੍ਰੋਤਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਿੰ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪਿੰਡ ਚੂਸਲੇਵਤ, ਨੇੜੇ ਪੱਟੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਤਰਨਤਾਰਨ, ਫੋਨ ੦੧੮੫੧-੨੫੦੬੨੮) ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ।

ਤਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਭਾਗ ਕਰਤਾ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਤਨਾਂ ਤੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਗਵਾਹੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁਹਿੰਮਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੀ) ਵਰਣਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ, ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਣਾ ਤੇ ੧੭੧੬ 'ਚ ਹੋਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਸ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਛੁਡਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ।” ਫ਼ਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗੀ ਨਾਅਰੇ ‘ਫਤਹਿ ਦਰਸ਼ਨ’ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖਾਫੀ ਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਾਫੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਹੈ ਪਰ ਨਿਰਪੱਖ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਤੁਅੱਸਬੀ ਤੇ ਫਿਰਕੂ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ ਅਤਿ ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ ਤਕ ਜਾ ਕੇ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ (ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੦੭, ਸਫਾ ੧੧) ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਖਾਫੀ ਖਾਂ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਦਵਾਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਿੱਧ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬੇਸਮਝ ਤੇ ਲਾ-ਪਰਵਾਹ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਬੁਰੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ।”

ਮੂਲ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਪਾਦਨ ਕਬੀਰੁਦੀਨ ਅਹਿਮਦ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਕਾਦਰ ਨੇ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਕੇ Bib. India ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ੨ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ੧੮੬੦-੭੪ 'ਚ ਛਾਪਿਆ। ਮਹਿਮੂਦ ਅਹਿਮਦ ਫ਼ਾਰੂਕੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ੧੯੬੩ ਈ: 'ਚ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਨਫੀਸ ਅਕੈਡਮੀ, ਕਰਾਚੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਰਵਾਇਆ। H.M. Elliot and J.D. Dowson ਨੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ *The History of India as told by Its Own Historians* ਦੇ ਭਾਗ VI (ਸਫੇ ੨੧੧-੫੩੩) ਉੱਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਛਾਪਿਆ। ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਕਾਫੀ ਉਕਾਈ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। William Erskine ਨੇ *History of India under Babar and Humayun* ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਾਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੇਰਵੇ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ J.S. Grewal ਤੇ Irfan Habib ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ *Sikh History from Persian Sources* (Delhi, 2001), (pp. 155-59) ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ

Majida Bano ਜੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਚਲੰਤ ਜਿਹਾ ਤੇ ਅਤਿ ਸੰਖੇਪ ਅਨੁਵਾਦ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ (*Perspectives on Sikh Gurus*, Delhi, 2000, pp.36-7) ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(੩) ਅਸਰਾਰਿ ਸਮਦੀ

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ, ੧੭੨੮-੨੯ ਈ: ਨੂੰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਲਿਖਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਵਰਨਰ ਅਬਦੁ-ਸਮਦ ਖਾਨ (੧੭੧੩-੨੬) ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਕਰਿੰਦਾ ਤੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਵਾਬ ਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ, ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਲ ਸੱਤ ਅਧਿਆਇਆਂ ਦੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਛੇਕੜਲੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਕਰਤਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਨਿਰਪੱਖ ਤੇ ਸੱਚੇ ਵੇਰਵੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਤੁਅੱਸਬੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਖਿਲਾਫ਼ ਵੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਤੇ ਨਿਡਰਪੁਣੇ ਦੀ ਲਾ-ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਬੜਾ ਦਿਲ-ਕੰਬਾਊ ਹੈ। ਕਰਤਾ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ-ਮਰੋੜਦਾ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੱਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹਨ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਜਾਅ-ਉਦ-ਦੀਨ ਨੇ ਸੰਪਾਦਤ ਕਰਕੇ ੧੯੬੫ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ੧੯੭੨ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਪ੍ਰੋ. ਜਨਕ ਸਿੰਘ (ਤੇ ਸੰਪਾ.), ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਹਨ।

(੪) ਇਬਰਤਨਾਮਾ

ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਮ ਲਾਹੌਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਗਵਾਹੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਕਰਤਾ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਇਸ ਨੇ ਖੁਦ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ। ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਲਿਖਤ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ (੧੭੦੭) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਸਈਅਦ ਭਰਾਵਾਂ-ਅਬਦੁੱਲਾ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਅਲੀ-ਦੇ ਪਤਨ ਤਕ ਵੇਰਵੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾ, ਅਮੀਰ-ਉਲ-ਹੁਸੈਨ-ਅਲੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵੇਰਵੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਨੇ ਸਮਾਣਾ, ਸੁਨਾਮ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ, ਸਵੇਰਾ, ਦੁਆਬ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ

ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਹਗੜ੍ਹ 'ਤੇ ਝੁਲਾਏ ਗਏ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਤੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ, ਤਸੀਹਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾ/ਅਨੁਵਾਦ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ (ਫ਼ਾਰਸੀ) ਕਾਪੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚਲੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਸਰਚ ਬੋਰਡ ਦੇ SHR 526.: ਨੰ. 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ।

(੫) ਫੁਟਕਲ (ਫ਼ਾਰਸੀ)

ਉਕਤ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਤਜ਼ਕਰਾ-ਏ-ਇਰਾਦਤ ਖਾਨ' (ਇਰਾਦਤ ਖਾਨ, ੧੭੧੪), ਤਵਾਰੀਖ਼-ਏ-ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨਾਦਰ ਜ਼ਾਮਨੀ (ਖ਼ੁਸ਼ਹਾਲ ਚੰਦ), ਤਜ਼ਕਿਰਾਤੁਲ ਸਲਾਤੀਨ-ਇ-ਚਗ਼ਤਾ (ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਦੀ), ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ (ਮੀਰ ਮੁਹੰਮਦ ਅਹਿਸਨ ਸਜਾਦ, ੧੭੧੮), ਮੁਨਵਰ-ਉਲ-ਕਲਾਮ (ਸ਼ਿਵਦਾਸ, ੧੭੨੨), ਫਤਹੁਤਨਾਮਾ ਸਮਦੀ (ਗੁਲਾਮ ਮਹੀ ਉਲ-ਦੀਨ, ੧੭੨੩), ਮਿਰਾਤ- ਇ-ਵਾਰਿਦਾਤ (ਮੁਹੰਮਦ ਸੂਫੀ ਵਾਹਿਦ, ੧੭੩੪), ਜ਼ਿਕਰ-ਇ-ਗੁਰਾਂ-ਵਾ-ਇਬਤਦਾ- ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਵਾ-ਮਜ਼ਹਬ-ਇ-ਏਸ਼ਾ (ਲਿਖਤੀ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੀਆ), ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਸਿੱਖਾਂ- ਉ-ਬੰਦਾ (ਲਿਖਤੀ, ੧੧੨੦ ਹਿਜਰੀ), ਅਹਿਵਾਲ-ਇ-ਜੰਗ-ਇ-ਅਬਦੁਸ ਸਮਦ ਖ਼ਾਨ ਬਰ ਖਿਲਾਫ਼- ਇ-ਸਿੱਖਾਂ-ਵਾ-ਬੰਦਾ (ਲਿਖਤੀ), ਇਬਰਤ ਮਾਕਲ ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਹੰਮਦ ਮੁਅਜ਼ਮ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਗਾਜ਼ੀ (ਬਖਤਾਵਰ ਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ੧੧੩੦ ਹਿਜਰੀ), ਅਮਾਦ-ਉਸ-ਆਦਾਤ (ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ, ਕੰਵਨਪੁਰ, ੧੮੬੪ਈ:), ਹਾਲਾਤ-ਇ-ਸਲਤਨਤ-ਇ ਫ਼ਰਖਸੀਅਰ-ਵਾ-ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ (ਸ਼ਿਵ ਦਾਸ ਲਖਨਵੀ, ਲਿਖਤੀ), ਜ਼ਾਮਿ-ਓਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ਼ (ਕਾਜ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਕਲਕੱਤਾ ੧੮੩੬, ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ ਕੰਵਨਪੁਰ, ੧੯੭੪), ਇਬਰਤਨਾਮਾ (ਕਾਮ ਰਾਜ, ਲਿਖਤੀ, ੧੧੩੧ ਹਿਜਰੀ), ਸੀਯਰ-ਉਲ-ਮੁਤਾਖਰੀਨ (ਗੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਖਾਨ, ਨਵਲ ਕਸ਼ੋਰ ਪ੍ਰੈਸ ਕੰਵਨਪੁਰ, ੧੮੯੭ਈ:), ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਪੰਜਾਬ (ਗੁਲਾਮ ਮਉ-ਦੀਨ-ਲੁਧਿਆਣਵੀ ਅੱਲਵੀ ਕਾਦਰੀ, ਲਿਖਤੀ), ਜੰਗ-ਇ-ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹੀ (ਲਿਖਤੀ, ੧੧੨੬ ਹਿਜਰੀ), ਤਬਸੀਰਾਤ-ਉਲ-ਨਾਜ਼ਰੀਨ (ਲਿਖਤੀ, ੧੭੬੮ ਈ:), ਤਾਰੀਖ਼-ਇ-ਹਿੰਦ (ਲਿਖਤੀ, ੧੨੫੧ ਹਿਜਰੀ), ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਜ਼ਾਨੀ-ਸ਼ੀਨ-ਇ-ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ (ਲਿਖਤੀ, ੧੮੨੨ ਈ:), ਇਬਰਤ-ਨਾਮਾ (ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹਾਰਸੀ ਬਿਨ ਮੁਤਮਿਦ ਖ਼ਾਨ ਬਿਨ ਦਿਆਨਤ ਖ਼ਾਨ, ਲਿਖਤੀ), ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਇਰਾਬਤ ਖ਼ਾਨੀ ਤਵਾਰੀਖ਼-ਇ-ਮੁਬਾਰਖ਼ (ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਬਾਰਖ਼ ਇਬਾਰਤ ਖਾਨ, ਲਿਖਤੀ, ੧੧੨੬ ਹਿਜਰੀ), ਯਾਯਾਖਾਨ (ਮੀਰ ਮੁੰਨਸ਼ੀ ਆਫ਼ ਫ਼ਰਖਸੀਅਰ, ਲਿਖਤੀ, ੧੧੪੯ ਹਿਜਰੀ), ਬਹਿਰ-ਉਲ-ਮਵਾਜ਼ (ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ ਅਨਸਾਰੀ, ਲਿਖਤੀ),

ਤਾਰੀਖ-ਇ-ਅਲੀ (ਮੁਹੰਮਦ ਸਲਾਈ ਕੁਦਰਤ, ੧੭੨੩ਈ: ਲਿਖਤੀ), ਜਾਮ-ਏ-ਅਲਪ-ਸਿਫਤ, ਜਾਮਏ-ਤੁ-ਤਵਾਰੀਖ (ਮੁਹੰਮਦ ਤਬਰੇਜ਼ੀ ਇਨਫਾਨੀ, ਅਬੂ ਤਾਲਬ, ਲਿਖਤੀ, ੧੨੦੮ ਹਿਜ਼ਰੀ), ਹਕੀਦਤ-ਉਲ-ਅਕਵਾਲਿਮ (ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਹੁਸੈਨ ਅੱਲਾ ਯਾਰ ਉਸਮਾਨੀ ਬੇਲਗ਼ਾਮੀ, ਲਿਖਤੀ, ੧੨੯੬ ਹਿਜ਼ਰੀ), ਦਸਤੂਰ-ਉਲ-ਇਨਸ਼ਾ ਇ-ਜਲੰਧਰ (ਯਾਰ ਮੁਹੰਮਦ, ਲਿਖਤੀ, ੧੧੨੨ ਹਿਜ਼ਰੀ), ਤਵਾਰੀਖ ਫਰਾਹ ਬਖ਼ਸ਼, ਤਜ਼ਕਰਾਤੁਲ ਉਸਲਾ ਦੀਨ (ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਦੀ ਕਾਮਵਰ ਖਾਨ), ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ (ਇਰਾਦਤ ਖਾਨ), ਤਜ਼ਕਰਤ ਅਲ ਮਲੂਕ (ਯਹੀਆ ਖਾਨ), ਨਾਜ਼ਰ ਉਸਮਾਨੀ (ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਚੰਦ), ਮੁਆਸਰ-ਉਲ-ਉਮਰਾ (ਸ਼ਾਹ ਨਿਵਾਜ਼ ਦੌਲਾ ੧੭੫੮), ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਪੰਜਾਬ (ਬੂਟੇ ਸ਼ਾਹ, ੧੮੧੧) ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਫਾਰਸੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ/ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਸਮਕਾਲੀ/ਨਿਕਟ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਪੰਜਾਬ (ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲਵੀ), ਗੁਲਸ਼ਨ-ਏ-ਪੰਜਾਬ (ਦੇਬੀ ਪ੍ਰਸਾਦ), ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਪੰਜਾਬ (ਕਨੂਈਆ ਲਾਲ) ਆਦਿ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੇਰਵੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਨ।

(III) ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ

(੧) ਜੋਹਨ ਸਰਮਨ ਤੇ ਸਟੈਫਨਸਨ ਦਾ ਖ਼ਤ (John Surman and Edward Stephenson's letter)

੧੦ ਮਾਰਚ, ੧੭੧੬ ਈ: ਦਾ ਖ਼ਤ, ਜਿਹੜਾ ਉਕਤ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਹਾਲਾਤ ਹਨ, ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਗਵਰਨਰ ਰਾਬਰਟ ਹੈਜਸ ਇਸਕੁਇਰ, (Robert Hedges Esq.), ਵਿਲੀਅਮ ਫੋਰਟ ਬੰਗਾਲ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ।

ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਸੰਕੇਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਸਾਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੇ ਹਾਲਾਤ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਰੋਜ਼ ੧੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਵੀ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ 'ਨਵੇਂ ਧਰਮ' (ਸਿੱਖ ਧਰਮ) ਦੀ ਚਮਕ ਉਦਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ।

ਇਹ ਖ਼ਤ ਇੰਡੀਆ ਆਫਿਸ, ਲੰਦਨ ਵਿਚ ੧੭੧੫ ਤੋਂ ੧੭੧੯ ਈ: ਦੀ. *Madras Diary and Consultation Book* ਵਿਚ ਨੰ. 87, Range 237 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ ਤੇ C.R. Wilson dh *The Annals of the English in Bengal*, vol.ii, part ii, Calcutta, 1911, pp. 96-98 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ J.T. Wheeler dI *Early Records of British India* (London, 1878), p.180 'ਤੇ ਵੀ ਛਪਿਆ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ

ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਨੂੰ *Early European Accounts of the Sikhs*, Calcutta, 1962, pp.49-52 'ਤੇ ਛਾਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ *Life of Banda Singh Bahadur*, (Patiala, 2006, 3rd. edition), pp. 154-55 'ਤੇ ਛਾਪਿਆ।

ਇਸ ਦੀ ਮੁੜ ਹੋਰ ਚੰਗੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ. ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕ *Sicques, Tigers or Thieves : Eye witness Accounts of The Sikhs (1606-1801)* (Macmillan, 2004) ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ।

(2) James Browne's Tract

ਸਤੰਬਰ ੧੭, ੧੭੮੭ ਈ: ਦੀ James ਦੀ ਲਿਖਤ *History of the Origin and Progress of the Sikhs*, ੧੭੮੮ ਈ: ਨੂੰ *India Tracts* ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਛਪੀ। ਬਰਾਊਨ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ੧੭੬੫ ਨੂੰ ਕੈਡਿਟ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਬਾਅਦ (June 30, 1771) ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਬਣਿਆ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵੇਰਵੇ ਦਿੰਦੀ ਇਹ ਲਿਖਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਵੇਰਵੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। Brown ਦੀ ਲਿਖਤ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ (ਅਰੋੜਾ) ਦੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਹੱਥ-ਲਿਖਤ, ਰਿਸਾਲਾ-ਏ-ਨਾਨਕ-ਸ਼ਾਹ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ *Early European Accounts of the Sikhs* (Calcutta, 1961) ਵਿਚ ਇਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਛਾਪਿਆ ਹੈ।

(3) Malcolm's Sketch

ਮੈਲਕਮ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਰੀ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ੧੮੧੨ ਈ: ਦੀ ਲਿਖਤ *Sketch of the Sikhs* ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ੧੯੮੧ ਨੂੰ ਵਿਨੈ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਮੁੜ ਸੰਪੂਰਨ ਛਪ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

(੪) ਫੁਟਕਲ

ਹੋਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੋਮਿਆਂ ਵਿਚ Foster ਦੀ *A Journey from Bengal to England* (1798), William Word ਦੀ *Account of the Sikhs* (1822), Col. Steinbach ਦੀ *The Panjab* (1845), M' Gregor ਦੀ *History of the Sikhs* (2 vols, 1846), Jonathan Scott ਦੀ *A translation of the memoirs of Eradat Khan* (John Stockade London, 1786) ਤੇ Frishta's *History of Deccan* (ii vol., Part iv, v, John Stockade, London, 1794), H.G. Keene ਦੀ *A Sketch of the History of Hindostan* (W.H. Allen & co., London, 1885),

Cunnigham ਦੀ *A History of the Sikhs* (1849) ਆਦਿ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। Macauliffe ਦਾ ਕੰਮ *The Sikh Religion* (London 1909) ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਉਕਤ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਬਾਰੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ‘ਸਰੋਤ ਪੁਸਤਕ’ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

...ਲਾਸਾਨੀ ਵਿਅਕਤਿਤਵ

(ਸਫਾ ੧੩੩ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਕਰਨਾ, ਚੋਰੀ ਡਕੈਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਸਤਯੁਗ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਉਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਕ ਲਾਸਾਨੀ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਤੋੜਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਸੂਰਬੀਰਤਾ, ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਰਬੰਸ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਸਤਾਈ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਇਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੇਖਕ ਅਜਬ ਬਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਣਹੋਣੀ ਇਕ ਦਮ ਹੋਣੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਗਲ ਕਮਾਂਡਰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਆਹਮੋ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਕੇ ਜੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਧੱਕਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ। ਸਮਦ ਖਾਨ ਤਾਂ ਖੁਲਮ-ਖੁਲਾ ਆਪਣੇ ਅੱਲਾਹ ਕੋਲ ਇਹ ਦੁਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਥੋਂ ਆਪ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡਣ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਜੋ ਚਿਣਗ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸੁਲਗਾਈ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਮੱਚ ਉਠੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਹੀ ਠੰਢੀ ਹੋਈ।

ਇਕ ਸਰਵੇਖਣ

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ

-ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

‘ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’, ‘ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ’, ‘ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ’, ‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’, ‘ਤਵਾਰੀਖ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ’, ‘ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਖਾਲਸਾ’, ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ’ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਉਪਰੰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਮਨ ਦੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵੇਰਵੇ ਦੇਣ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਫੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੰਨ-ਸੰਮਤਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਥੋੜ੍ਹੇ-ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਮਾਧੋਦਾਸ ਬੈਰਾਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭੱਥੇ ‘ਚੋਂ ਪੰਜ ਤੀਰ, ਨਗਾਰਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭੇਜੇ ਪੰਜ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਾਜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੨੦ ਹੋਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਤੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਤੇ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਬੰਦਾ ਜਿਸ ਤਰੁ ਕੋ ਲਗੈ, ਤਾ ਕੋ ਦੇਤ ਸੁਕਾਇ।

ਤੂੰ ਹਮਰਾ ਬੰਦਾ ਭਯੋ, ਲਗ ਤੁਰਕਨ ਕੋ ਜਾਇ।

(ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

* ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ, ਗੁਰੂ ਕਾਸ਼ੀ ਕਾਲਜ ਆਫ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ), ਬਠਿੰਡਾ। ਮੋ: ੯੪੧੭੪-੦੫੨੦੯

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਲਈ ਚੁਣੇ ਗਏ ਰਸਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਲੱਗਭਗ ਸਾਰੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਹਰੀ ਖੰਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਤਿਲੰਗਾਨਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੰਦੌਰ ਤੇ ਉਜੈਨ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਾਂ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਅਜਮੇਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਮਥਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੌਜੂਦਾ ਹਰਿਆਣਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਲੁਹਾਰੂ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਬਾਰਡਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦਾ ਨਗਰ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਆਏ ਧਾੜਵੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਖੋਹ ਲਏ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਲੁਹਾਰੂ ਦੇ ਨਵਾਬ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਝੜਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਵਾਬ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਚਲਦਿਆਂ ਹੀ ਅਗਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵੀ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ:

ਤਿਨ ਕੇ ਅਸਵ ਨੀਕ ਤੁਮ ਛੀਨਯੋਂ, ਇਕ ਇਕ ਪੰਜ ਪੰਜ ਲਈਓ।

ਮਿਲ ਹੈਂ ਔਰ ਸਿੰਘ ਜਬ ਆਈ ਤਿਨ ਕੋ ਤੁਮ ਵਹਿ ਦਈਓ॥ (ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਲੁਹਾਰੂ ਨਗਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਂਗਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਕੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟਣ ਆਉਣ ਦੀ ਉਕਤ ਘਟਨਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਕੈਥਲ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨਾਲ ਝੜਪ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:

ਫੌਜਦਾਰ ਸੇ ਫੜ ਲਯੋ ਘੋੜਯੋਂ ਲਯੋ ਉਤਾਰ।

ਜਿਤਨੇ ਮੰਦਾ ਬੋਲਿਓ ਉਤਨੀ ਕਰੀ ਉਸ ਮਾਰ। ...

ਮਿਹਰ ਫੇਰ ਉਸ ਬੰਦੇ ਕਈ।

ਫਿਰ ਫੁਜਦਾਰੀ ਉਸ ਦੀ ਦਈ।

(ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਉਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਝੱਜਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਹੈ। ਝੱਜਰ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸਿਹਰੀ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਗਰ ਖਰਖੋਦਾ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ੨੫ ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ, ਰੁਹਤਕ ਤੋਂ ੨੧ ਮੀਲ ਪੂਰਬ, ਸਾਂਪਲੇ ਤੇ ਸੋਨੀਪਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਂਪਲਾ ਤਹਿਸੀਲ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਖੰਡਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਸਿਹਰੀ ਪਿੰਡ ਹੈ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼-ਪੰਨਾ-੬੧) ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਹਰੀ ਤੇ ਖੰਡਾ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਡੇਰਾ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਭੇਜਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ:

ਤਬ ਬੰਦੋ ਚੜ੍ਹ ਉਤਰਿਓ ਸੇਹਰ ਖੰਡੇ ਗ੍ਰਾਮ।

ਚਿਠੇ ਲਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲੈ ਲੈ ਸਿੰਘਨ ਨਾਮ।

(ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼)

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਝੇ, ਦੁਆਬੇ ਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ ਸਿਹਰੀ ਖੰਡੇ ਨਗਰ ਵਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਹਥਿਆਰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਲਦ, ਗਊਆਂ, ਗਹਿਣੇ ਆਦਿ ਵੇਚ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਧਾਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਜਦੋਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਤਣਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਰੇ ਲਗਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਾਝੇ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਪਰੰਤੂ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਸੌ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਜੋ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਵਜੀਰ ਖਾਨ ਕੋਲ ਨੌਕਰ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਗਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਜਥੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੁਰਮਾਨਾ ਨਗਰ ਬਣਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਟੁਹਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰ

’ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਾ ਲਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕੈਥਲ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਭਾਰੀ ਰਕਮ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕੈਥਲ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਿਹਰੀ ਖੰਡਾ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅੰਤਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕੈਥਲ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਘੱਗਰ ਲੰਘ ਕੇ ਸਮਾਣੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ’ਤੇ ਡੇਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੇ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੱਯਦ ਜਲਾਲੁਦੀਨ ਵੀ ਇਥੋਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ’ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਐਸਾ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਕਿ ਫੌਜਦਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗਰੂਰ ਛਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੁਗਲ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਈਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਪਾਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ੧੦,੦੦੦ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਫਿਰ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਮੁੜੇ ਤੇ ਸੈਫਾਬਾਦ ਨਗਰ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਅਕਬਰ ਅਲੀ ਖਾਂ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਘੋੜਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸੈਫ ਅਲੀ ਖਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਗਲਾ ਡੇਰਾ ਸਨੌਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਕਬਰ ਖਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ’ਤੇ ਸਨੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਲੈ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਘੁੜਾਮ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਟਾਕਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਰਨਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਠਸਕਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਨਗਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਕੁੰਜਪੁਰਾ ਨਗਰ ’ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫਤਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਾਜ਼ੀ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਪਿੰਡ ਇਹੋ

ਹੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਨਵਾਬ ਹਸਮਤ ਖਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਦੌੜ ਗਿਆ ਪਰ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨਗਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰ ਦਾਮਲਾ, ਧੀਣ, ਮੁਲਾਣਾ, ਟੇਹਾ ਆਦਿ ਨਗਰਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਸਢੌਰਾ ਪਹੁੰਚਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਸਢੌਰੇ ਵੱਲ ਵਧਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਦਾਮਲਾ ਨਗਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜਮੁਨਾਨਗਰ ਲਾਡਵਾ ਰੋਡ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਅੱਗੇ ਧੀਣ, ਮੁਲਾਣਾ ਆਦਿ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਿਆਂ ਟੇਹਾ ਪਿੰਡ ਨੇੜੇ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਰੰਘੜ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਗਰਾਂ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ। ਇਥੇ ਹੋਏ ਜਬਰਦਸਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਡੱਟ ਕੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਿਕ ਟਿਕ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ। ਇਥੋਂ ਦੋ ਤੋਪਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਿਆ। ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਕਪੂਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਹਾਕਮ ਕਦਮੁਦੀਨ ਵਿਰੁੱਧ ਮਿਲੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਕਾਰਨ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਾ ਲਾਇਆ।

ਸਰਹਿੰਦ ਸੂਬੇ ਦੇ ਪਰਗਨਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਢੌਰਾ ਨਗਰ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਗਰ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਅਧੀਨ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਢੌਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਕਾਜ਼ਮ ਮੀਰ ਜੋ ਸੌ ਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਮਾਇਤੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਲਏ। ਮੀਰ ਕਾਜ਼ਮ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰੇਗਾ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਟੱਕਰ ਵੀ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੀਰ ਕਾਜ਼ਮ ਨੇ ਅਧੀਨਗੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਨਗਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਇਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

ਨੇ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਢੋਰੇ ਤੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਬਨੂੜ ਪਹੁੰਚਣ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਰੁਖ ਕਰਨ ਤੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕਪਾਲ ਮੋਚਨ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਰੁਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਆ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਹਨ।

ਹੁਣ ਉਹ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਸੀ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀਆਂ ਚੂਲਾਂ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਛਤ ਬਨੂੜ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਮਝੈਲ ਤੇ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਲਗਾਈ। ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰੋਪੜ ਨਜ਼ਦੀਕ ਭਿਆਨਕ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਪਰੰਤੂ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸੂਰਮਤਾਈ ਨਾਲ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਫੌਜ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਖੀਰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਖਿਜਰ ਖਾਂ, ਭਾਈ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਲੋਥ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਨਸ਼ਤਰ ਖਾਂ ਤੇ ਵਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ ਵੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਫੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਖੋਹ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਸਰਹਿੰਦ ਵੱਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਬਡਾਲੀ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਹਿੰਦ

ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਪਿਆ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਲਾਮੀ ਜਹਾਦ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੈਨਿਕਾਂ ਸਹਿਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਕਾਫਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਬਣਨ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਨਾ ਬਣੇ ਤਾਂ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਕੇ ਦੌੜ ਜਾਵੇ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੋਲ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਅਖੀਰ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ੧੨ ਮਈ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਭਿਆਨਕ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ੧੪ ਮਈ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ। ਜਿੱਥੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਥਾਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ।

ਇਥੋਂ ਹੀ ਪਾਇਲ ਦੇ ਮੁਗਲ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਹੁਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਹਿਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਫਰਿਆਦ ਅਨੁਸਾਰ ਘੁਡਾਣੀ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਇਲ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਘੁਡਾਣੀ ਦੇ ਰਾਮਰਾਈਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਾ ਲਾਇਆ। ਇਥੋਂ ਬੀਬੀ ਅਨੂਪ ਕੌਰ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਸਰਸਾ ਨਦੀ ਦੀ ਭਗਦੜ ਵੇਲੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਤੇ ਸਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਰਾਇਕੋਟ ਗਏ। ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਭੇਟ ਕਰਕੇ ਅਧੀਨਗੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੱਲੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਦਿਆਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਵਿਖੇ ਡੇਰਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਦਿਉਬੰਦ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਉਨਾਰਸਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਫੌਜਦਾਰ ਜਲਾਲ ਖਾਨ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਉਧਰ ਹੀ ਚੱਲ ਪਏ। ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਦਾ ਫੌਜਦਾਰ ਅਲੀ ਹਾਮਦ ਕਨੌਜੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰੁਕ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਭੇਜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਿਹਤ, ਅੰਬੇਹਤਾ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਲਏ। ਬੂੜੀਆ, ਨਾਨੌਤਾ ਆਦਿ ਨਗਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲੀ। ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਰਸਾਤੀ ਮੌਸਮ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਪਰਗਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਹਿਤ ਵਾਪਸ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਟਾਲਾ, ਕਲਾਨੌਰ ਤੇ ਪਠਾਨਕੋਟ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਹੱਦ ਤਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਜਲੰਧਰ ਦੁਆਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਮਸ਼ ਖਾਨ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਤੇ ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਮੇਵਾਤੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਥਾਨੇਸਰ, ਤਰਾਵੜੀ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਤੇ ਸ਼ਮਸ਼ ਖਾਨ ਨੇ ਭਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਰੋਪੜ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਬੁੜੈਲ ਵੱਲ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਨਵੰਬਰ ੧੭੧੦ ਈ: ਤਕ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਦਸੰਬਰ ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ੬੦,੦੦੦ ਸੈਨਾ ਨੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰ ਬਾਬਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਬਿਲਾਸਪੁਰ ਦੇ ਭੀਮਚੰਦ ਕਹਿਲੂਰੀਆ, ਮੰਡੀ ਦੇ ਸਿੱਧਸੈਨ, ਕੁੱਲੂ, ਚੰਬਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਛੱਡਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਤੇ ਰਾਏਪੁਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਾਨੌਰ ਤੇ ਬਟਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਜਾਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਤੇ ਪਸਰੂਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਜੰਮੂ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ ਜਿਥੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਪੜੋਲ, ਕਠੂਆ ਨੇੜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮਹਿਰੌਲੀ (ਦਿੱਲੀ) ਦੇ ਸਥਾਨ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਉਪਰੰਤ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ (ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਨੇੜੇ) ਖੁਆਜਾ ਕਤਬੁਦੀਨ ਬਖਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਦੇ ਮਕਬਰੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ, ਬਾਂਗਰ, ਕੈਥਲ, ਸਿਹਰੀ ਖੰਡਾ, ਸਮਾਣਾ, ਕੁੰਜਪੁਰਾ, ਸਢੌਰਾ, ਬਨੂੜ, ਛਤ, ਚੱਪੜਚਿੜੀ, ਸਰਹਿੰਦ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਹਿਸਾਰ, ਜੀਂਦ, ਪਾਣੀਪਤ, ਮੂਣਕ, ਕਰਨਾਲ, ਰਾਹੋਂ, ਜਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪਠਾਨਕੋਟ, ਅੱਚਲ, ਬਟਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਜੇਜੋਂ, ਦੂਣ ਜਸਵਾਲੀ, ਬਿਲਾਸਪੁਰ, ਕੁੱਲੂ, ਚੰਬਾ, ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਸਾਹਿਬ, ਇੰਦੌਰ, ਉਜੈਨ, ਅਜਮੇਰ, ਲੁਹਾਰੂ, ਸਿਹਰੀ ਖੰਡਾ, ਕੁਰਮਾਨਾ, ਟੋਹਾਣਾ, ਕੈਥਲ, ਘੱਗਰ, ਸਮਾਣਾ, ਸਨੌਰ, ਕੁੰਜਪੁਰਾ, ਦਾਮਲਾ, ਟੋਹਾ, ਧੀਣ, ਮੁਲਾਣਾ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ, ਸਢੌਰਾ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ, ਸਹਾਰਨਪੁਰ, ਕਪਾਲਮੋਚਨ, ਛਤ, ਬਨੂੜ, ਬਡਾਲੀ, ਸਰਹਿੰਦ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਰਾਇਕੋਟ, ਜਗਰਾਵਾਂ, ਸਾਹਨੇਵਾਲ, ਫਗਵਾੜਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਸ੍ਰੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਬਜਵਾੜਾ, ਰਾਹੋਂ, ਕਹਿਲੂਰ, ਮੰਡੀ, ਕੁੱਲੂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਪਠਾਨਕੋਟ, ਫਤਿਆਬਾਦ, ਵੈਰੋਵਾਲ, ਕਸੂਰ, ਪੱਟੀ, ਤਰਨਤਾਰਨ, ਬਟਾਲਾ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਬਸੀ, ਬੰਗਾ, ਸ਼ਾਹਕੋਟ, ਤਲਬਨ, ਨੂਰਮਹਿਲ, ਤਲਵੰਡੀ, ਹਦੀਆਬਾਦ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ, ਦਿੱਲੀ ਆਦਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਨਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਚਰੇ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸਈ ਪਰਚਮ ਲਹਿਰਾਇਆ।

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਤੇ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੁਝ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਜੇ ਤਕ ਕੋਈ ਯਾਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਸਢੌਰੇ, ਕਪੂਰੀ, ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਅੰਤਿਮ ਸਾਹਾਂ 'ਤੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੋਪੜ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸ਼ਿਵਾਲਕ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਗੁਫਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦਿਵਸ ਦੀ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਸਮਾਂ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਦੇ ਹੋਏ ਜੇ ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਆਂ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਾਰ

—ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ*

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਪੂਰਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਲੇਖ (ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਨਵਰੀ ੨੦੧੦) ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਦੋ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਨਾਇਕ ਧਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਭਗਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਦਿ। ਦੂਜਾ ਵਰਗ ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਲਾ ਭੱਟੀ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਜਰਨੈਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲੂਆ, ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ, ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਆਦਿ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਜੈਮਲ ਅਤੇ ਫੱਤਾ ਵਰਗੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਨਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਕਰਕੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੱਸ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਕਰਮ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ, ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਵਾਰ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਹੀ ਕੁਝ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਬੜਾ ਵਚਿੱਤਰ ਪਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੱਛੜੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਥਾਪੜੇ ਨਾਲ ਉਹ ਨ ਕੇਵਲ ਸੂਰਬੀਰ ਯੁੱਗ ਪਲਟਾਉ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਪਰ ਉਸ ਨੇ ਅਮਿੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਛੱਡਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਣ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਲਿਖਤ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਅਣਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੇ ਸੂਰਬੀਰ ਨਾਇਕ ਦਾ ਕਵੀਆਂ/ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਣਗਾਇਨ ਕਰਨਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਤਾਂ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਲੇਖ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਂਵ ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ

* ਮੁਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਟੁੰਬਣੀ ਸਦਕਾ ਜ਼ਾਲਮ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਠੋਸ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਸੀਹਤ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਆਤਮ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਘੱਟ, ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੱਧ। ਮੱਧਕਾਲ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੀ ਲਿਖੀ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਬਾਰੇ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਦੇ ਦੀ ਵਾਰ' ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪੁਆਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ੧੯੪੨ ਈ: ਵਿਚ ਛਪੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ' ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ।

ਸ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੀ ਇਹ ਵਾਰ ਇਕ ਅਤਿ ਸਾਧਾਰਨ ਭਾਂਤ ਦੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ੨੪ ਬੰਦ ਹਨ। ਕਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚਲੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ, ਬਾਹੂਬਲ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ 'ਸ਼ੇਰ ਅਨੋਖਾ ਦੇਖਿਆ ਗਿੱਦੜਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ' ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਿਆਨਣ ਕਰਕੇ ਪਸੀਜ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵੈਰਾਗ ਧਾਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਗਰਭਵਤੀ ਹਿਰਨੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਣਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦਮ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰਨ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤੇ। ਉਧਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾਅਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤੇ ਭਾਈ ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੇ। ਦਿੱਲੀਓਂ ਲੰਘ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸੋਨੀਪਤ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫਿਰ ਕੈਥਲ ਉੱਪਰ। ਈਨ ਮਨਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਣੇ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਣੇ ਦੀ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਭਾਈ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦਾ ਕਾਰ-ਮੁਖ਼ਤਾਰ ਥਾਪਿਆ। ਓੜਕ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਉੱਪਰ ਹਮਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਸਾਹ ਸੂਤੇ ਗਏ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਦੁਹਾਈ

ਦੇ ਕੇ ਜਹਾਦੀ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ਵਾਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸੱਤ ਬੰਦਾਂ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਕਵੀ ਕਦੀ ਇਕ ਧਿਰ ਦਾ ਪੱਲੜਾ ਭਾਰੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੀ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦਾ। ਇਕ ਮੌਕੇ ਜਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਫੌਜ ਕੁਝ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦੀ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਕਰੋ ਜਾਂ ਮਰੋ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਲੜਾਈ ਹੋਰ ਵੀ ਗਹਿਗੱਚ ਹੋ ਗਈ। ਕਵੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲੜਾਈ ਵੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜਹਾਦੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਫਲ ਚਖਾਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਮੁਖਲਿਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਣ ਕੇ ਦੱਸਿਆ। ਸ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪ ਦੀ ਇਹ ਵਾਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਜੱਸ ਕਰਦੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕ 'ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ' ਦੁਰਲੱਭ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਅਗਲੇ ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬੰਦੇ ਦੀ ਵਾਰ

(ਪਹਿਲਾ ਅੱਧ)

੧.
ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਦ ਹੰਭੇ ਸਾਰੇ?
ਕਲਗੀਧਰ ਦੱਖਣ ਗਏ ਤੇ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ,
ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਹੇ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਜਾਨ ਸਵਾਰੇ,
ਕਿਦਾਂ ਜਿਹੜੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾਏ ਹਨ ਸਾਰੇ?

੨.
ਡਿੱਠਾ ਛਤਰੀ ਮਰਦ ਇਕ ਤਿਆਗਾਂ ਮੂੰਹ ਢੁੱਕਿਆ।
ਲਾਂਬਾ ਹੈ ਸੀ ਅੱਗ ਦਾ ਚਮਕਾਂ ਤੋਂ ਮੁੱਕਿਆ।
ਤੱਕਿਆ ਵਹਿਣ ਪਹਾੜ ਦਾ ਛਾਢਾ ਇਕ ਸੁੱਕਿਆ,
ਸ਼ੇਰ ਅਨੇਖਾ ਦੇਖਿਆ ਗਿੱਦੜਾਂ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ।
ਤਾੜ ਲਿਆ ਇਸ ਮਰਦ ਨੇ ਜੇ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ,
ਜ਼ਾਲਮ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਝੁਕਿਆ ਕਿ ਝੁਕਿਆ।

੩.
ਕਲਗੀਧਰ ਦੀਆਂ ਓਸ ਤੇ ਜਦ ਅੱਖਾਂ ਬੋਝੀਆਂ,
ਸਾਧੂ ਭੁੱਲਿਆ ਸਾਧਗੀ ਤਕ ਅੱਖੀਆਂ ਰੱਜੀਆਂ।

ਸੱਭੇ ਸੁਰਤਾਂ ਆਈਆਂ ਜੋ ਹੈ ਸਨ ਭੱਜੀਆਂ,
ਅੰਦਰੋਂ ਕਾਇਰਤਾ ਦੀਆਂ ਉੱਡ ਗਈਆਂ ਧੱਜੀਆਂ।

੪.
ਪੁੱਛਿਆ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ “ਕਿਉਂ ਵੇਸ ਵਟਾਇਆ?”
ਦੱਸਿਆ “ਹਰਨੋਟਿਆ ਵੈਰਾਗ ਦਵਾਇਆ।”
ਪੁੱਛਿਆ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੇ “ਕਿਉਂ ਫੇਰਾ ਪਾਇਆ,
ਜਾਪੇ ਕੁਝ ਹੋ ਭਾਲਦੇ ਕੀ ਹੈ ਜੇ ਗਵਾਇਆ?”
ਦੱਸਿਆ “ਪਿਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਦੁੱਖਾਂ ਮੂੰਹ ਆਇਆ।
ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਹੈ ਬਹੁਤ ਰੁਲਾਇਆ।
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਵੀਰ ਦੇ ਵਿਚ ਵੈਰ ਪਵਾਇਆ।
ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰਾਹ ਤੋਂ ਹੈ ਖੂਬ ਭੁਲਾਇਆ।
ਮੈਂ ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆ।
ਤੇ ਬਾਪੂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁਰਵਾਇਆ।
ਠੀਕਰ ਫੇੜ ਦਲੀਸ ਸਿਰ ਗੁਰ ਸਵਰਗ ਸਧਾਇਆ,
ਵਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਸਿੱਖ ਮੈਂ ਪਰਵਾਰ ਘੁਮਾਇਆ।”

ਸਾਧੂ ਰੋਇਆ ਅਕਲ ਤੇ ਕਿਉਂ ਵਕਤ ਗਵਾਇਆ?
ਕਿਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਦਖਾਇਆ?
ਹਰਨੀ ਨੂੰ ਕੀ ਮਾਰਿਆ ਅੱਗਾ ਮਰਵਾਇਆ,
ਤਤਫੇ ਕੀ ਹਰਨੋਟੜੇ ਅਜ ਦਿਲ ਤਤਫਾਇਆ।
ਕਾਹਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਸਮਝ ਨੇ ਸੀ ਤੀਰ ਛੁਡਾਇਆ,
ਪਛਤਾਵੇ ਨੇ ਵਿੰਨਿਆ ਡਾਢਾ ਵਿਲਲਾਇਆ।
‘ਬੰਦਾ’ ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਸਿਰ ਚਰਣੀਂ ਪਾਇਆ,
ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਓਸ ਨੂੰ ਸੀ ਸੀਨੇ ਲਾਇਆ।
ਓਹ ਭਲਾ ਕੀ ਭੁੱਲਿਆ ਜੋ ਸ਼ਾਮੀਂ ਆਇਆ,
ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਜੋ ਜਾਗਿਆ ਉਸ ਜੀਵਨ ਪਾਇਆ।

੫

ਬੰਦੇ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇੰਜ ਅਰਜ਼ ਸੁਣਾਈ:
“ਜਿਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਆਬ ਗਵਾਈ,
ਭੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਹੈ ਨਰਕ ਬਣਾਈ,
ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜੋ ਹੈਨ ਕਸਾਈ,
ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਪਏ ਕਰਨ ਕਮਾਈ,
ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਪਏ ਜਾਣ ਭੁਲਾਈ,
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸੀ ਹੁਨਰ ਦੇ ਸਿਰ ਭੱਸ ਹੈ ਪਾਈ,
ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦਿਲ ਦੇ ਵਿਚ ਆਈ।”
ਜਿਹੜੀ ਅਰਜ਼ਨ ਦੇਵ (ਗੁਰੂ) ਨੇ ਹੈ ਵੇਲ ਵਧਾਈ,
ਓਹਨੂੰ ਸਿੰਜਾਂ ਖੂਨ ਨਾਲ ਏਹੋ ਮਨ ਭਾਈ।

੬.

ਬਾਜਾਂ ਵਾਲੇ ਆਖਿਆ, “ਨਿੱਤ ਸੋਚ ਦੁੜਾਈਂ।
ਬਣ ਗਈ ਭੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਾ ਪਰਤ ਨ ਆਈਂ।
ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਅਣਖ ਦੀ ਤੂੰ ਜੋਗ ਚਲਾਈਂ,
ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਅਸੂਲ ਦਾ ਤੂੰ ਕੇਰਾ ਲਾਈਂ।
ਸੋਚ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਕੇ ਹੱਕ ਕਣਕ ਉਗਾਈਂ,
ਪੈਲੀ ਡੰਗਰ ਢੇਰ ਤੋਂ ਤੂੰ ਨ ਉਜੜਾਈਂ।
ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੱਚ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਰਦ ਬਹਾਈਂ,
ਮੁਸਲਮ ਹਿੰਦੂ ਵੀਰ ਨੂੰ ਖੁਦ ਹੱਕ ਪੁਚਾਈਂ।

੭.

ਚੁਣਵੇਂ ਦਾਨੇ ਸਿੰਘ ਪੰਜ ਗੁਰੂ ਦਿੱਤੇ ਨਾਲ,
“ਆਹ ਲੈ ਮੇਰੇ ਬੰਦਿਆ ਪੰਜ ਤੀਰ ਸੰਭਾਲ।
ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹੂ ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਕਾਲ,

ਤੇਰੇ ਅਟਕਣ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਸੇਗੀ ਚਾਲ।”
ਚੱਲਿਆ ਵਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਹ ਹੱਕ ਭੁਚਾਲ।

੮.

“ਖੁਫੀਆ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਾਵੇ” ਬੰਦੇ ਆਖਿਆ—
“ਈਕਣ ਕਲਮ ਚਲਾਵੇ ਜੀਕਣ ਮੈਂ ਕਹਾਂ।
ਮੈਨੂੰ ਵੀਰ ਭਰਾਵੇ ਸਤਗੁਰਿ ਭੇਜਿਆ।”
ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਰਲ ਜਾਵੇ ਜਮਨਾ ਲੰਘ ਕੇ।
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਅੱਖੀਆਂ,
ਖੂਬ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਵੇ ਆਇਆ ਵਕਤ ਹੈ।
ਵੱਡਾ ਵਹਿਣ ਵਗਾਵੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦਿਆਂ,
ਗੁੱਝੀ ਅੱਗ ਮਚਾਵੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ‘ਤੇ।
ਵੇਲਾ ਨ ਖੁੰਝਾਵੇ ਦੱਸੇ ਸਿਆਣਪਾਂ,
ਪਾਪੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਵੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਲਵੇ।
ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮਾਵੇ ਥਿੜਕ ਨ ਜਾਵਣਾ,
ਦਿਲ ਮੂਲੋਂ ਨ ਢਾਵੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜ ਮਰੇ।
ਸਤਜੁਗ ਫੇਰ ਦਖਾਵੇ ਇਕ ਮੁਠ ਹੋਂਦਿਆਂ,
ਮਿਹਨਤ ਸਫਲ ਕਰਾਵੇ ਦੇ ਸੌ ਸਾਲ ਦੀ।
ਸੋਆਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸਾਰੇ ਆਇਆ ਮਰਦ ਹੈ।

੯.

ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਤਿਆਰੇ ਕੀਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ,
ਘੋੜੇ ਪਕੜ ਸਿਧਾਰੇ ਕਿੰਨੇ ਸੂਰਮੇ।
ਚੁਣ ਚੁਣ ਤੇਗੋ ਭਾਰੇ ਬੋਰੀ ਸਾਂਭ ਕੇ,
ਜਿਉਂ ਚੱਲੇ ਵਣਜਾਰੇ ਵਣਜਾਂ ਦੇ ਲਈ।
ਜਿਹੜੇ ਹੱਕ ਪਿਆਰੇ ਬੰਦੇ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ
ਬਹਾਦਰ) ਨੂੰ ਮਿਲੇ।

੧੦.

ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਅਤ ਦਾ ਹੰਕਾਰੀ,
ਆਲੀ ਮਾਲੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਬੋਲੀ ਮਾਰੀ।
“ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੁਖ ਦੇਖ ਕੇ ਲਾ ਗਿਆ ਉਡਾਰੀ,
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੱਡਾ ਹੱਠ ਧਾਰੀ।
ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਉਹਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਬਦ ਬਖਤ ਖੁਮਾਰੀ,
ਆਵੇਗੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਓਹਦੀ ਵੀ ਵਾਰੀ।
ਮਾਰੇ ਟੱਕਰਾਂ ਓਸ ਨਾਲ, ਜਿਸ ਛਿੰਜ ਖਲਾਰੀ,
ਵਿੰਨੂ ਗਈ ਦੇਵੋਂ ਕਾਲਜੇ, ਇਹ ਤੇਜ਼ ਕਟਾਰੀ।

“ਦੇ ਕੇ ਤਲਬਾਂ ਸਾਡੀਆਂ, ਕਿਉਂ ਪੱਤ ਉਤਾਰੀ?”

੧੫.

ਬੰਨ੍ਹੇ ਪਰ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹ ਗਏ ਬਾਂਕੇ ਬਲਕਾਰੀ।
ਬੰਦੇ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਦੇ ਦਲ ਵਿਚ
ਰਲੇ ਉਹ ਅਣਖ-ਪੁਜਾਰੀ।
ਵੀਰਾਂ ਵਾਕਰ ਜਾ ਮਿਲੇ ਜੋਧੇ ਉਪਕਾਰੀ।

੧੧.

ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੌਜ ਵਧਾ ਲਈ,
ਸੋਣੀ ਪੱਤ ਦੀ ਆਕੜ ਓਸ ਨਵਾ ਲਈ।
ਸ਼ਾਹੀ ਮਾਇਆ ਜਾਂਦੀ ਲੁੱਟ ਲੁਟਾ ਲਈ,
ਕੈਂਥਲੀ ਸਨ ਧਾਏ ਪੌਣ ਭਣਾ ਲਈ।
ਅੰਤ ਸਮਾਣੇ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰ ਟਕਾ ਲਈ।

੧੨.

ਓਥੋਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ ਜੁਲਮ ਕਮਾ ਗਏ,
ਸਰਹਿੰਦੀ ਸਾਕੇ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਧਾ ਗਏ,
ਨੌਵੇਂ ਗੁਰ ਦੇ ਕਾਤਲ ਸਿਰ ਭੰਨਵਾ ਗਏ,
ਜ਼ਾਲਮ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟਵਾਏ ਸਾਫ਼ ਸੁਝਾ ਗਏ।

੧੩.

ਤਿੜ ਤਿੜ ਕਰ ਕੇ ਸੜ ਗਿਆ ਓਹ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣਾ,
ਅੱਗ ਗੁੱਸਾ ਖਾ, ਖਾ ਗਈ, ਪਾਪਾਂ ਖਾਨਾਂ ਦਾ ਖਾਨਾ।
ਹਰ ਇਕ ਗਲੀਓਂ ਸੜ ਗਿਆ ਸੀ ਪਾਪ-ਘਰਾਨਾ,
ਬੰਦਾ ਵਾਹਵਾ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਜੁਲਮ ਦਬਾਣਾ।
ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, “ਹੁਣ ਡਰਦਿਆਂ ਨ ਵਕਤ ਗਵਾਣਾ,
ਲੋਹਿਆ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਕੱਟਿਆ ਜਾਣਾ।
ਸਾਡੀ ਮਾਰੀ ਤੇਗ ਤੋਂ ਸੁਖ ਲਊ ਜ਼ਮਾਨਾ”,
ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲਾਇਆ ਉਸ ਪੱਕਾ ਠਾਣਾ।
ਮੰਨਣਾ ਪਿਆ ਕਪੂਰੀਏ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ,
ਹਰ ਜਾ ਉੱਤੋਂ ਫੰਡਿਆ ਹੁਣ ਪਾਪ ਨਸ਼ਾਨਾ।

੧੪.

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਕਿਹਾ ਸੂਰਿਓਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸਰ ਕਰਨਾ,
ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਲਵੇ ਜਾਨੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਨਾ।
ਬਾਹਵਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਾਡਾ ਕੁਝ ਸਰਨਾਂ,
ਵੇਲਾ ਤਕ ਜਿੰਦ ਹਲੂਣੀ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ।
ਮੰਨਣਾ ਜੱਥੇਦਾਰ ਨੂੰ ਜੇ ਹੈ ਜੇ ਤਰਨਾ।

ਆਗੂ ਵੱਲੇ, ਸੱਭੇ ਤੱਕੇ,
ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਵੇ, ਛੇਤੀ ਚਾੜ੍ਹੇ।
ਗਿਣ-ਗਿਣ ਲਈਏ, ਬਿਦ-ਬਿਦ ਬਦਲੇ,
ਦੇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜੀਵਨ ਦਈਏ।

੧੬.

ਹੱਲੇ ਦੀਆਂ, ਸੁਣ ਸੁਣ ਸੋਆਂ,
ਮੂੰਹ ਨੇ ਉਤਰੇ, ਸਭ ਖਾਨਾਂ ਦੇ।
ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦੇ ਤਾਂ ਦਮ ਨਿਕਲੇ,
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਆਉਂਦੇ ਚੇਤੇ।
ਸੋਚ ਸੁਚਾ ਕੇ, ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ,
ਸੁੱਚਾ ਨੰਦ ਦਾ ਬੰਦਾ ਚੁਣਿਆ।
ਕਿ ਓਹ ਬੰਦੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇ,
ਗਹਿ ਗਚ ਹੋਂਦੇ ਜੁੱਧ ਦੇ ਵੇਲੇ,
ਵਕਤ ਤਾੜ ਕੇ ਏਧਰ ਨੱਸੇ,
ਹਲ ਚਲ ਪਾ ਕੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰੇ।”
ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰੇ ਫੇਰ ਕਿਹਾ ਇਹ-
“ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਚਾਲ ਨ ਚੱਲੀ।
ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਕੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰਹਿਣੀ?
ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣੇ ਵਾਂਗ ਨ ਹੋਵੇ,
ਕਹਿਰਾਂ ਭਰਿਆ, ਏਥੇ ਹੱਲਾ,
ਹੋਣ ਨ ਦਈਏ। ਖਬਰਾਂ ਲਈਏ,
ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਚਿਰ ਦੀਆਂ
ਕਮਰਾਂ ਕੱਸੀਆਂ, ਵਾਰੋ ਜਾਨਾਂ।
ਹਾਥੀ ਮੇਰੇ, ਜਾਸਨ ਵਧ ਕੇ।
ਤੋਪਾਂ ਬੜੀਆਂ 'ਕੱਠੀਆਂ' ਹੋਈਆਂ,
ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਜਾਨ ਨ ਗਿਣੀਆਂ।
ਓਧਰ ਟੁੱਟੇ, ਭਾਲੇ ਨੇਜ਼ੇ,
ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖੁੰਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।
ਏਧਰ ਵੀ ਤੇ ਮਰਦ ਬਥੇਰੇ।
ਪਿੰਡੀਂ ਜਾਵੇ ਆਖ ਸੁਣਾਵੇ-
'ਜੰਗ ਜਹਾਦੀ ਮਚਣਾ ਭਾਰੀ।
ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ ਕਾਫਰ ਟੋਲੇ।

ਗਾਜ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ਹੱਥ ਦਖਾਣੇ।
ਬਾਝ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਹੜਾ ਮੋੜੇ?
ਰੋਜ਼ੇ ਰਖਣੇ ਮੁੱਕ ਜਾਵਣਗੇ,
ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਉੱਡ ਪੁੱਡ ਜਾਣੀ।
ਨਾਮ ਅਲਾਹ ਦਾ ਕਿਸ ਨੇ ਲੈਣਾ?
ਦੀਨ ਅਸਾਡਾ ਜਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ,
ਰੰਗ ਮਜ਼ਹਬ ਦਾ ਦਿਓ ਲੜੇ ਚਾ।
ਜੋ ਆਵਣਗੇ ਲੜ ਜਾਵਣਗੇ। ”
ਜਿਤ ਜਾਵਾਂਗੇ ਐਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।

੧੭.

ਸੁਣ ਕੇ ਕੂਕ ਇਸਲਾਮ ਦੀ?
“ਆ ਲੱਥੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਬਾਵਲੇ।
ਸਾਵਣ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ,
ਗੱਜ ਬਦਲ ਆਵਣ ਸਾਵਲੇ।
ਹਿੱਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਉਭਾਰਦਾ
ਤੇ ਜਾਨੋ ਚਿਹਰੇ ਚਾਵਲੇ।
ਕਿਸ ਕਾਫਰ ਦੀਨ ਦਬਾਵਣਾ
ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਹੋਣ ਉਤਾਵਲੇ?
ਆਖਣ ਤੇਗਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ
“ਅਜ ਹੋਣੀ ਕਾਫਰ ਆ ਵਲੇ। ”

੧੮.

ਸੁਣੋ ਨ ਵਿਚ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੱਟ ਪੌਸੇ ਮਾਰੀ
ਤੱਕੋ ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੰਕਾਰੀ।
ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ ਰਿਹਲਕੇ ਲਾਓ ਲਸ਼ਕਰ ਭਾਰੀ।
ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਪਰੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਜਾ ਫੌਜ ਉਤਾਰੀ।
ਮੱਲੇ ਸਭ ਨੇ ਮੋਰਚੇ ਹੋ ਰਹੀ ਤਿਆਰੀ।

੧੯.

ਜਿਸ ਦੀ ਬੜੀ ਉਡੀਕ ਸੀ ਉਹ ਦਿਨ ਵੀ ਆਇਆ।
ਧਹਿ ਧਹਿ ਪੌਸਾ ਕੁੱਟਿਆ ਬੰਦਾ (ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ
ਬਹਾਦਰ) ਉਠ ਧਾਇਆ।
ਅੱਗੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਦੇ ਦਲ ਪਿੱਛੇ ਲਾਇਆ।
ਜੇਰੇ ਰੰਗੇ ਸੂਰਮੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਾਇਆ।
“ਗੁਰ ਮਾਰੀ” ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅੱਜ ਜਾਣ ਸਫਾਇਆ।

੨੦.

ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ,
ਸਭ ਨੂੰ ਜੱਥੇ ਸੌਂਪ ਕੇ ਮੌਕੇ ਸਮਝਾ ਕੇ,
ਪੈਦਲ ਅੱਗੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਲਾ ਕੇ,
ਸੰਗਲ ਵਾਂਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਦਲ ਪਲ ਵਿਚ ਆ ਕੇ।
ਰੱਖੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਲੜਾਕੇ।

੨੧.

ਐਲੀ ਐਲੀ ਕਰਦਿਆਂ ਔਹ ਆ ਗਏ ਖਾਨ।
ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਬੰਦੂਕਚੀ ਪਏ ਤੋੜੇ ਲਾਨ।
ਬੰਦਾ ਤੀਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਖਿੱਚ ਖਿੱਚ ਕਮਾਨ।
ਇਕ ਇਕ ਦਸ ਦਸ ਵਿੰਨ੍ਹਦਾ ਲਹਿੰਦੇ ਪਏ ਘਾਨ।
ਧੜ ਧੜ ਗੋਲੇ ਪੈ ਰਹੇ ਧਰਤੀ ਧਮਕਾਨ।
ਜੋ ਲੁਟਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਨ।
ਓਹਨਾਂ ਲੱਖਾਂ ਪਾ ਲਏ ਲੈ ਦੌੜੇ ਜਾਨ।
ਨੱਠੇ ਸੁੱਚਾ ਨੰਦੀਏ ਕਿ ਸਿੰਘ ਘਭਰਾਨ।
ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈਰਾਨ।
ਸਫ ਨੂੰ ਟੁੱਟਾ ਦੇਖ ਕੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਪਠਾਨ।
ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਨ—
“ਬਾਜ਼ੀ ਜਾਂਦੀ ਜਾਪਦੀ ਜਾ ਲਾਵੇ ਤਾਨ। ”
ਭਾਂਬੜ ਬਣ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਭਾਰਾ ਬਲਵਾਨ,
ਜੇਰਾ ਬੁੱਝ ਸੀ ਚਲਿਆ ਲੱਗਾ ਭੜਕਾਨ।
“ਈਕਣ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਖਣੀ ਜੇ ਸ਼ਾਨ,
ਜ਼ੁਲਮ ਗਵਾਉਣਾ ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਜੇ ਛੱਡੇ ਪ੍ਰਾਣ?
ਕੀ ਇਹ ਹੈ ਸਰਹਿੰਦੜੀ ਕੁਲ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ,
ਸਰ ਕਰ ਪੁੰਨ ਖਲਾਰਨਾ ਤਕ ਲਵੇ ਜਹਾਨ?
ਮੋਮਨ ਦੀ ਪੱਤ ਰਹੇਗੀ ਹਿੰਦੂ ਦੀ ਆਨ।
ਲੱਗੇ ਹੋ ਹੱਕ ਆਪਣਾ ਕਿਉਂ ਆਪ ਗਵਾਨ?
ਚੱਪਾ ਵੀ ਇਸ ਭੇਈਂ ਦਾ ਨ ਗ਼ੈਰ ਦਬਾਨ।
ਉੱਠੋ ਚਮਕੋ, ਦੇਸ ਤੋਂ ਹੋਵੇ ਕੁਰਬਾਨ।
ਸਿਰ ਫੇਰ ਸੁੱਟੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨ ਫੇਰ ਉਠਾਨ।
ਤਾਣੋ ਧਣਖ ਭੁਲਾ ਦਿਓ ਸਭ ਭੈੜੀ ਬਾਨ।
ਬੂਥੇ ਸਿੱਧੇ ਕਰ ਦਿਓ ਨ ਬੁਰਾ ਸੁਣਾਨ।
ਦੱਸੋ ਹੱਥ ਮੁੜ ਲਿਖਣ ਨ ਮੰਦੇ ਫੁਰਮਾਨ।

ਝਟ ਪਟ ਚਿੱਥੇ ਸੂਬੜਾ, ਭੱਥੇ ਸੁਲਤਾਨ।
ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਲ ਦੇ ਔਹ ਪਏ ਬੁਲਾਨ। ”

੨੨.

ਬੁੱਢੇ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਸਭ ਉਠ ਧਾਏ ਫਤਹ ਗਜਾਂਦਿਆਂ,
ਭੱਥਿਆਂ 'ਚੋਂ ਤੀਰ ਮੁਕਾਉਂਦਿਆਂ,
ਤੇਗਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਪਾਂਦਿਆਂ,
ਖੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਭਵਾਉਂਦਿਆਂ
ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚਮਕਾਂਦਿਆਂ,
ਖਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈ ਗਏ ਖਾਣ ਨੂੰ, ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਗੁੱਸਾ ਖਾਂਦਿਆਂ,
ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਵਾਢੀ ਆਣ ਕੇ,
ਮੁਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਰ ਜਮਾਂਦਿਆਂ,
ਢਾਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਡਾਹਦਿਆਂ,
ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਂਹਦੇ ਜਾਂਦਿਆਂ,
ਰਜ ਰਜ ਕੇ ਡੱਕਰੇ ਕਰਦਿਆਂ,
ਦਿਲ ਲਾ ਲਾ ਆਹੂ ਲਾਂਹਦਿਆਂ,
ਮਿੱਝਾਂ ਦੇ ਛੱਪੜ ਲਾਉਂਦਿਆਂ,
ਧੂਨਾਂ ਦੇ ਰੇੜ੍ਹ ਵਗਾਂਦਿਆਂ,
ਔਹ ਝਪਟੇ ਉੱਪਰ ਹਾਥੀਆਂ,
ਕਈ ਹਿੱਸੇ ਫੌਜ ਮੁਕਾਂਦਿਆਂ,
ਠਾਠਾਂ ਦੇ ਵਾਕਰ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ,
ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਹੱਲੇ ਪਾਂਦਿਆਂ,
ਔਹ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਸੁੱਟਦਿਆਂ,
ਆਹ ਅਲੀਖਵਾਜਾ ਢਾਂਦਿਆਂ,
ਤੋਪਾਂ ਮੂੰਹੀ ਸਿਰ ਤੁੰਨਦਿਆਂ,
ਅੱਗਾਂ ਦੀ ਡਹਿਸ ਮੁਕਾਂਦਿਆਂ,
ਜਦ ਡਿੱਠਾ ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ,
ਵਧ ਆਇਆ ਜੋਸ਼ ਵਧਾਂਦਿਆਂ,
ਆਖੇ “ਹੁਣ ਏਥੇ ਮਰ ਲਵੇ
ਫੜਨਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਾਂਦਿਆਂ,
ਨਹੀਂ ਬਾਝ ਹਕੂਮਤ ਜੀਵਣਾ
ਲੜ ਜਾਵੇ ਵਾਹਾਂ ਲਾਂਦਿਆਂ,
ਗੱਠ ਕੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ
ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਬੁਰਜ ਬਨਾਂਦਿਆਂ,
ਹੁਣ ਗੁੱਬਮ ਗੁੱਬੇ ਹੋ ਗਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁੜਵਾਂਦਿਆਂ,
ਮਾਰੇ ਮਾਰੇ ਵੀ ਆਖਦਾ, ਬੰਦੇ ਸਿੰਘ ਓਧਰ ਧਾਂਦਿਆਂ,

ਇਕ ਖਿੱਚ ਕੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ,
ਜਿਸ ਸੱਦਿਆ ਖਾਨ ਮਚਾਂਦਿਆਂ,
ਖਾਂ ਡਾਢੇ ਕੀਤੇ ਵਾਰ ਦੇ, ਬੰਦੇ ਨੇ ਖੂਬ ਬਚਾਂਦਿਆਂ,
ਕੱਟ ਰੱਖਿਆ ਇੱਕੋ ਤੇਗ ਦਾ
ਦੋ ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰ ਬਨਾਂਦਿਆਂ,
ਕੁਝ ਹੌਲਾ ਹੌਲਾ ਹੋ ਗਿਆ
ਸਤਗੁਰ ਦਾ ਕਰਜ਼ ਚੁਕਾਂਦਿਆਂ,
ਹੋਏ ਤਿੱਤਰ ਸਭ ਜਹਾਦੜੇ
ਬਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਜਾਨ ਛੁਡਾਂਦਿਆਂ।
ਜੇਤੂ ਪੂੜ ਧੁਮਾਂਦਿਆਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵਲ ਧਾਏ,
ਪਰ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਆਣ ਕੇ ਕੁਝ ਜਿਸਮ ਚੜ੍ਹਾਏ।
ਆਖਰ ਨੱਪਿਆ ਕੋਟ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਅਰੜਾਏ।
ਕਾਤਿਲ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਕੁਲ ਖਪਾਏ।
ਜਰਵਾਣੇ ਘਰ ਲੁੱਟਦਿਆਂ ਨ ਦ੍ਰੋਗ ਕਮਾਏ।

੨੪.

ਮੁੜ ਜਾਵੇ ਮਾਰੀ ਮਾਰ ਨ,
ਚਿੱਤ ਆਇਆ ਸਾਂਭ ਦਿਖਾਣ ਦਾ।
ਸਿਆਸਤ ਹੈ ਮੁਲਕ ਸੰਭਾਲਣਾ,
ਬੰਦਾ (ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ) ਇਹ ਗਲ ਸੀ
ਜਾਣਦਾ।
ਬਸ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਣ ਨਾਲ ਹੀ,
ਮਿੱਟ ਜਾਂਦਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ਤਾਨ ਦਾ।
ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਰਾਜ ਚਲਾਉਂਦਾ,
ਡਰ ਉਹਨੂੰ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਨ ਦਾ।
ਹੁਣ ਭਾਲੀ ਉਹ ਥਾਂ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ
ਸਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਨ ਦਾ।
ਮੁਖਲਿਸ ਪੁਰ ਕੋਟ ਸਵਾਰਿਆ,
ਨਾਂ ਰੱਖਿਆ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਸ਼ਾਨ ਦਾ।
ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਠਾਣੇ ਬਹਿ ਗਏ,
ਕੰਮ ਚਲਿਆ ਦਮ ਉਗਰਾਹਨ ਦਾ।
ਸਿੱਕਾ ਸਤਗੁਰ ਦਾ ਤੋਰਿਆ
ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਦਿਲ ਬਲਵਾਨ ਦਾ।
ਅੱਜ ਖੁੱਲ੍ਹ ਖਹਾਉਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ
ਚੱਜ ਦੱਸਿਆ ਹੁਕਮ ਚਲਾਣ ਦਾ।

ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਜੇਤੂ ਨਾਇਕ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

—ਡਾ: ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਸਰਹਿੰਦੀ*

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ— ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਆਮਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੰਚ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ੧੭੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ੧੦-੧੨ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਹੋਣ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਗਜ਼ਨਵੀ, ਤੈਮੂਰ ਤੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਆਨ ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸਿਦਕੀ ਸੈਨਿਕ ਕਮਾਂਡਰ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੀਜ ਬੀਜਿਆ ਤੇ ਫਸਲ (ਬੰਦੇ) ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਕੱਟੀ—ਡਾ: ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ। ਗੱਲ ਕੀ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਹੱਲਾ ਕਰੀਦਾ, ਲੜੀਦਾ ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੀਦੀ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਦਰਜੇ ਦੇ ਯੋਧੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਡਾ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ; ਸਿਕੰਦਰ, ਨੈਪੋਲੀਅਨ, ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਯੋਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।' **

ਉਂਢ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਹੀਰੋ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਬਹਾਦਰ, ਨਿਡਰ ਤੇ ਦਲੇਰ

* # ੨੨੩, ਵਾਰਡ ਨੰ: ੯, ਸਰਹਿੰਦ-੧੪੦੪੦੬ (ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ)। ਮੋ: ੯੨੧੭੮-੪੫੮੧੨

** ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਉਚੇਰਾ ਸੀ।—ਸੰਪਾਦਕ

ਸੈਨਾਪਤੀ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਜੰਗੀ ਸੂਝ ਤੇ ਪੈਂਤੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸਿਖਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਿਤਾੜੇ ਹੋਏ ਵਰਗ ਨੇ ਤੀਰਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ, ਬਰਛਿਆਂ ਤੇ ਡੰਡੇ-ਸੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ!

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਜ਼ਲਜ਼ਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਦੂਜਾ, ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੋਚ ਤੇ ਫਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ-ਨਕੋਰ ਸੇਧਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਰੂਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿੱਤਰੇ ਤਾਂ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੇ ਤਾਜਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਸ ਚੜ੍ਹਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਲੱਗਭਗ ਸੱਤ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ—ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ, ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਫ਼ਰੁੱਖਸੀਅਰ ਨੂੰ ਵਖਤ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਹਿੰਦ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪਣੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਿਆਂ, ਜਿਥੇ ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਖਾਕਾ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ੮੯ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਸੰਨ ੧੭੯੯ ਈ: ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸਾਕਾਰ ਹੋਇਆ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਹਰੀਕ (ਗਤੀ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਨ ੧੬੯੯ ਈ: 'ਚ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਸੋ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਥੰਮ੍ਹ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਆਨ-ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਮਕਾਇਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਏ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੂਲੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗਲੇਂ ਲਾਹ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਅਸਲ 'ਚ ਸੰਨ ੧੭੧੦ ਈ: ਵਿਚ ਚੱਪੜਚੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਕ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ।

ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਸੱਚੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰਾ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਇਆ। ਦੂਜਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਖੌਤੀ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗਰੀਬ-ਗੁਰਬਿਆਂ ਤੇ ਨਿਮਾਣਿਆਂ-ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਤਾਇਨਾਤ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਿਜਦਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਫਲਸਰੂਪ ਉਹ ਨੀਵੀਆਂ ਆਖੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਗਲੇਰੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਏ, ਘੋਖੀਏ, ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਦਕਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਥਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ।... ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇਕ ਅਣਗੌਲੇ ਹੀਰੋ ਵੀ ਹਨ।... ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਵੱਖਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ, ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ 'ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ' ਉਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਮਾਅਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਕਿ 'ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਥੋਂ ਲੰਘੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਪ੍ਰਤੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।... ..

ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਵੱਲੋਂ ੭੪ ਸਫਿਆਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ 'ਚ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੀਰ ਬੈਰਾਗੀ' ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸੰਨ ੧੯੩੫ ਈ: 'ਚ ਲਿਖੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ' ਯਾਦਗਾਰੀ ਹੋ ਨਿੱਬੜੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਸੰਬੰਧੀ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, "ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਰਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਕਿਆ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਤੇ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਪਰਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਡਾ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ ੧੬੮ 'ਤੇ)

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਸਰਹਿੰਦ

—ਡਾ. ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਦੋਂ, ਕਿਸ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। Alexander Cunningham ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਈਸਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਪਿੰਡ ਸੀ^੧। ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਰਇਨਦੁਸ (Sairindhas) ਨਾਂ ਦਾ ਕਬੀਲਾ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵੱਸਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਿਆ^੨। ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸ਼ੀਂਹ ਰਿੰਡ ਸੀ, ਸ਼ੀਂਹ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਰਿੰਡ ਦਾ ਅਰਥ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਫਿਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਪੈ ਗਿਆ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਬਾਰੇ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੂ ਹਿਊਨਸਾਂਗ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ^੩। ਪਰ Archeological Survey of India, ਪੁਰਾਤਤਵ ਵਿਭਾਗ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਨਿਸ਼ਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਨ^੪। ਸਲਤਨਤ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਵਕਤ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਅਤੇ ਬਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੁਗਲ ਹਾਕਮ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਮਾਣ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ੧੬ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਇਕ ਕਰੋੜ, ਤੀਹ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ (revenue) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ^੫।

ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰਹਿੰਦ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ੩੬੦ ਮਸਜਿਦਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ^੬। ਅਕਬਰ ਅਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਵੱਲੋਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਨਵੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਬਾਗ ਅਤੇ ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਖਾਫੀ ਖਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਹਿੰਦ ਇਕ ਅਮੀਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਪਾਰੀ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ, ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ (ਅਖੌਤੀ) ਸੂਦਰ ਜਾਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪਰਵਾਰ ਸਨ^੭। ਇਤਿਹਾਸਕ

* Ph.D(His); Ph.D(Lib. Inf.Sc), ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਅਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਤੋਂ ਪਾਰ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੌਜੀ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਸੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਢਾਹ ਕੇ ਵਸੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ^੮। ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਵੇਲੇ ਚੀਨੀ ਵਪਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਾਫੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ^੯।

ਨਕਸ਼ਬੰਦੀ ਸਿਲਸਿਲਾਹ ਕਾਫੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਕਸ਼ਬੰਦੀ ਸੂਫੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਰੋਜ਼ਾ ਜਾਂ ਦਰਗਾਹ ਮੁਸਲਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾ ਸ਼ਰੀਫ ਦੀ ਦਰਗਾਹ 'ਤੇ ਅਜ ਤਕ ਹਰ ਸਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਂਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਵੀ ਬਿਤਾਇਆ ਸੀ^{੧੦}।

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅਕਹਿ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਸਮਝਿਆ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਮਾਧੋਦਾਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਬੈਰਾਗੀ ਸਾਧੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਗੋਦਾਵਰੀ ਦਰਿਆ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਮੱਠ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੀਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੨੦ ਕੁ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਵੀ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ। ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਲੜਾਕੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਬੜੀ ਸਿਆਣਪ ਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਚੁਣਿਆ। ਉਹ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਖਰਖੋਦੇ ਪਰਗਨਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਿਹਰੀ ਅਤੇ ਖੰਡਾ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਂਦੇੜ ਤੋਂ ਮੰਡਸੌਰ, ਅਜਮੇਰ, ਫੁਲੇਰਾ, ਸਿਕਰ, ਚੂਰੂ, ਸਦੂਲਪੁਰ ਅਤੇ ਹਿਸਾਰ ਤਕ ਦਾ ੧੬੦੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦਾ ਸਫਰ ਲਗਭਗ ੩੬੫ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰਕੇ

ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕੇ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਫਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ। ਨਾਰਨੌਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਚੋਰ-ਡਾਕੂਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਬਕ ਸਿਖਾਇਆ। ਭਵਾਨੀ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਹਿਸਾਰ ਵਿਖੇ ਉਸ ਦਾ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜੀ ਆਇਆਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ^{੧੨}। ਟੋਹਾਣਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੈਥਲ ਵਿਚ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟਿਆ ਪਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ^{੧੩}।

ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਫੌਜਦਾਰ ਜੋ ਕਿ ਕੁੰਜਪੁਰਾ ਕਰਨਾਲ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਪ੍ਰਤੀ ਅਤ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਹੀ ਸਮਾਣਾ ਦੇ ਜਲਾਦ ਜਲਾਲ-ਉਦ-ਦੀਨ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਸੀਸ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਸ਼ਲ ਬੇਗ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ^{੧੪}। ਨਵੰਬਰ, ੧੭੦੯ ਈ: ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਸਮਾਣਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਖੰਡਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ੧੦,੦੦੦ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਵਾਉਣੀ ਪਈ^{੧੫}। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਘੁੜਾਮ, ਠਸਕਾ, ਸ਼ਾਹਬਾਦ ਅਤੇ ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਏ।

ਫੁਟ ਨੋਟ :

੧. ਐਲਕਜੈਂਡਰ ਕਨਿੰਘਮ, ਏਂਸੀਐਂਟ ਜੋਗਰਾਫੀ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, ਕੋਲਕੱਤਾ(ਕਲਕਾਤਾ) ੧੯੨੪ ਸਫਾ ੧੬੫.
੨. ਉਹੀ।
੩. ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, ਵਾਲੀਊਮ-I, ਨਿਊ ਦੇਹਲੀ, ੧੯੬੫ ਸਫਾ ੧੧
੪. ਆਰਕਾਯੋਲੋਜੀਕਲ ਸਰਵੇ ਆਫ ਇੰਡੀਆ-ਫਾਰ ਰਿਪੋਰਟਸ ਵਾਲੀਊਮ-II ਸ਼ਿਮਲਾ, ੧੮੭੧ ਸਫਾ ੨੧੨
੫. ਬਾਬਰ-ਨਾਮਾ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਅਨੁਵਾਦ ਤੁਜ਼ਕੋ-ਏ-ਬਾਬਰੀ ਦੁਆਰਾ ਏ.ਐਸ. ਬੀਵਰਜ਼, ਸਫਾ ੫੨੧
੬. ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਹਿੰਦ ਥਰੂ ਦੀ ਏਜ਼ਿਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ੧੯੭੨ ਸਫਾ ੩੫, ਵੇਖੋ - ਆਈਨੇ-ਅਕਬਰੀ ਅਤੇ ਮੁਨਤਖ਼ਬ-ਉਲ-ਲੁਬਾਬ।

੭. ਸਲਾਮਤ ਰਾਏ, ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਸੂਦਾਂ (ਉਰਦੂ, ਸਫਾ ੯੭-੧੦੦)
 ੮. ਉਹੀ ਸਫਾ ੯੯
 ੯. ਤਾਰੀਖ-ਏ-ਨਾਸੀਰੀ ਥਰੂ ਨਾਸੀਰੀ ਸਿਰਹਿੰਦੀ
 ੧੦. ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਹਿੰਦ ਥਰੂ ਦੀ ਏਜਿਸ ਸਫਾ ੬੩
 ੧੧. ਡਾ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ, ਸਿਰਹਿੰਦ ਥਰੂ ਦੀ ਏਜਿਸ ਸਫਾ ੬੩
 ੧੨. ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ, ਸਰਹਿੰਦ, ਸਰਹਿੰਦ ਹਿਸਟੋਰੀਕਲ, ਰੀਸਰਚ ਸੋਸਾਇਟੀ ੧੯੭੬ ਸਫਾ ੫
 ੧੩. ਹਰੀ ਰਾਮ ਗੁਪਤਾ, ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਸ, ਵਾਲੀਊਮ-II ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਰਾਮ ਮਨੋਹਰ ਲਾਲ, ੧੯੭੮, ਸਫਾ ੭
 ੧੪. ਉਹੀ ਸਫਾ ੫
 ੧੫. ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਫੇ ੩੫੦-੩੫੧, ਦੇਖੋ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਭੰਗੂ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਫਾ ੮੯
 “ਤਬ ਬੰਦੇ ਨੈ ਦੌੜ ਕਰ ਲਿਯੋ ਸਮਾਣਾ ਮਾਰ।
 ਫਤੇ ਆਈ ਫਤੇ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸੁ ਬੰਦੇ ਕੀਯੋ ਫੌਜਦਾਰ।
 “ਲਯੋ ਮਾਰ ਜਬ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣੇ। ਤਬ ਤੁਰਕਨ ਸਿਰ ਕਹਿਰ ਬਿਹਾਣੇ”
 ਬਿਨ ਬੋਦੀ ਜੋ ਸਿੰਘਨ ਪਾਯੋ। ਤੁੰਬੜ ਜਿਸ ਤਿਨ ਸੀਸ ਉਡਯੋ।

ਚਲਦਾ...

ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਜੇਤੂ ਨਾਇਕ...

(ਸਫਾ ੧੬੪ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸਿੱਖ ਸੋਚ ਵਿਚ ਉਸਾਰੂ ਤੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ।...

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੨ ਮਈ, ੧੭੧੦ ਈ: ਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ੧੦-੧੨ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸੂਬੇਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੁਖੀ ਲੋਕਾਈ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜਬਰ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ, ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਤਕਦੀਰ ਤੇ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ।... ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਾਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀ 'ਤੇ ਬਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪਰਵਾਨੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਸਰਮਾਇਆ ਹਨ।

ਸੰਨ ੨੦੧੦ ਈ: ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦਾ ਵਰ੍ਹਾ ਹੈ। ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਲੜੀ ਗਈ ਇਹ ਜੰਗ ਖਾਲਸੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ-ਮੌਤ ਦੀ ਜੰਗ ਸੀ। ਗੌਰਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੇ 'ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ' ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਜੋਤ ਸਿੱਖ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਜਗਾਈ ਸੀ, ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਝੱਖੜਾਂ ਤੇ ਤੂਫਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸੀਨੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸੂਹੀ ਲਾਟ ਬਣ ਕੇ ਮੱਚ ਰਹੀ ਹੈ।

ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ

-ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਗੋਆਣੀ

(ਸੀਨ-ਪਹਿਲਾ)

ਪਰਦਾ ਉਠਣ 'ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਮੰਚ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਾਵਿਮਈ ਲਹਿਜ਼ੇ 'ਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ :

ਸੂਤਰਧਾਰ : ਮੈਂ ਇਕ ਨਾਟਕਕਾਰ, ਨਾਟਕ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਵਾਂਗਾ
ਵਾਰਸਾਂ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਸਦਾ, ਸੁੰਮਾਣ ਹੈ ਭਰਦਾ
ਇਹ ਕੌਮੀ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਫੇਰ, ਮੈਂ ਸਾਣ 'ਤੇ ਲਾਵਾਂਗਾ
ਫਤਹਿ ਦਿਵਸ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ, ਇਕ ਕਾਲ ਸੁਨਹਿਰੀ ਹੈ
ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁੱਲਿਆ, ਸਭ ਝੁਲਾਵਾਂਗਾ
ਸੁਣੋ-ਸੁਣੋ ਇਹ ਵਾਰ, ਉਸ ਯੋਧੇ ਬਹਾਦਰ ਦੀ
'ਦੇਗ ਤੇਗ ਫਤਹਿ' ਦਾ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਹਰਾਵਾਂਗਾ

(ਸੂਤਰਧਾਰ ਮੰਚ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਥ ਹੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਜਾਂ ਢਾਡੀ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ)

ਕਵੀਸ਼ਰ : ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਬਹਿ ਕੇ, ਸੁਣੋ ਇਤਿਹਾਸ ਬਈ:
ਉਠਿਆ ਬੋਲ ਬੈਰਾਗੀ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਬੰਦਾ ਤੇਰਾ।
ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਲਾਇਆ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਦੇ:
ਸੱਚਮੁੱਚ ਬੰਦਿਆ ਬਚਨ ਸੱਚੇ, ਤੂੰ ਬੰਦਾ ਮੇਰਾ
ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨਾਲ ਟੱਕਰ, ਲੈਣੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਸਾਡਾ ਨਹੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ, ਕੋਈ ਵੀ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਝੇੜਾ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਰਾਸ ਮੈਂ ਬੰਦਿਆ ਬਖਸ਼ਦਾਂ
ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੈਂ, ਸੋਨ ਸਵੇਰਾ
ਆਹ ਲੈ ਪੰਜ ਤੀਰ ਨਾਲ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ ਲਾ
ਮੇਰਾ ਪੰਥ ਉਡੀਕੇ ਰਾਹ ਉਏ ਬੰਦਿਆ ਤੇਰਾ!
ਜਿਥੇ ਜੁਲਮ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲਦੇ, ਕਾਲ ਹਨੇਰੀ ਐ।
ਉਥੇ ਝੁਲਣ ਪੰਥ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਕਰ ਉੱਚਾ ਫਰੇਰਾ।

* ੧੬੦, ਪ੍ਰਤਾਪ ਐਵੀਨਿਊ, ਜੀ.ਟੀ.ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: ੯੮੧੫੯-੮੫੫੫੯

ਆਹ ਲੈ ਹੁਕਮਨਾਮਾ, ਮੇਰੇ ਵਾਰਸਾਂ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣਾ।
 ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਵਾਰਨਗੇ, ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕਰਕੇ ਜੇਰਾ।
 ਅੰਗ ਸੰਗ ਤੇਰੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਦੇਗ ਤੇਗ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਹੋਊ।
 ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਪਾ, ਐਸੀ ਮਰਦ ਦਲੇਰਾ!
 ਧਮਕ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਪਾ, ਐਸੀ ਮਰਦ ਦਲੇਰਾ!

(ਸੀਨ-ਦੂਜਾ)

(ਨਗਾਰਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ, ਧਮਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਤੇ ਜੈਕਾਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼)

ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ॥ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ॥

(ਪੰਜ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਣੀ ਬਾਣੇ ਦੇ ਧਾਰਨੀ, ਮੰਚ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ)

ਬਾਜ ਸਿੰਘ: ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾਉਂਦੇ ਆਂ।

ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ: ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ।

ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ: ਉਹ ਧਰਤੀ, ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਵਰੋਸਾਈ ਧਰਤੀ ਐ, ਜੀਹਦੇ ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ 'ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਐ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅੱਡੀਆਂ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕ ਰਾਹ ਤੱਕਦੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ...

ਕਰਮ ਸਿੰਘ: ਹਾਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿਰਜਿਆ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਕਾਲੀ ਐ ਤੇ ਉਸ ਅਕਾਲ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਵਾਰਸ ਤੇ ਵਾਰਸ ਸਦਾ ਹੀ ਖ਼ਾਲਕ ਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦਾ।

ਬਾਜ ਸਿੰਘ: ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਜ਼ੁਲਮ ਵਰਗਾ ਜ਼ੁਲਮ, ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਏਨਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਸ਼ਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦਿੱਤੇ...

ਆਲੀ ਸਿੰਘ: ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਐਂ, 'ਜਬੈ ਬਾਣ ਲਾਗਯੋ ਤਬੈ ਰੋਸ ਜਾਗਯੋ', ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੋਖੀਆਂ ਦੇ ਬਾਣਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦਾ ਰੋਹ ਜਗਾਇਆ, ਆਪੇ ਸਜਾ ਭੁਗਤਣਗੇ।

ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ: ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਇਕ ਪਭੂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਰਵਾਰ ਸਮਝਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਤੇਰ ਮੇਰ ਕਰੇ...

ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ: ਫੇਰ ਭਾਜੀ ਮੋੜਨੀ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਐ ਖ਼ਾਲਸਾ।

ਬਾਜ ਸਿੰਘ: ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਓ! ਖ਼ਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਐ ਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਵੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ : ਹਾਂ ਤੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖੇਗੀ।

ਆਲੀ ਸਿੰਘ : ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਸਮੁੱਚਾ ਪੰਥ ਇਕੱਠਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ : (ਗੱਲ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਬਦਲਦਾ ਹੈ) ਮੈਂ ਇਕ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਬਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਥਰੂ ਬਹੁਤ ਵਹਾਏ।

ਬਾਜ ਸਿੰਘ : (ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ) ਪਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਇਹ ਵੀ ਦੱਸੋ ਕਿ ਅੱਥਰੂ ਕੀਹਨੇ ਨਹੀਂ ਵਹਾਏ? ਭਲਿਓ! ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਾਡੇ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਸੁਮੇਲ ਐ, ਜੇ ਇਕ ਵਾਰ ਮੋਹ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਆਉਂਦੇ ਆ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਮਨ ਭਰ ਉਠਦਾ ਐ...

ਆਲੀ ਸਿੰਘ : ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਫ਼ਨ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਕਿੱਲ ਠੋਕ ਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਕੇ ਕੌਮੀ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨੂੰ ਉਬਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਉਬਾਲਾ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ : ਆਲੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਖਰੀ ਐ, ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਭਾਂਬੜ ਬਾਲ ਦੇਵੇਗਾ ਭਾਂਬੜ, ਬਸ ਇਕ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਐ।

ਬਿਨੋਦ ਸਿੰਘ : (ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਲਲਕਾਰ ਬਣੇਗੀ

ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਇਹ ਲਲਕਾਰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਲਈ ਮਾਰੂ ਲਹਿਰ ਬਣੇਗੀ।

ਬਾਜ ਸਿੰਘ : ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ! ਇਹ ਲਹਿਰ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਕੱਖਾਂ-ਕਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹੜ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਰੋੜ੍ਹ ਲਿਜਾਏਗੀ, ਰੋੜ੍ਹ ਲਿਜਾਏਗੀ...

(ਮੰਚ ਤੋਂ ਜੈਕਾਰਾ ਗੂੰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜੇ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

(ਸੀਨ-ਤੀਜਾ)

(ਨੂਰਾ ਮਾਹੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਆ ਕੇ ਸੁਣਾਈ ਸੀ, ਇਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ)

ਨੂਰਾ ਮਾਹੀ : ਮੈਂ ਨੂਰਾ - ਨੂਰਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਨੂਰੋ-ਨੂਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਬਹਿ ਕੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋ ਪਿਆ। ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਸੂਮ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਬਾ ਸਰਹਿੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਜਿਊਂਦੇ-ਜੀਅ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਧੰਨ ਸਨ ਤੁਹਾਡੇ ਲਾਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਬਿਰਧ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਨੇ...। ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ ਜਾਣੀ ਹੜ੍ਹ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ... ਮੈਂ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ, ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਨੂਰੇ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੀ, ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੀ... (ਇਥੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ) ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਮੁੱਕੀ ਤਾਂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਦੀ ਨੋਕ ਨਾਲ ਕਾਹੀਂ ਦਾ ਬੂਟਾ ਪੁੱਟ ਸਿੱਟਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, ਨੂਰਿਆ! ਰੋ ਨਾ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਗਈ ਐ, ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਡੁੱਲਿਆ ਖੂਨ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਮੇਰਾ ਪੰਥ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ... ਹੁਣ ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾਂ, ਮੇਰੇ ਸੱਚਿਆ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀਅ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਦੀ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁਣਾ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ 'ਤੇ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਐ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੋਲ ਸਦਾ ਸੱਚ ਨੇ ਤੇ ਸੱਚ ਹੋਣਗੇ, ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁੱਟੀ ਜਾਏਗੀ, ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ ਜਾਏਗੀ... ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ ਜਾਏਗੀ...

(ਬਹੁਤ ਭਾਵਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਨੂਰਾ ਮੰਚ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

(ਸੀਨ-ਚੌਥਾ)

(ਮੰਚ 'ਤੇ ੩ ਪਾਤਰ, ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ, ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ)

- ਬੂਟੇ ਖਾਂ : ਦੱਸ ਕਰਮੂ! ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਕੀ ਬਣੂੰ?
 ਕਰਮੂ : ਜੋ ਬਣੇਗਾ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਈ ਜਾਣੇ!
 ਜਾਫ਼ਰ ਅਲੀ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਂਬਲੀ ਐ ਮਹਾਂਬਲੀ, ਸਮਾਂ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਏਗਾ।
 ਬੂਟੇ ਖਾਂ : (ਤੀਜੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ) ਵੇਖ ਲਿਆ ਨਾ ਜਾਫ਼ਰ ਅਲੀ! ਉਹਨੇ ਨਾਂਦੇਤ ਤੋਂ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨਾਉਂ ਦਾ ਇਕ ਜਰਨੈਲ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਐ।

- ਜਾਫਰ ਅਲੀ : ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਆ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ।
- ਬੂਟੇ ਖਾਂ : ਇਹ ਸਿੱਖ ਵੀ ਬੜੇ ਡਾਢੇ ਨੇ...
- ਕਰਮੂ : ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਲੜਨ-ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
- ਜਾਫਰ ਅਲੀ : ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਆ ਕਿ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਚ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬਾਲ ਨੀਹਾਂ 'ਚ ਚਿਣੀਂਦੇ ਦੇਖੀ ਗਏ ਪਰ ਸ਼ੇਰ ਮੁਹੰਮਦ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ... ਸਾਰੇ ਹੀ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ
- ਬੂਟੇ ਖਾਂ : ਨਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਧਰੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ 'ਤਾ।
- ਕਰਮੂ : ਫੇਰ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਮੁੱਕਰ ਗਏ ਤੇ ਸਰਸਾ ਨਦੀ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਟਲੇ।
- ਜਾਫਰ ਅਲੀ : ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੰਘ ਸਰਸਾ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਕਾਫੀ ਸਿਪਾਹੀ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ 'ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।
- ਬੂਟੇ ਖਾਂ : ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਕੀਤਾ।
- ਕਰਮੂ : ਠੀਕ ਆ, ਉਦੋਂ ਅਸੀਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਡਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਣਗੇ।
- ਜਾਫਰ ਅਲੀ : (ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ) ਔਹ ਵੇਖੋ! ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿੱਧਰ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ।
- ਬੂਟੇ ਖਾਂ : ਲੁਕ ਜਾਓ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਆਪਾਂ ਨਾ ਬਣ ਜਾਈਏ...
(ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਪਾਤਰ ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਛੁਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪੰਜ ਸਿੰਘ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ)

(ਸੀਨ-ਪੰਜਵਾਂ)

(ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਦੇਸੀ ਸ਼ਸਤਰ ਹਨ ਟਕੂਆ, ਡਾਂਗ, ਗੰਡਾਸਾ, ਬਰਛਾ ਤੇ ਤਲਵਾਰ)

ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਓਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ...

- ਬਜ਼ੁਰਗ : ਠਹਿਰੋ ਬਈ, ਕਿੱਧਰ ਭੱਜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਓ, ਜਵਾਨੋ!
- ਪਹਿਲਾ : (ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਆਇਆ

- ਦੂਜਾ : ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਹਿੰਦ ਪੁਕਾਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਚਮਕੌਰ ਯਾਦ ਕਰਦੈ
ਬਜ਼ੁਰਗ : ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਐ?
ਤੀਜਾ : ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ 'ਚ
ਚੌਥਾ : 'ਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕਰਾਂਗੇ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਭਾਜੀ ਮੋੜਾਂਗੇ, ਭਾਜੀ !
ਬਜ਼ੁਰਗ : (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ) ਪਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੁਗਲ
ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜੋਗੇ?
ਪੰਜਵਾਂ : ਹਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲੜਨੈ
ਬਜ਼ੁਰਗ : (ਹੱਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਬਈ ਹੋਰ ਕੀਹਨੇ ਲੜਨਾ?
ਪਹਿਲਾ : ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਲੜਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਮਤ
ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਫ਼ਤਹਿ ਈ ਹੋਣੀ ਐ।
ਬਜ਼ੁਰਗ : ਵਾਹ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰੇ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਕੀਦਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ 'ਤੇ
ਏਨਾ ਪੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਹਿ ਹੁੰਦੀ ਐ,
ਫ਼ਤਹਿ।
ਦੂਜਾ : (ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਹੁਣ ਫਿਰ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਛੱਡੋ ਬਾਬਾ ਜੀ! ਹੁਣ
ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾ ਰੋਕੋ।
ਬਜ਼ੁਰਗ : ਜੋਸ਼ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰੋਕਿਆ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਵਾਨੋ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁਰੂ
ਤੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸਾਂਝ ਏਨੀ ਪੀਡੀ ਐ ਕਿ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ
ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਐ।
ਤੀਜਾ : ਬਾਬਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋਏ
ਆਂ, ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਐ,
ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਪਰਖ ਦੀ ਘੜੀ ਐ।
ਚੌਥਾ : ਤੇ ਸਿੱਖ ਹਰ ਪਰਖ ਵਿੱਚੋਂ ਪੂਰੇ ਉਤਰੇ ਐ।
ਬਜ਼ੁਰਗ : (ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰੇ! ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ
ਸਿਰਜਣਾ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਉਥੇ ਹੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਰੰਗੀਂ
ਭਾਗੀਂ ਵੱਸਦੀ ਵੀ ਤੱਕਿਆ ਏ, ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਰਬਾਰ, ਹੋਲੇ-
ਮਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਚੌਣਕਾਂ, ਪਰ ਇਸ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਨਾਲ
ਉਜੜਿਆ ਵੀ ਤੱਕਿਆ, ਪੁੱਤਰੇ! ਉਜੜਿਆ ਵੀ ਤੱਕਿਆ।
(ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਚਮਕੌਰ ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ
ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਅੰਨ ਦੀ ਗਰਾਹੀ ਸੰਘ 'ਚੋਂ ਨਾ
ਲੰਘੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਲੈ ਕੇ ਸਾਬੋ ਕੀ
ਤਲਵੰਡੀ ਵੀ ਗਿਆ, ਜਦ ਭਰੇ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ

ਨੇ ਗਲ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ, ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਨੇ ਤਾਂ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ:

ਇਨ ਪੁਤਰਨ ਕੇ ਸੀਸ ਪਰ, ਵਾਰ ਦੀਏ ਸੁਤ ਚਾਰ।

ਚਾਰ ਮੁਏ ਤੋ ਕਿਆ ਹੁਆ, ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ।

ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਨੂਰ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਲੱਥ-ਪੱਥ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਵਾਹ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾ! ਆਪਣੇ ਪੰਥ 'ਤੇ ਏਨਾ ਮਾਣ (ਬਜ਼ੁਰਗ ਗੱਲ ਦਾ ਰੁਖ ਪਲਟਦਾ ਹੈ) ਹਾਂ ਪੁੱਤਰੋ! ਅਸੀਂ ਲੱਖਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਾਲੇ ਜਿਊਂਦੇ ਆਂ, ਅਸੀਂ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਲਈ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਜੂਝਾਂਗੇ, ਜੂਝਾਂਗੇ ਜਦ ਤਕ ਅਸੀਂ ਜਿਊਂਦੇ ਹਾਂ...

- ਪੰਜਵਾਂ : ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੱਲੋਗੇ?
- ਬਜ਼ੁਰਗ : ਹਾਂ, ਮੈਂ ਵੀ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਘਰੋਂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾਨ ਤਾਂ ਲੈ ਆਵਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗੀਆਂ-ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਥ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ।
- ਪਹਿਲਾ : ਬਾਬਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦੇ, ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸਮਾਣੇ 'ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਣਾ ਐਂ, ਸਮਾਣਾ ਜਲਾਦਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਐ, ਸਾਡਾ ਖੂਨ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਖੂਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੂਨ ਵਹਾਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਕੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਆ ਜਾਇਓ, ਅਸੀਂ ਚੱਲਦੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਐ।
- ਬਜ਼ੁਰਗ : ਚੱਲੋ ਮੇਰਿਓ ਸ਼ੇਰ ਪੁੱਤਰੋ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਏ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ 'ਚੋਂ ਦੀਦਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਹੀ ਦੀ ਸੱਦ ਸੁਣ ਕੇ ਮੱਝੀਆਂ ਪਾਣੀ ਤੇ ਘਾਹ ਛੱਡ ਕੇ ਅਵਾਜ਼ ਵੱਲ ਦੌੜਦੀਆਂ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਪੰਥ ਵੀ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮਾਹੀ ਦੀ ਸੱਦ ਵੱਲ ਦੌੜੇਗਾ।

(ਪੰਜੇ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ।)

- ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬੋਲ: ਸੁਣਕੇ ਸੱਦ ਮਾਹੀ ਦਾ ਮੇਹੀਂ ਪਾਣੀ ਘਾਹੁ ਮੁੱਤੋ ਨੇ।
ਕਿਸੇ ਨਾਲਿ ਨਾ ਰਲਿਆ ਕਾਈ, ਕੋਈ ਜੁ ਸ਼ੌਕ ਪਯੋ ਨੇ।
ਗਇਆ ਫਿਰਾਕੁ ਮਿਲਿਆ ਮਿੱਤ ਮਾਹੀ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਕੁ ਕਿਤੋ ਨਿ।
ਲੱਖੀ ਜੰਗਲਿ ਖਾਲਿਸਾ ਆਇ ਦੀਦਾਰੁ ਦਿੱਤੋ ਨਿ॥

(ਮਾਝ ਸ਼੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਪਾਤ: ੧੦)

ਚਲਦਾ....

ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਤੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤੇ

—ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਝਬਾਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਢਿਲੋਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਅਹਿਮ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਇਹ ਪਿੰਡ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਹੀ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸੜਕਾਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗਮ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਨੂੰ 'ਮਾਣਕ ਚੌਂਕ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਵਿਆਹ ੨੬ ਜੇਠ ੧੬੮੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ (੨੪ ਮਈ, ੧੬੨੯ ਈ:) ਨੂੰ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਵੱਸਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਪੈਰੋਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਦਾ ਜਨਮ ਢਿੱਲੋਂ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟ ਅਬੁੱਲ ਖੈਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਸੁਲਤਾਨ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਲਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੌਧਰੀ ਲੰਗਾਹ ਪੰਜ ਭਰਾ ਸਨ ਜੈਤਸਰੀ, ਬਿੰਨਾਂ, ਸੁੰਦਰ, ਪੈਰੋਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਲੰਗਾਹ। ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਪੱਟੀ ਪਰਗਨੇ ਦੇ ੮੪ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਪੱਟੀ ਦੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸਰਕਾਰ ਦਾ, ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਦਾ ਅਰਜਾਰੇਦਾਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੱਟੀ ਇਕ ਸਰਕਾਰ ਸੀ ਜੋ ਨੌਂ ਲੱਖ ਦਾ ਲਗਾਨ ਨੌਸ਼ਹਿਰੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਪੰਨੂ ਅਤੇ ਸਰਹਾਲੀ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸੰਧੂ ਅਤੇ ਝਬਾਲ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਲੰਗਾਹ ਪਾਸੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪੱਟੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਕ ਨੌਂ ਲੱਖੀ ਪੱਟੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੌਧਰੀ ਲੰਗਾਹ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਮਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹਿੱਤ ਮਸੰਦ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਗਏ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਨਾਲ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

*ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਠਾਵਾਨ ਸੇਵਕ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਤੇਗ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਾਹਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸਿੱਖ ਸੈਨਾ ਦੇ ਇਕ ਦਲ ਦਾ ਮੁਖੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਮਾਰਕ ਬਣਵਾਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਵੀ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਦੇ ਭਰਾ ਪੈਰੋਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੰਡਰ ਹੁਣ ਤਕ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਬਿਆਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆਬਾਦ ਢਿਲਵਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਚੌਧਰੀ ਲੰਗਾਹ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ੧੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸੁਹੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਪਟੀ ਅੰਦਰਿ ਚੌਧਰੀ ਢਿਲੋ ਲਾਲੁ ਲੰਗਾਹੁ ਸੁਹੰਦਾ।

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੧:੨੨)

ਚੌਧਰੀ ਲੰਗਾਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮੁਬਾਰਕ ਪਾਸ ੧੦੫ ਪਿੰਡ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਇਸੇ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਪੈਰੋਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪੋਤੀ ਸੀ। ਪੈਰੋਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਮਾਲੇ ਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਹਰੂ। ਮਾਲੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉੱਨਤੀ ਹੋਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਗਭਰੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਲਾਡ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਭਾਗੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਮਿਤੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਹਵਾਲਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਸੱਤਾਂ-ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਪੱਟੀ ਵਿਚ ਵੜੇਚ ਗੋਤ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੈ। ਪੱਟੀ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇਸ ਰਾਜ ਵੜੇਚ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ

ਜਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ।

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮੁਗਲਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਪਿਆ ਰਿਹਾ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਰਸਦ-ਪਾਣੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਰਸਦ-ਪਾਣੀ ਜਾਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਘੜੀ ਬਣ ਗਈ, ਜਿਹੜੇ ਸਿੰਘ ਸਿਦਕਵਾਨ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਂਗ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਰ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਿੰਘ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਡੋਲ ਗਏ। ਸਿੰਘ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਲਈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਘੋੜਿਆਂ ਆਦਿ ਲਈ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਕਈ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰ-ਮਕਾਉਂਦੇ। ਮੁਗਲ ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀਏ ਇਸ ਨਿੱਤ ਦੀ ਬੇਅਰਾਮੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਠੀ-ਭਰ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾਣ ਵਿਚ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਊ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਫਲੇ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਿਕ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਫਲੇ ਵੱਲ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖੇਗਾ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਸੁਖਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਰਾਸ਼ਨ ਦੀ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖ ਔਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੁੱਖਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਲੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ 'ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਲੇਕਿਨ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਣਾ ਪਏਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ:

ਯਾਂ ਤੇ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਸਕਲ ਬਿਦਾਵਾ। ਚਲੇ ਜਾਹੁ ਜਿਤ ਜਿਹ ਮਨ ਭਾਵਾ॥੧੭॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਸਫਾ ੫੮੪੫)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ, ਕਰ ਲਵੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ।

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਸਮੇਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਦੀ ਵੀ ਸਾਥ ਨਾ ਛੱਡਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੜੇ ਕਠਿਨ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ:

ਤਿਮ ਹੀ ਦੁਬਿਧਾ ਸਿੰਘਨਿ ਬਯਾਪੀ। ਪ੍ਰਣ ਥੋ ਗੁਰ ਤਜਿ ਹੈਂ ਨ ਕਦਾਪੀ।

ਹਮ ਨਹਿੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਤੁਮ ਨਾਂਹੀ। ਇਹ ਕਿਮ ਲਿਖੀ ਜਾਇ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਹੀ॥੨੧॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਸਫਾ ੫੮੪੬)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਅਖੀਰ ਕਹਿਲੂਰੀ, ਹੰਡੂਰੀ, ਕਟੋਚ, ਜਸਵਾਲੀਆ, ਗੁਲੇਰੀ, ਆਦਿ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ, ਦਿਲਾਵਰ ਖਾਨ ਤੇ ਜਬਰਦਸਤ ਖਾਨ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣ-ਪੱਤਰ ਭੇਜਿਆ। ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਣ-ਪੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ ਕਿ ਹੁਣ ਭੁੱਖ ਦਾ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਦੂਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਲੇਕਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਫੇਰ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੱਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਝੁੱਲ ਸਕਦਾ। ਸਿੰਘ ਲਗਾਤਾਰ ਭੁੱਖ-ਪਿਆਸ ਦੀਆਂ ਤੰਗੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ।

ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਔਕੜ ਵਿਚ ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ੪੦ ਕੁ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨਚਾਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜ਼ਾਜਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਜੋ ਦਸ਼ਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਲਾਗੇ ਲਿਖਿਨਿ ਬਿਦਾਵਾ ਸਾਰੇ। ਚਹੈਂ ਬਚਾਯੋ ਪ੍ਰਾਨਨ ਪਯਾਰੇ।

ਮਹਾਂ ਕਸ਼ਟ ਸਭਿ ਕੋ ਤਬਿ ਹੋਵਾ। ਕਰਯੋ ਜੁ ਪ੍ਰਣ ਸੋ ਸਗਰੋ ਖੋਵਾ॥੨੫॥

ਗੁਰੂ ਤਜੇ, ਨਹਿੰ ਤਜਯੋ ਸਰੀਰ। ਪਛੁਤਾਵਤਿ ਚਿਤ ਭਏ ਅਧੀਰ।

ਪਿਖਹਿੰ ਪਰਸਪਰ ਲਿਖਤੇ ਜਾਹਿੰ ਹੋਇ ਉਦਾਸ ਗੁਰੂ ਲਿਖਵਾਹਿੰ॥੨੬॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਸਫਾ ੫੮੫੪)

‘ਗੁਰੂ-ਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਕ੍ਰਿਤ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ‘ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਾਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’, ਕ੍ਰਿਤ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ੧. ਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ, ੨. ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ੩. ਸਰਜਾ ਸਿੰਘ, ੪. ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ, ੫. ਸੁਲਤਾਨ ਸਿੰਘ,

੬. ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ, ੭. ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ੮. ਹਰਸਾ ਸਿੰਘ, ੯. ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ੧੦. ਕਰਨ ਸਿੰਘ, ੧੧. ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ੧੨. ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, ੧੩. ਕੀਰਤਿ ਸਿੰਘ, ੧੪. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ੧੫. ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ, ੧੬. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ੧੭. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ, ੧੮. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ੧੯. ਘਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ੨੦. ਚੰਬਾ ਸਿੰਘ, ੨੧. ਜਾਦੋ ਸਿੰਘ, ੨੨. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ੨੩. ਜੰਗ ਸਿੰਘ, ੨੪. ਦਯਾਲ ਸਿੰਘ, ੨੫. ਦਰਬਾਰ ਸਿੰਘ, ੨੬. ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ, ੨੭. ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ੨੮. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ, ੨੯. ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ੩੦. ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ, ੩੧. ਬੂਤ ਸਿੰਘ, ੩੨. ਭਾਗ ਸਿੰਘ, ੩੩. ਭੋਲਾ ਸਿੰਘ, ੩੪. ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ, ੩੫. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ, ੩੬. ਮਜਾ ਸਿੰਘ, ੩੭. ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ੩੮. ਮਯਾ ਸਿੰਘ, ੩੯. ਰਾਇ ਸਿੰਘ, ੪੦. ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਪੱਟੀ ਪਰਗਣੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੋਹ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਕਕਰੀਲੇ ਠੰਡ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਸਹੁਆਂ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇੜੇ ਸਰਸਾ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਗਲ ਫੌਜਾਂ ਅਤੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੁਆਂ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਾਫਲੇ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਫਲਾ ਖੇਰੂ-ਖੇਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮਾਛੀਵਾੜਾ, ਆਲਮਗੀਰ, ਲੰਮੇ ਜੱਟਪੁਰੇ, ਰਾਇਕੋਟ, ਦੀਨਾ ਕਾਂਗੜ, ਗੁਰੂਸਰ, ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ, ਬਾਦਰਾ, ਬਰਗਾੜੀ, ਬਹਿਬਲ, ਸਰਾਵਾਂ, ਪੱਤੋ, ਜੈਤੋ, ਦੱਭਵਾਲੀ, ਮਲੂਕ ਦਾ ਕੋਟ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਦੁਲ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਰਤਨਪਾਲ, ਲਖਨ ਪਾਲ, ਬਿਨੋਪਾਲ ਅਤੇ ਸਹਿਸ ਪਾਲ ਸਨ। ਰਤਨ ਪਾਲ ਦੀ ਬੰਸ ਅਬਲੂ, ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਵਾਲਾ, ਕੋਟਲੀ, ਕਿਲ੍ਹੀ, ਮਹਿਮਾਸਰਜਾ ਤੇ ਕੁੰਡਲ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਵਡੇਰੇ ਸਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਆਣ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਹਿਮੇ ਸਰਜੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਭਾਈ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਰਾ ਭਾਈ ਦਾਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਢੁਕਵੀਂ ਥਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਨ। ਕਪੂਰੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਖਾਨੇ ਬਰਾੜ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ।

ਚਲਦਾ...

ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

-ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਕਿਰਦਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਖੂ ਕਰਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਾ ਭਰਾ ਜਸਪਤ ਰਾਇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਐਮਨਾਬਾਦ ਦਾ ਸਥਾਨਕ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ (ਐਮਨਾਬਾਦ) ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਇਕੱਠ ਜਸਪਤ ਰਾਇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਦਿਲੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ? ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਝਗੜਾ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਰ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਖ਼ਬਰ ਨੇ ਲੱਖੂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਬੇਜਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ।

ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੱਗ ਉਤਾਰ ਕੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਸਮ ਖਾਧੀ-

“I shall tie it on my head only when I have destroyed the Sikhs root and branch. I am a Khatri. Guru Gobind Singh who created the Khalsa was also a Khatri. This Khatri here before you, will destroy what was created by that Khatri. I shall not call myself a Khatri until all Sikhs are destroyed, root and branch.”

(ਵੇਖੋ, Stories from Sikh History Book-V, ਹੇਮਕੁੰਟ ਪ੍ਰੈੱਸ)

ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨੇ ਦਮਗਜ਼ਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਉਹ ਆਪ ਖੱਤਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਹ ਜੜ੍ਹੋਂ ਹੀ ਪੁੱਟ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਯਹੀਆ ਖਾਂ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਰਵਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ੨ ਜੇਠ ਸੰਮਤ ੧੮੦੩ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਨਾਲ ਜੋ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਾਹਨੂਵਾਨ ਦੇ ਛੰਡ ਪਾਸ ਹੋਈ, ਉਹ ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

*# ੧੩੧੭, ਸੈਕਟਰ ੨੦-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

(ਵੇਖੋ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਸਫਾ ੪੪੨)

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਵਰਤਮਾਨ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਹਨੂਵਾਨ ਦੇ ਜੰਗਲੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਮੁਗਲ ਫੌਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਪਿੱਛਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਲੜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਨਿਧੜਕ ਹੋ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਜੰਮੂ ਵੱਲ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਹਟੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ, ਪਰ ਪਹਾੜੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪਏ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਖਪਤ ਰਾਇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਅਨੁਸਾਰ :

ਪਰਬਤ ਦਾਏਂ ਓਰ ਬਾਏਂ ਦਰਿਆਉ ਘੇਰ,
ਅੱਗਯੋ ਗਿਰੀਸ ਜੋਰ ਆਏ ਸੈਨ ਭਾਰੀਆ।
ਪਾਛੇ ਤੁਰਕਾਨੀ ਦਲ ਆਵਤੋ ਥਾ ਪਾਇ ਬਲ,
ਨਗਰ ਬਸੋਲੀ ਢਿਗ ਬਨੀ ਸਿੰਘੈ ਖ਼ਾਰੀਆ।
ਗੁਰੁ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਹਰਿ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਡੱਲੇ,
ਜਥੇਦਾਰ ਲੈ ਅਪਾਰ ਸਿੰਘਨ ਸੰਗਾਰੀਆ।
ਬੜੇ ਸੋ ਦਰਿਆਉ ਮਧ ਪਾਣੀ ਬਹੇ ਜੋਰ,
ਬਧ ਡੂਬਗੇ ਬਹੁਤ, ਥੋਰੇ ਲਗੇ ਜਾਇ ਪਾਰੀਆ॥੧੪॥
ਉਤ ਤੈ ਨਿਰਾਸ ਹੋਇ ਜੀਵਨੇ ਕੀ ਆਸ ਖੋਇ,
ਕੀਨੇ ਮੁਖ ਦਿਸਾ ਦੋਇ ਸਿੰਘਨ ਵਿਚਾਰ ਹੈ।
ਏਕ ਓਰ ਕੋਹੀ ਦਿਸ ਦੂਸਰੀ ਤੁਰਕ ਧੋਹੀ,
ਗੋਲੇ ਗੋਲੀ ਤੀਰ ਸਮ ਮੇਹ ਰਹੇ ਡਾਰ ਹੈ।
ਵੱਟ ਕੈ ਕਸੀਸ ਦਾਂਤ ਪੀਸ ਰੀਸ ਸਿੰਘ ਸੂਰੇ,
ਪੈਹੈ ਜਿਤ ਵੱਲ ਕਰੈ ਛੀੜ ਤੇਗੇ ਮਾਰ ਹੈ।
ਲੱਖੁ ਆਇ ਸਰਦਾ ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਰੋਸ ਧਾਰ,
ਹਾਲ ਹੁਲ ਪਾਰ ਆਇ ਪੈਹੈ ਏਕੈ ਬਾਰ ਹੈ॥੧੫॥

(ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਸਫਾ ੭੮੦)

ਉਸ ਨੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆਂਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੁਣ ‘ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ’ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਕ

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ ੧੮੫ 'ਤੇ)

ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ

—ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ*

ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ 'ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਵੇਕਲੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮਕਬੂਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਿਰਜੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਅਨਗਿਣਤ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਗਏ ਪੂਰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ-ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀ ਕੇ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਲਈ ਆਪਾ ਵਾਰਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕਾ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਹਿਮ ਪੰਨਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ।

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਰਮੌਰ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਨਾਹਨ ਵਿਚ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਸਥਾਨ ਹੈ:

— ਦੇਸ ਚਾਲ ਹਮ ਤੇ ਪੁਨਿ ਭਈ।

ਸਹਰ ਪਾਂਵਟਾ ਕੀ ਸੁਧਿ ਲਈ।

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਰਾਜਾ ਮੇਦਨੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਬੇਨਤੀ 'ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਹਨ ਵਿਖੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਵੰਸ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ (ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਨੀਂਹ ਰਖਵਾਈ। ਪੀਰ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਸਢੌਰਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ੫੨ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਕਵੀ ਦਰਵਾਰ ਸਜਾਉਣੇ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ। ਸੰਨ ੧੬੮੭ ਈ: ਵਿਚ ਭੰਗਾਣੀ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ। ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵੀ ਇਸੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੋਇਆ। ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਰ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾਉਣੇ ਅਰੰਭੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਇਸ ਅਸਥਾਨ

* # ੧੧੭, ਸਤਿਨਾਮ ਨਗਰ, ਬਸਤੀ ਦਾਨਸ਼ਮੰਦਾਂ, ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੦੨

‘ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਬਾਬੇ ਕੀ ਬੇਰ, ਸ੍ਰੀ ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਅਥਾਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮਹੰਤ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਗਈ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਹਰੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੯੫੧ ਈ.: ਸੰਨ ੧੯੫੩ ਈ.: ਅਤੇ ਫੇਰ ੧੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੯੬੪ ਈ.: ਨੂੰ ਤਰਨਾ ਦਲ ਹਰੀਆਂ ਵੇਲਾਂ, ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਅਜੀਤਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹੋਲਾ-ਮਹੱਲਾ ਮਨਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਪਾਉਂਟਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੁੱਜਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਦਲ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਬਾਰੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਮਹੰਤ ਨੇ ਸਰਕਾਰ-ਏ-ਦਰਬਾਰ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੋਂ ਲੜੀਵਾਰ ੧੦੧ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਹੇਠ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਤਰਨਾ ਦਲ ਹਰੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਚਵਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੱਸਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ੨੨ਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਭੋਗ ਪੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ੨੩ਵਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡਪਾਠ ਅਰੰਭ ਸੀ। ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਕੇ ਸਮੇਂ ਮਾਝ ਰਾਗ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ੨੨ ਮਈ ੧੯੬੪ ਈ.: ਨੂੰ ਮੰਗਲਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਸਾਢੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਪੁਲੀਸ ਪੌੜੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ੧੫ ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਆਰ. ਕੇ. ਚੰਡੇਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੁਲੀਸ ਨੇ

ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ੧੧ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੋਲੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਨੇ ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਜਿਹੜੀ ਕੌਮ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦੀ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ,
ਕੌਣ ਜੰਮਿਆ ਉਹਨੂੰ ਜੋ ਮੇਟ ਸਕਦੈ, ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ ਉਹਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਲੇ! ■

ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

(ਸਫ਼ਾ ੧੮੨ ਦਾ ਬਾਕੀ ਹਿੱਸਾ)

ਐਲਾਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ 'ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਉਂ ਤਕ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪੇਟ ਚਾਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।'

ਸ. ਨਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾ 'ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ' ਅਨੁਸਾਰ :

ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ।

ਸ. ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਕਰਤਾ 'ਅਮਰ ਖਾਲਸਾ' ਅਨੁਸਾਰ—

ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਇਹ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਸੀ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੌਮ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਐਸੀ ਕਰੜੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਡੁਲਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ। ਜੇਕਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਮੂਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਵਿਖੇ ਰਾਮਚੌਣੀ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਬਣਾ ਲਈ।

ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਕਲਾਸਵਾਲੀਏ ਕਰਤਾ 'ਜ਼ੋਹਰ ਖਾਲਸਾ' ਅਨੁਸਾਰ:

ਕਹਿਰ ਵਰਤਯਾ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਬੜਾ ਭਾਰਾ,

ਚੱਲੀ ਕਹਿਰ ਦੀ ਏਥੇ ਤਲਵਾਰ ਭਾਈ।

ਬਹੁਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ,

ਕੀਤੀ ਗੇਣਤੀ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਈ।

ਬਾਕੀ ਜ਼ਖਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਖਾਲੀ,

ਜੂਝ ਗਏ ਪੈਦਲ ਅਸਵਾਰ ਭਾਈ।

ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।

-ਸ. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ*

-ਸ. ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਿੱਟੂ**

ਕੀਤਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੰਦ। ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਦੇ ਕੇ ਥਾਪੜਾ, ਆਪ ਤੋਰਿਆ ਬੰਦਾ।

ਪੰਜ ਤੀਰ ਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ, ਖੁਦ ਬਖਸ਼ੇ ਬਖਸ਼ੰਦਾ।

ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਦੇਵੇ, ਐਸਾ ਲਾਵੇ ਹੰਧਾ।

ਮੁੜ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਜੁਲਮ ਕਰੇ ਨਾ, ਐਸਾ ਫੇਰੇ ਖੰਡਾ।

ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾ ਕੇ, ਢਾਵੇ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਦੀ ਕੰਧ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਕੀਤਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੰਦ। ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਸਿਹਰੀ ਖੰਡੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਸਾਰਾ, ਬੁਣਿਆਂ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ, ਢਾਹ ਦਿਓ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣਾ।

ਟੁਕੜੇ ਕਰੋ ਜ਼ਲਾਦਾਂ ਦਾ ਇਹ, ਸਾਰਾ ਲਾਣਾ ਬਾਣਾ।

ਦੂਣੀ ਭਾਜੀ ਮੋੜੇ ਬਦਲਾ, ਹੋ ਜਾਏ ਪੁਰਾਣਾ।

ਮੂੰਹ ਨਾ ਜ਼ਾਲਮ ਖੋਲ੍ਹੇ ਫੜਕੇ ਕਰੋ ਬਾਚੀਆਂ ਝੰਡ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਕੀਤਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੰਦ। ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਚੱਪੜ ਚਿੜੀ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਆ ਕੇ, ਛੱਡੇ ਜਦੋਂ ਜੈਕਾਰੇ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ, ਲੱਗੇ ਭੱਜਣ ਸਾਰੇ।

ਹੋਇਆ ਯੁੱਧ ਘਮਸਾਨ ਦਾ, ਸਿੰਘਾਂ ਦਿਨੇ ਦਿਖਾਤੇ ਤਾਰੇ।

ਜ਼ਾਲਮ ਵੱਢ ਮੁਕਾਤੇ ਸਿੰਘਾਂ, ਵੱਜਣ ਲੱਗੇ ਨਗਾਰੇ।

ਖਾਨ ਵਜ਼ੀਰੇ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢਕੇ, ਤੇ ਲਿਆ ਢੱਗਿਆ ਪਿੱਛੇ ਬੰਨ੍ਹ।

* ਡਾਇਰੈਕਟ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

** # ੧੦੧/੫੧, ਗਲੀ ਨੰ: ੭, ਸਾਹਮਣੇ ਸੁਮਿਤਰਾ ਗੈਸ ਏਜੰਸੀ, ਅਮਲੋਹ ਰੋਡ, ਖੰਨਾ।

ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।
 ਕੀਤਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੰਦ। ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।
 ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਪੈਰ ਜੁਲਮ ਦੇ ਭੋਇ ਨਾ ਲੱਗਣ, ਐਸੇ ਬੋਲੇ ਹੱਲੇ।
 ਰਾਜ ਖਾਲਸਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ, ਕੇਸਰੀ ਝੰਡੇ ਝੁੱਲੇ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ, ਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਚੱਲੇ।
 ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਲੱਖਾਂ ਸਾਹਵੇਂ, ਖੜ੍ਹ ਗਏ 'ਕੱਲੇ-ਕੱਲੇ'।
 ਮਾਂ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਸੀਨੇ ਬਿੱਟੂ, ਅੱਜ ਪਈ ਹੋਊ ਠੰਡ।
 ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਕੀਤਾ ਜਬਰ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਬੰਦ। ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ।
 ਜੇ ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।

ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

-ਸ. ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸੱਜ ਕੇ ਸਿੰਘ ਪੂਰਾ, ਤੁਰਿਆ ਲੈ ਦਸਮੇਸ਼ ਤੋਂ ਤੀਰ ਬੰਦਾ।
 ਇੱਟ-ਇੱਟ ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਉਖੜ ਡਿੱਗੀ, ਲੜਿਆ ਖੁਣਸ ਖਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਬੀਰ-ਬੰਦਾ।
 ਤੇਗ ਮਾਰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵਾਂਗ ਮਰਦਾਂ, ਉਘਾ ਖੂਬ ਹੋਇਆ ਸੂਰਬੀਰ ਬੰਦਾ।
 ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ ਹੋ ਗਿਆ ਅੰਤ ਕੈਦੀ, ਦਿੱਲੀ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਅਖੀਰ ਬੰਦਾ।
 ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕਤਲਾਮ ਅਰੰਭ ਹੋਈ, ਸੂਰੇ ਸਿੱਖ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਮਰਨ ਲੱਗੇ।
 ਸਿਹਰੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਅਣਖ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ, ਲਾੜੇ ਲਾੜੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਵਰਨ ਲੱਗੇ।
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਦੋਂ ਆਈ ਵਾਰੀ, ਜ਼ਾਲਮ ਜੁਲਮ ਅਨੋਖੜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।
 ਜਿਸ ਜੁਲਮ ਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਕੋਈ ਟੁਰਿਆ, ਅੱਜ ਉਸ ਰਾਹੇ ਪੈਰ ਧਰਨ ਲੱਗੇ।
 ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਬਹਾਲਿਓ ਨੇ, ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੱਧੇ ਸੰਗਲ ਮਾਰ ਵੇਖੇ।
 ਫੇਰ ਪਕੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਆਏ, ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰ੍ਹੇ-ਬਾਜ਼ਾਰ ਵੇਖੇ।
 ਚੀਰ ਫਾੜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕੱਢ ਕੇ, ਨਵਾਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਵੇਖੇ।
 ਬੰਦੇ ਬੀਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਤੁੰਨ ਦਿੱਤਾ, ਐਪਰ ਸੂਰਮੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਕਾਰ ਵੇਖੇ।
 ਮੂੰਹੋ ਬੋਲਿਆ ਨਾ, ਦਿਲੋਂ ਡੋਲਿਆ ਨਾ, ਸਬਰ ਨਾਲ ਇਹ ਜੁਲਮ ਸਹਾਰ ਗਿਆ।
 ਬੇੜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਲਮ ਦੀ ਡੋਬ ਗਿਆ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਤਾਰ ਗਿਆ।
 ਪੱਥਰ-ਚਿੱਤ ਜਲਾਦਾਂ ਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ, ਬੰਦਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਗੁਰੂ-ਦਵਾਰ ਗਿਆ।
 ਪ੍ਰੇਮ ਪਾਲ ਗਿਆ, ਘਾਲ ਘਾਲ ਗਿਆ, ਸੁੱਚੀ ਕੀਰਤੀ ਛੱਡ ਸੰਸਾਰ ਗਿਆ।

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦਾ ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾ ਲਈਏ

—ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵੀਰ*

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦਾ ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਲਈਏ।

ਦਸਮ ਗੁਰਾਂ ਨਾਂਦੇੜ 'ਚ ਬੰਦਾ 'ਸਿੰਘ' ਸਜਾਇਆ ਏ।
ਪੰਜ ਤੀਰ ਦੇਹ ਹੱਥੀਂ ਘੁੱਟ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਏ।
ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਕਿਰਪਾ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਵਡਿਆ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਉੱਤਮ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਜੋ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੀਵਨ ਅੰਦਰ ਖੂਬ ਕਮਾਇਆ ਓਹ।
ਸੂਰਮਤਾਈ ਦੀ ਉਸ ਸੂਰਤ ਨੂੰ ਮਨ ਵਸਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਟੇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰੱਖਣੀ, ਗੁਰਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ।
ਦੇਹ ਥਾਪੜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਵੱਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ।
ਬਣ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਜ਼ਾਲਮ ਨੂੰ ਪੈ ਗਈ ਭਾਜੜ, ਲੱਗੀ ਚੋਟ ਨਗਾਰੇ 'ਤੇ।
ਹੋ ਗਏ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ, ਇੱਕੋ ਹੀ ਜੈਕਾਰੇ 'ਤੇ।
ਚੁੱਤ ਸ਼ਹੀਦੀ ਆ ਗਈ, ਕਹਿਣ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਚੱਪੜਚਿੜੀ ਮੈਦਾਨਾਂ 'ਚ ਡੰਕਾ ਫਤਹਿ ਗਜਾ ਦਿੱਤਾ।
ਖਾਨ ਵਜੀਦੇ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਉਸ ਮਾਰ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤਾ।
ਕਰ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕੌਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਕੀਤੀ ਫਤਹਿ ਸਰਹਿੰਦ ਤੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਬਣਾਇਆ ਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕੇਸਰੀ, ਆਪ ਝੁਲਾਇਆ ਏ।
ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਚਲਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਸੀਸ ਤਲੀ 'ਤੇ ਧਰਨ ਦੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀ ਬਾਣੀ ਏ।
ਇਤਿਹਾਸ ਮੈਦਾਨੇ-ਏ-ਜੰਗ ਦਾ, ਤਾਹੀਉਂ ਬੜਾ ਲਾਸਾਨੀ ਏ।
ਬਣ ਕੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ, ਗੁਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਸਰਹਿੰਦ ਜਾ ਕੀਤਾ ਯਾਦ ਸੀ, ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ।
ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਉਸ ਸੂਰਮੇ, ਹੱਥੀਂ ਕੰਧ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ।
ਗੜ੍ਹ ਫਤਹਿ ਦਾ ਸੋਹਦਾ, ਉਥੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਕਈ ਵੀਰ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ, ਉਥੇ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਗਏ।
ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਦਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰ ਗਏ।
ਰੱਖ ਵਿਖਾਈ ਜੋ ਸਿੰਘਾਂ, ਆਪਾਂ ਰੱਖ ਵਿਖਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਕੌਮ ਸਮੁੱਚੀ ਮਿਲ ਕੇ ਫਤਹਿ ਦੀ, ਯਾਦ ਮਨਾ ਰਹੀ ਏ।
ਉਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਪੂੜੀ ਚੁੱਕ, ਮਸਤਕ ਨੂੰ ਲਾ ਰਹੀ ਏ।
ਮਾਣ-ਮੱਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ...

ਸਰਹਿੰਦ ਫਤਹਿ ਦਾ ੩੦੦ ਸਾਲਾ ਦਿਵਸ ਮਨਾ ਲਈਏ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾ ਲਈਏ।

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਰਹੀਮਪੁਰ, ਵਾਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ)-੧੪੪੮੦੧. ਮੋ: ੯੪੧੭੦-੪੨੦੦੭

ਸ਼ੇਰ ਮਰਦ ਦਲੇਰ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ

-ਸ. ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੱਦੋਵਾਲੀਆ*

ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਦਾਂ ਅੱਜ ਉਸ ਸ਼ੇਰ ਦੀ,
ਯੋਧੇ ਅਣਖੀ ਮਰਦ ਦਲੇਰ ਦੀ,
ਜਿਹਨੇ ਨੱਥ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਪਾਈ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈ।

ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਮਾਧੋਦਾਸ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਸੀ,
ਖੰਡੇ ਪਾਹੁਲ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਾਇਆ ਸੀ,
ਤੇ ਲਾਇਆ ਗੁਰ-ਸ਼ਰਣਾਈ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ... ..

ਆ ਗਿਆ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਉਹ, ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਕੇ,
ਕਹਿਰ ਹਕੂਮਤ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ, ਰੱਖ 'ਤੇ ਉਹਨੇ ਭੰਨ ਕੇ,
ਕੀਤੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ... ..

ਮਾਂ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਲਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ, ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣਵਾਏ,
ਉਸ ਨੇ ਓਹ ਪਾਪੀ ਫੜ ਕੇ ਸੀ, ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਮੁਕਾਏ।
ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ।
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ... ..

ਅੰਤ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਲੜਦਿਆਂ-ਲੜਦਿਆਂ, ਜਾਮ-ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੀਤਾ,
ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਤੋਂ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨੀ, ਹੋ ਗਿਆ ਫੀਤਾ-ਫੀਤਾ;
ਸੋਭਾ 'ਬੱਦੋਵਾਲੀਏ' ਗਾਈ,
ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ, ਸਰਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਖੜਕਾਈ।

* ਸਪੁੱਤਰ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਬੱਦੋਵਾਲ, ਡਾਕ. ਚੌਧਰੀਵਾਲਾ, ਤਹਿ: ਬਟਾਲਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ।
ਮੋ: ੯੮੫੫੮-੩੭੮੯੯

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ (੨੦੧੦-੧੧) ਬਜਟ ਨੂੰ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੩੧ ਮਾਰਚ: ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਸਾਲ ੨੦੧੦-੧੧ ਦਾ ਬਜਟ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਹੋਏ ਜਨਰਲ ਇਜਲਾਸ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਜਥੇ: ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਭੋਰ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਜਟ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ੪੬ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਟਰੱਸਟ ਫੰਡ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਛਪਾਈ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਤੇ ਧਰਮ ਅਰਥ ਸਹਾਇਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ ਲਈ ੧੫ ਕਰੋੜ, ੨੯ ਲੱਖ, ੨੧ ਹਜ਼ਾਰ, ੬੦੦ ਰੁਪੈ

ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਵਿੱਦਿਆ ਫੰਡ ਲਈ ਕਰੀਬ ੧੬ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ੭੭ ਕਰੋੜ, ੫੩ ਲੱਖ, ੭੧ ਹਜ਼ਾਰ, ੭ ਸੌ ੭੨ ਰੁਪੈ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈੱਸ ਲਈ ੬ ਕਰੋੜ, ੧੬ ਲੱਖ, ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਨਰਲ ਬੋਰਡ ਫੰਡ ਲਈ ੩੬ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਅਤੇ ਜਦ ਕਿ ਸੈਕਸ਼ਨ ੮੫ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਲਈ ੩ ਅਰਬ, ੧੧ ਕਰੋੜ, ੫੯ ਲੱਖ, ੧੬ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਬਜਟ ਇਜਲਾਸ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਚੁੱਕੇ ਸਾਬਕਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਤੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਬੁਲੇਵਾਲ ਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਜਲੀ ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਰਡਰ ਅਟਾਰੀ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਾਡਲ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ੧੯ ਮਾਰਚ- ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦ ਅਟਾਰੀ ਵਿਖੇ ਸਥਾਪਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੁਨਿਹਰੀ ਮਾਡਲ ਤੋਂ ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਪਰਦਾ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਾਡਲ ਜਿਥੇ ਬਾਰਡਰ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾਏਗਾ, ਉਥੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਟਾਰੀ ਸਰਹੱਦ ਰਸਤੇ

ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸੈਲਾਨੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਤੋਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਅਟਾਰੀ ਬਾਰਡਰ 'ਤੇ ਝੰਡਾ ਉਤਾਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਵੇਖਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯਾਤਰੂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਜ਼ਾਨਮੱਤੇ ਵਿਰਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵਲੋਂ ਵਰੋਸਾਈ ਨਗਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬਿਨਾਂ

ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿੱਤੇ-ਖਿੱਤੇ, ਧਰਮ, ਜਾਤ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਨਸਲ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ

ਮਾਤਰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋ ਕਿ ਅਨੰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਪੁਸਤਕ ‘ਪੰਥ ਸੇਵਕ’ ਰੀਲੀਜ਼

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ੧੯ ਮਾਰਚ- ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਿਰਮੌਰ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸੰਨ ੧੯੨੦ ਈ: ਤੋਂ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੨੦੧੦ ਈ: ਤੀਕ ੯੦ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਾਏ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ

ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਸੰਪਾਦਤ ਪੁਸਤਕ ‘ਪੰਥ ਸੇਵਕ’ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੱਜ ਰੀਲੀਜ਼ ਕੀਤੀ। ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਾਪੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਰ ਸੁਚਾਰੂ ਹੋਵੇਗਾ-ਜਥੇ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ- ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ੧੯੨੫ ਦੀ ਧਾਰਾ ੮੭ (ਬੀ) ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ੨੦ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵਧ ਗਈ ਸੀ, ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਬੰਧ 'ਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੧੦ ਦੇ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਚਾਰੂ ਬਣਾ ਸਕੇਗੀ।

ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਪਦ ਸੰਭਾਲਣ ਉਪਰੰਤ ਇਹ ਪੁਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜੋ ੫ ਸਾਲ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਯਤਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਅਮਲੀ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਕਾਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ੧੯੨੫ ਦੀ ਧਾਰਾ ੮੭ (ਬੀ) ਅਨੁਸਾਰ ੨੦ ਲੱਖ ਤੱਕ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ 'ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸੈਕਸ਼ਨ ੮੭ (ਬੀ) ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ੨੪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ੨੦ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵਧ ਜਾਣ 'ਤੇ ਸੰਨ ੨੦੦੪ ਈ: 'ਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜਨਰਲ ਹਾਊਸ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੈਕਸ਼ਨ ੮੫ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਾਰਵਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਕਾਇਦਾ ਨੋਟੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੫੪ ਤੋਂ ੭੮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ■

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ ੧੪ ਫਰਵਰੀ, ੧੫ ਮਾਰਚ ਅਤੇ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੧੦ ਨੂੰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੪੫, ੮੨ ਅਤੇ ੧੧੫ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ।

ਹਲਕਾ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਭਾਈ ਜਸਵਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਜੀ ਰਿਪੋਰਟ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਇਕ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਇਕ ਗੁਰਮਤਿ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਸਾਲਾਨਾ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਘੁਬਾਇਆ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ, ਸ. ਦੇਸਰਾਜ ਸਿੰਘ ਪਾਰਲੀਮਾਨੀ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰੀ।

ਗੁ: ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਡਡਲ ਪਾਰਕ, ਹਾਂਸੀ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਲਾਸਾਂ

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਖਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਲਾਸਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮਿਤੀ ੨੧ ਮਾਰਚ ੨੦੧੦ ਨੂੰ ਗੁ:ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਡਡਲ ਪਾਰਕ, ਹਾਂਸੀ ਵਿਖੇ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੰਦਗੜ੍ਹ, ਜਥੇਦਾਰ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਜਥੇਦਾਰ ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ, ਮੈਂਬਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸ੍ਰ. ਸੁਖਸਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਹਿਸਾਰ ਉਦੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ।

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਸ. ਹਰਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਮਿਤੀ ੫-੫-੨੦੧੦